

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE

herausgegeben

von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XI.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XI.

EXCHANGE

У ЛЬВОВІ, 1902.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

можна набути ось які видання, що доторкають ся етнографії:

Антонович В., Чари на Україні	0-45	к.
Бодянський О., Українські казки	0-50	"
Верхратський Іван, Знадоба для пізнани угро-руських говорів, т. 1—2 по	2-00	"
Вовк Хведір, Кавказ і Карпати. Деякі проби етнологічних зближень	0-15	"
" " Українське рибальство у Добруджі	0-40	"
" " Антропометричні досліді укр. населени Галичини, Буковини й Угорщини	1-50	"
Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношік в народній поезії	0-50	"
" " Русини Прип'явської епархії і їх говори	0-70	"
" " Hungaro-Ruthenica	0-20	"
" " Хітарські легенди	0-35	"
" " Словаки чи Русини	0-80	"
" " Пісенні новотвори в укр. руській нар. словесности	0-50	"
" " Угоруські духовні вірші	2-50	"
" " Народня пожива на Бойківщині	0-40	"
" " Весіла в Керестурі	1-00	"
" " Бойківське весіле в Мшанці	0-60	"
" " Біршована легенда про рицаря і смерть	0-40	"
Грушевський М., Історія України-Руси т. I (містить огляд староруського побуту	7-50	"
" " Розвідки й матеріали до історії України-Руси, т. II, містить між иньшим пісні з поч. XVIII в.	2-00	"
" " Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях східної Європи	0-30	"
" " Свірні питання староруської етнографії	0-50	"
Доманицький В., Піонер української етнографії (Зоріян Доленга-Ходаковський)	0-80	"
Еган Е., Руські селяни на Угорщині	0-25	"
Етнографічний Збірник, т. I. Містить:		
М. Крамаренко, Різдвині свитки на Чорноморії.		
О. Роздольський, Галицькі народні казки в Берліні пов. Бродського.		
О. Шимченко, Українські людські вигадки.		
Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і наріч, уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. II. Містить:		
В. Гнатюк, Лірники, лірницькі пісні, молитви, слова і т. п. з пов. Бучацького.		
Ю. Жаткович, Замітки етнографічні з Угорської Руси.		
Митрофан Дикар'їв, Чорноморські народні казки й анекдоти	3-00	к.
Етнографічний Збірник, т. III і IV. Містить:		
В. Гнатюк, Етнограф. матеріали з Угорської Руси (Легенди, Новелі, Казки, Байки, Оповідання про історичні особи, Анекдоти), том по	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. V. Містить:		
М. Дикар'їв, Народна гутірка з поводу коронації. — М. Єндик, Із народньої памяти про панщину. Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса, Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах, Стрийського пов. — І. Франко, Людові вірування на Підгір'ю (доповнене до попередньої статі). — Р. Байндль, Фольклорні матеріали і інші дрібніші статі	4-00	к.
Етнографічний Збірник, т. VI. Містить:		
В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти	4-00	"

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE
herausgegeben

von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XI.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XI.

У ЛЬВОВІ, 1900.

—
Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Водяницького.

З М І С Т.

Перша частина.

1. *Михайло Зубрицький*: Селянські будинки в Мшанці, Старосамбірського пов. 1—22
2. *Михайло Зубрицький*: Ходьки, обув селян Старосамбірського і Турчанського повіта 23—29

Друга частина.

1. *Антін Опищук*: Матеріяли до гуцульської демонології. Записані у Зеленці, надвірнянського повіта, 1907—1908 1—139
-

I N H A L T.

Erster Teil.

1. *Mychajto Subryćkyj*: Die Bauernbauten in Mšaneč, Bez. Staryj Sambir 1—22
2. *Mychajto Subryćkyj*: Bastschuhe als Fussbekleidung der in den Bezirken Turka und Staryj Sambir sesshaften Bauern 23—29

Zweiter Teil.

1. *Anton Onyščuk*: Neue Beiträge zur Dämonologie der Huzulen. Gesammelt in Selenycja, Bezirk Nadvirna, 1907—1908 1—139
-

Resumees der hier abgedruckten Artikel.

1. M. Subryčkyj: Die Bauernbauten in Msaneč, Bez. Staryj Sambir.

Zunächst gibt der Verfasser die Gesamtzahl aller Wohnhäuser der Grundbauern, Zigeuner und Juden im J. 1909 sowie deren Verteilung über das Dorf und die Zahl der Gebäude der einzelnen Bauern an. Sodann wird beschrieben, wie die Leute das Holz zu einem Gebäude anschaffen und zusammenfahren (dem Bauenden sind die übrigen Gemeindemitglieder gegen blosse Bewirtung beim Zusammenfahren des Baumaterials behilflich), wie viel dem „Meister“ (Zimmermann) gezahlt wird, welche Bräuche bei der Anlage des Grundsteines beobachtet werden und wie der ganze Bau bis zur Vollendung des Gebäudes vor sich geht. Dabei werden die einzelnen Bestandteile der Gebäude ausführlich beschrieben, deren Bezeichnungen angeführt, das Aussehen des Gebäudes von aussen und im Innern dargestellt. Dem Artikel sind Zeichnungen beigelegt, die Plan und Ausmass eines älteren Gebäudes im Dorfe, das für die Mehrzahl der Gebäude mustergültig ist, darstellen; zwei Zeichnungen, die zwei Gebäude, eines von Msaneč, das andere vom Nachbardorfe Galivka, von aussen darstellen; andere Zeichnungen stellen die einzelnen Bestandteile der Gebäude und des Hausgeräts dar. Der Beschreibung ist eine Erzählung aus dem Volksmunde über den Hausgeist beigelegt, der aus einem ungetauften Kinde entstanden ist und seinem Bruder zwölf Jahre lang dient. Endlich werden die Gärtlein beschrieben, die man neben manchen Hütten vorfindet und die Gewächse, die darin wachsen, aufgezählt.

2. M. Subryčkyj: Bastschuhe als Fussbekleidung der in den Bezirken Turka und Staryj Sambir sesshaften Bauern.

Der Verfasser beschreibt uns, wie und woraus die Bastschuhe gefertigt und wann sie getragen werden, wobei bemerkt wird, dass in den letzten Zeiten durch Soldaten und Emigranten hie und da schon die Sitte eingeführt wird, Stiefel zu tragen.

3. Anton Onyščuk: Neue Beiträge zur Dämonologie der Huzulen.

Anton Onyščuk, der als Volksschullehrer beständig unter den Huzulen im Dorfe Selenycja, Bez. Nadvirna, verweilt, hat in den Jahren 1907—8 neue Beiträge zu der ungemein reichen, bisher aber nicht wissenschaftlich erforschten Dämonologie der Huzulen gesammelt. Diese Materialien zerfallen in fünf Abteilungen. Die erste umfasst den Volksglauben über die Welt und ihre Erscheinungen, also über: Berge, Flüsse, Seen, Erde, Sonne, Mond, Gestirne, Wind, Donner, Regenbogen. In der zweiten Abteilung werden die Ansichten des Volkes dargestellt, die sich an die Tierwelt knüpfen, also über den: Bären, Wolf, Luchs, die Füchsin, den Dachs, die Fledermaus, den Maulwurf, die Schlange, Eidechsen, Frösche, die Schwalbe, den Storch, Wiedehopf, Kuckuck, Specht, die Gabelweihe, Hühner, Wespen, Hummeln. In der dritten Abteilung ist der Volksglaube über die Pflanzenwelt gesammelt, also über den Wald und über einzelne Bäume, wie: Ahorn, Erle, Hollunder, Farnkraut, Glücksblume, Salweide. Die vierte Abteilung enthält den Volksglauben über die Geisteswelt, also über die Seele, über die Toten, über diejenigen, die sich erhängt haben, über die durch Selbstmord Ertrunkenen, Wassernixen, Berggeister (Čuhajstry), Waldgeister, Teufel, Sterndeuter, das Herumirren, vergrabenes Geld. In der fünften und letzten Abteilung wird der Volksglaube über die irdischen Götter, Vampyre, Quacksalber und Hexenmeister, Schwarzkünstler, Hagelbeschwörer, Wahrsager und Hellseher, Hexen, Werwölfe, Besprecher und Besprecherinnen, Hundsköpfe dargestellt. In die Darlegung des Aberglaubens werden Erzählungen eingeflochten, die auf Grund desselben entstanden sind; ihre Anzahl ist mitunter recht ansehnlich (in dem Kapitel über Teufel werden deren 62 Nummern angeführt), alle aber werden in der Gestalt, die ihnen der Erzähler selbst gab, mitgeteilt, wodurch sie hervorragenden Wert gewinnen.

Перша частина.

Digitized by Google

Селянські будинки в Мшанци, Старосамбірського повіта.

Написав

Михайло Зубрицький.

Через село Мшанець перепливає потік Мшанка, а по обох боках потоку побудовані селянські будинки; по правім боці є їх значно більше. Всіх будинків газдівських є в селі 181, циганських 2, жидівських 6. Газдівські будинки майже всі поставлені головним фронтом, вікнами, на полудне, лише чотири обернені щитами до полудня, і в двох у щиті є вікна до заходу. 143 газди мають лиш один будинок, 38 має по 2, а в тім один має 3. Поодинокі часті будинку називають: дупля, пр. будинок має 3, 4, 5 дупля. При будинку „під одним покритьом“ є такий порядок дуплів: від заходу — в селі повідають з гори — комора, хижка, сїни, боїще, стайня; у декого друга стайня менша, перед нею маленька кучка на свинї, а до комори припірає шторцом шопа на дерево і господарські прилади. Такий порядок є в будинку газди Андрія Гули, (як се показує рисунок 1) і Михайла Нагини (рисунок 2). Від сходу сонця буває такий порядок: сїни, хижка, комора, боїще, стайня, у декого і друга. У біднійших газдів сїни бувають заразом боїщем, а щоби там заїхати возом зі снопами або сїном, ладять з переду або з заду ворота, то є більші двері. Хто має два будинки, ставить осібно

сіни, хижу і комору, а звичайно на переді перед вікнами стайню, або дві, а межі ними боїще (рисунок 3).

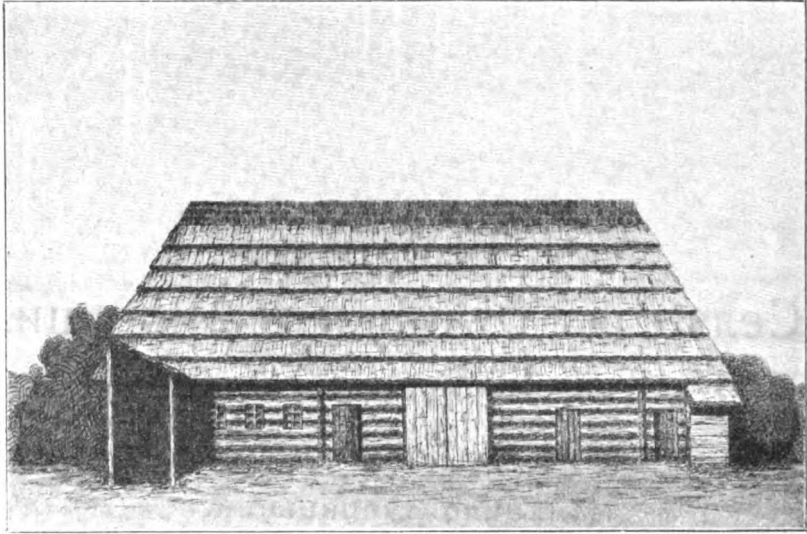

Рисунок 1. Будинок Андрія Гули в Мшанци.

Вікна виходять на обору, через що з хижі видно її і двері в другім будинку; коло стайні є яма на гній. Дорога в селі іде майже вся по правім боці потока, а деякі хижі побудовані задною стіною до дороги, через що не видно з них, що діють ся на дорозі, бо в згаданій стіні вікон нема, лише щось в одній хижі вставлена одна шiba, за велика на долоню. Хто хоче ставити новий будинок, „ладить дерева“; кождий громадянин просить війта і рьадних, щоби йому дарували ялички з громадського ліса; як не брав яличок через кільканайцять літ, дістане 6 штук, платить за кожду по 20 сот. і йде в ліс рубати по свому власному вибору; війт не шле нікого, щоби йому визначив дерево під вируб. З тих яличок має трамя (підвални) і платви, инший матеріал роздобуває, як може: або купує в камеральнім лісі в Бандрові, або в лісі якого газди по сусідних селах, або вже готове дерево у других газдів, а часто купують будинок у другого, чи в своїм, чи в иншій селі і звозять на свій пляц. Місця, де стоять будинки, називають ся пляцами і кождий ставить новий будинок на старім пляцу, а як прийде до дільби пр. межі двома братами, то й пляц ділять і ставлять дру-

тий будинок. Є в селі два брати, що поділяли ся; один лишив ся в хижі, а другий вів піч у стайні і обернув її на хижу. Хто не має місця на старім пляці поставити будинок, іде там, де є відповідне приміщення. Передтим дехто іде питати ся якого ворожильника, чи добрий буде новий пляц там, де він думає будувати ся. Одначе не доводило ся мені чути, щоби хтось на пораду ворожильника занехав будову на наміренім місці.

Як має звозити дерево з ліса, або перевозити будинок, іде в село і просить газдів, щоби поїхали по дерево. Ідуть усі, хто лиш

Рисунок 2. Будинок Михайла Нагини з Галівки, Старосамбірського пов.

може, а за те дістають почастинок горілкою. Як купить готовий будинок і треба його розібрати, то просить кількох газдів: свояків, кривних, сусідів і їдуть „валяти хижу“. Те саме робить, як розбирає свій старий будинок, щоби на тім місці новий поставити. Часто переставляють будинок частями, пр. стайню, боїще, або хижу і комору. Як розбере свою хижу і розвалить піч, іде до сусіда коморити, де варять їсти, а сплять, де лиш можуть примістити ся; будують ся в літі, то кожний ляже де будь. Коли стріха добра, а будинок перебудовуєть ся, або новий ставить ся, підоймають

стріху, підпвряючи її „пврлами“ (підпорами) і тоді піч лишають та варять страву дома. До веденя будови наймають майстра, „маштра“, яким є газда, що уміє ставити будинки; годять його і платять 30, 40, 50 до 150 злр., відповідно до величини будинку і числа дуплїв, дають харч і що день горілку. При роботі помагає сам газда, його сини, як має таких придатних до роботи, а дехто наймає з села до помочи і платить „на див“. Горілки при будові входить багато, треба заплатити за неї до 30 злр.

Майстер ладить дерево. Давнійше зрубави і обдерті з кори клеци кололи серединою на половину і нерівні місця від осередка стїсували тесельським топором, грани „шпарували“, то є стїсували не грубу трїску, щоби боки вирівнати. Дерево від осередка вставляють так у стїну, що воно входить до хижі, а цілець, округлий бїк, виходить на двір. Його також стїсували, одначе по обох боках лишала ся похила площа і як уставили дерево на дерево, зї двору видно було межи ними заглубленя, яке імшили (забивали мо-

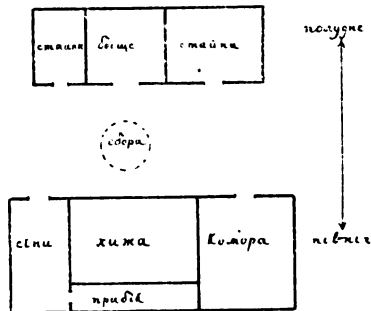

Рисунок 3.

хом), а відтак ще замашували розробленою глиною. Як не стїсують дерева з надвору, то повідають: „будинок поставлений з вїбляків“ (кругляків). Одначе в селї з вїбляків будинків не ставлять, а все стїсували, а тепер відрізують округлий бїк дерева на тартаці. Дерево різане на тартаці має обї стїни однаково широкї і через те в стїні не видно межи ними заглубленя. Тепер везуть клеци на тартак і там розрізують тонші на два дерева, грубші на більше; з боків клеца відпадають ошварц, які також спожитковують при будинку на половник, загату, або на поденок. На кївца дерево зарізують у двох місцях і частину межи обома деревами вибивають долотом або топором і той ровець входить у ровець другого дерева.

Так приладжують трам; дерево на стіни приладжують, як се показано на рисунку 4 і 5. Будують в угла; вироблена скринка, се заглублена, пищок вистає; пищок одного дерева повинен ввійти в скринку другого дерева і се називаєть ся: „складати дерево в пищок“.

Приладивши дерево приступають до завязин, пляц рівняють і „затягають трам“; долем ідуть поздовжні, на них кладуть поперечні, по одному під кожду поперечну стіну. Для зрівноваження підкладають під трами „сумці“, то є малі кусники урізані з дерева,

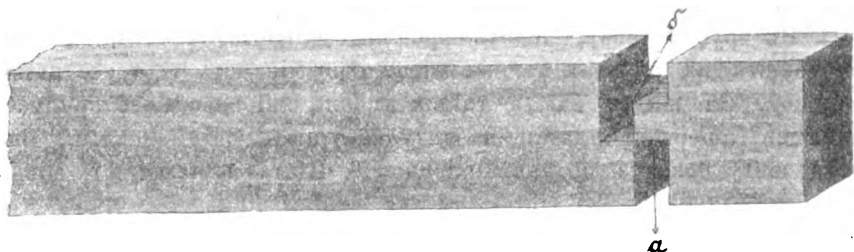

Рисунок 4. а) пищок, б) скринка.

Рисунок 5. а) пищок, б) скринка.

приладженого до будови, або камінні грубі плити. Одностайного підмурованя не дають, а підсувають під трам на углах і ще де-неде камінь, або й нічого не підкладають, через що дерево спідне скоро псуєть ся і будинок влазить у землю, або й перекривлює ся на одні бік.

На завязини просять священника, який святить воду на столі, поставленім у тім місци, де він буде стояти в хижі і відправляє благословенє нового дому з трєбника, відтак окроплює свяченою водою пляц і будівляньї матеріал. Майстер кладе на усіх 4 углах хижі вврубані в трамах рівці чорну вовну, щоби вівці вели ся, крайцар розятій на 4 части, живе срібло проги злого, біле дерево, барвінок, свячений чісок. В рівцях вирубують у дереві хрещик. Потім майстер і присутні газди сусіди справляють поперечні трами на поздовжні у своє місце, відтак сїдають за стіл обідати:

священник, дяк, майстер і сусіди. Дають по чарці горілки, а відтак на мисках страви. Зав'язани бувають лише в вівторок, четвер або суботу. Будують наперед хижу, відтак приставляють комору, сіни, боїще і стайні. Дерево одностайне засягає лиш хижу, на комору йде вище, так само на боїще і стайні; трами поздовжні одностайні під цілим будинком, деколи надселяні, так само поверх зрубів поздовжні платви одностайні. Цілу будову з дерева називають „сруп“ (зруб). Хто може дістати широке дерево, то старає ся про нього; оповідають, як про щось особливе, коли в хижі вставлено лиш 3 дерева крім трама і платви.

Як зруб готовий, ладять кровлі, есплюють їх у горі по дві, вирубують на платвах на вих місце і розміщують їх через цілий будинок. На щитах дають також кровлі, які називають припустницями. Поперечні платки в щиту називають острішниками. Видгляд щиту показує поданий рисунок 6. Щитами називають місця

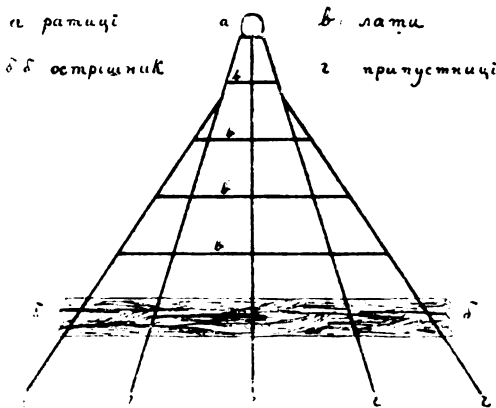

Рисунок 6.

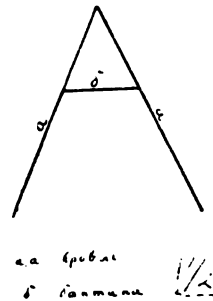

Рисунок 7.

в стрісі над обома вузкими боками будинку. Помежи дві кровлі прибивають поперечку, яка називається бантина. (Рис. 7.) Відтак латять будинок, то в прибивають лати до кровлів по земю. Тепер прибивають залізними цвяхами, давнійше проверчували дірки в латах і кровлях сверликами і прибивали деревляними кілками. Від сього і тепер називають сверлик „латником“ або „латничатьом“. На тім кінчить ся робота згодженого майстра і стріху пошиває собі газда сам. Сніпки крутить із житного околота; сю роботу робить принагідно що року, як має житні околоти, по скінченім ярваню, понайбільше в часі слоти в червні і в липни; сніпки зв'язує

в зв'язку по 30 і переходує на будуче. Хто хоче мати однакові сніпки, прирізає їх на одну міру різакон на скринці, на якій ріже с'чку для худоби. Зачинає шити з долу в гору з переду, відтак над задною стіною, в кінці на обох щитах. Як сніпки до міри поприрізувані, то на будинку красно укладають ся і шари ідуть рядками: горішний шар висший від долішного. Кровлі уставляють досить стрімко, через що і стріха стрімка і не цуєть ся скоро від дощу, бо вода скоро спливає на землю. Стріху пошивають частійше, як лиш де трохи надцуєть ся, зашивають і так кожного року по трохи направляє кожний газда та за кілька літ відновить цілу пішву. На верху стріхи пришивають вязки соломи і вирівнують спохило, щоби в часі дощів не затікала вода до середини будинку. Сильнійший вітер здирає верх зі стріхи, а навіть вириває деколи сніпки де будь з пішви. Щоби обезпечити верх від вітрів, накладають на нього кізліне (рис. 8). Се два кусники з ялових галуз, збиті кілком з сука на однім кінці; їх закладають на стріху, один кінець іде на один бік, другий на противний. Місце, де вони збиті, опираєть ся о верх стріхи. Такых кізлин буде деколи на однім будинці і 15. Для певнійшої обезпеки дають під кізліне ярьмо (рис. 9). Воно пересягає

Рисунок 8. Кізліне.

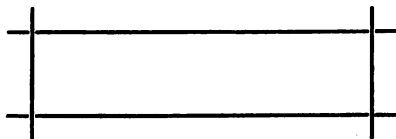

Рисунок 9. Ярьмо.

через цілу стріху. Се два полудрабки з молодих усхлих ялиць, на обох кінцях зсилені поперечками; його накладають так, що придержує солому на версі і сніпки найвисшого шару; по ярмі накладають кізліне. Ярьмо є лише на деяких будинках. Дехто накладає на стріху палуби; се є рід жолоба з якої порохнавої ялиці; палуба не дає вітрови зривати солому і хоронить від затіканя. Давнійше клали на палуби камінні брля, однак про, се доносили жандарми до суду і достичні газди сиділи в арешті. Давнійше пошивали весь будинок соломю. Торік побив один газда весь будинок гонтами; се перша в селі хижка покрита гонтами; черепу не уживають.

Будинок Андрія Гули, якого подаю плян (рис. 10), старий, стоїть більше як 50 літ, має такі дупля: комора, хижка, за нею прибік, сїни, боїце, стайня на два ряди, за нею половник „пилівник“, стайня на оден ряд, а з заду загата. Зруб у коморі, хвжи й сїнях високий 2·55 м., в боїщи і стайнях 2·12 м. До комори зладжені

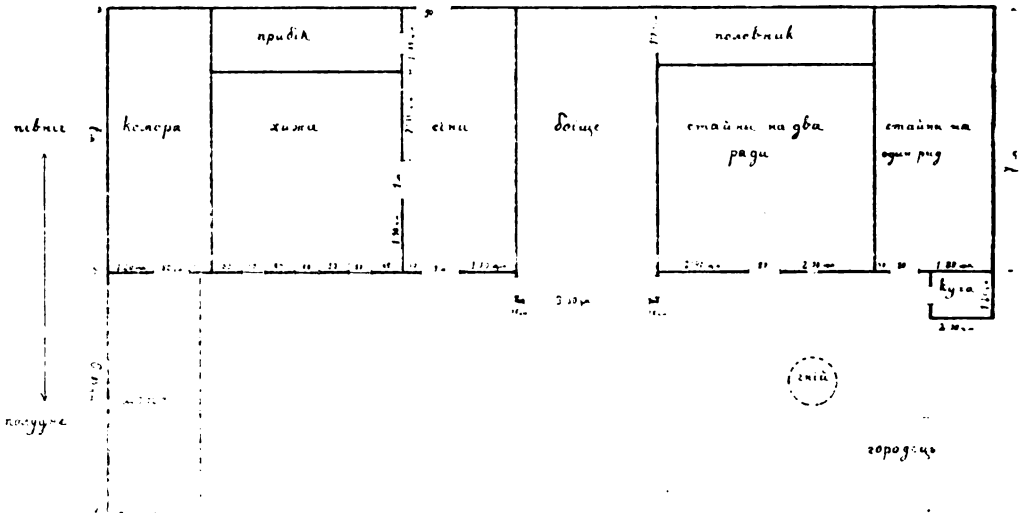

Рисунок 10. Будинок Андрія Гули в Мшанці.

двері з на двору, їх розмір 135×90 см. В хвижі близько угла коло вікон є в стіні отвір і в нього всувають дручок, яким замикають двері комори. Лише один газда має двері до комори в сінях, напротв'ятних. В коморі стоїть великий суєк (скриня) на збіже, один або і два кадовби (рис. 11.), високі до 2 м. Це грубі колоди з отвором у середній на сеси вівса. Деякі кадовби містили в собі по 4 корці, інші по 8. Тепер кадовбів нових уже не ладять, одначе старі ще є в богатях газдів. Стоять і поменші скрині, ставни (бочки) на капусту. В коморі держать біле, одіж, топори, латники й інші дрібниці. Газда веде до комори своїх гостей, щоби їм показати свої статки, як женить сина, родичі дівки ідуть до комори подивити ся, що в ній є. По складених засобах у коморі оцінюють ся заможність газди.

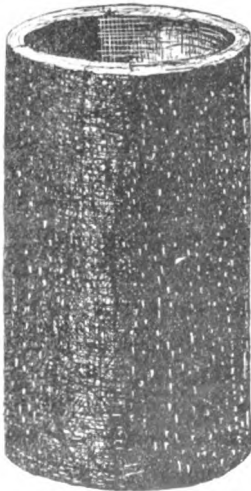

Рисунок 11. Кадовб.

Перед хвижею кладуть на землю здовж на кільканацять целів від стіни вібляк, округле дерево, та висипують сей простір межі

деревом і стіною глиною. Се називають „присьпою“. Під вікнами стоїть лавка по при цілу стіну, „лавка перед вікна“. Вікон переважно дають 3 в передній полудневій стіні, але є 17 хиж у селі з двома вікнами. Дерево висше вікон і нише них називають „очапами“, а куськи дерева межи вікнами „сумцями“. Повідають: „дві вікна“, а не два. Є вікна в два ряди по 3 шиб, разом 6, 3 ряди по 3 шиб, а разом 9; такі вікна по 3 ряди, а 9 шиб ладилі давніше і таких вікон і тепер є найбільше в селі. Ладять поодні по 4 шиб в трьох рядах, а всіх шиб 12. Памятають старші люди і такі вікна, що в них бувало і 15 малих округлих шиб. Говорять: „шиб“, а не: шибя. Хто має вставляти вікна, бере міру з отвору і йде до поблизького місточка Літовищ (Лютовиск) і там у Жіда „шибаря“ (скляря) замовляє собі. Тепер прибивають вікна до варцаб із надвору або цвяхами або провечрюють на углах оправу латничатьом і вбивають деревляні кілки. Такі вікна не отвирають ся ніколи; як би хотів отворити, треба відважувати топором. У декого є вікна на завісках і ті отвирають ся, але таких не багато в селі. Давніше прибивали в середині, то є в хижі над і під віконним отвором листовку, яка мала від стіни видовбане заглиблене; по ній можна було вікно відсунути, пересунути і зробити отвір вільним (рис. 12 [1, 2]).

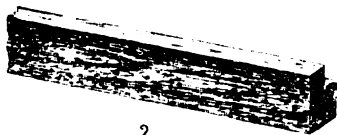
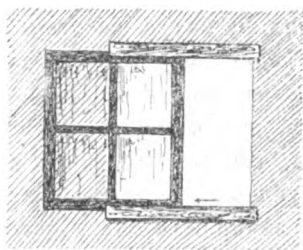

Рисунок 12.

В тісних роках 1847 р. і дальшим бідні люди лазили по ночах по чужих домах і легко залазили до хиж відсунувши вікно. Щоби забезпечити ся перед непрошеними гістьми, всували межи вікно і листовку скіду, тріску, аби було трудніше його відсунути. Тепер такого приладу при вікнах не подибле в селі у нікого. У двох газдів вікна вироблені у щиту; не мали відповідного пляцу, через те поставили будинок щитом до полудня. Футриня, в яких містять ся вікна, називають ся „варцаб“, справа рами вікон „статива“, малі рамці около шиб „окељья“. У Андрія Гули розмір варцаб 86×95 см., вікон 63×72 см., поодиноких шиб 26×20 см., кожде вікно (є їх 3) поділене на дві половини по 3 шиб. Пороги до сінай високі, треба ноги високо підіймати хотівши їх переступати; з середини земля ще низше лежить, як із надвору.

Перед сінешними дверми кладуть камінні плити, щоби не творило ся болото. До сінешних передних дверий прибита дощечка; вона вистає на кілька цалів поза двері. В одвірку, в видовбанім отворі, уставлений деревляний гачок; він подаєть ся в долину, а від середини підіймаєть ся; тоді дощечка вільна і двері можна отворити. Замок при дверях деревляний; се засувка, що засуваєть ся на кілька цалів за двері. З надвору в стіні діра, в неї вклада-

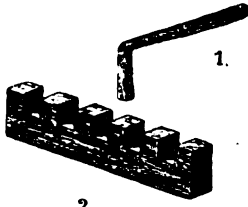

Рисунок 13 [1, 2].

ють деревляний ключ, який входить у карби на засувці і її засуває за двері (рис. 13 [1, 2]). Так замикають двері, як усі ідуть з хижі пр. в поле до якої роботи. В „сіньох“ є глина убита, дехто в них молотить, як не має осібного боїща. На ліво двері до „хиж“, менше на право з переду над сінями нема повали, в задній часті так через половину є „поде-нов“; кладуть вібляки, ошвари, яке будь „камаця“, і на верха кладуть снопи, солому, сіно, то що инше. За хатними дверми стоїть приперта до стіни драбина, по якій лазять на під і жорна. Хто ла-дять олійницю бити одій, ставить її в сінях. В них є ще двері до прибоку і задні сінешні двері на двір. На задні двері рідко ходять і то лиш своя челядь, чужі люди все йдуть на передні.

Хатні двері мають розмір 170×100 см., долом мають на кінці чіп, а в одвірок вбитий підчопок із дерева, горою прибивають ку-сень дерева до одвірка з виробленим заглибленням, в яким держить-ся горішний чіп і так двері отворяють ся і запирають ся; у декого

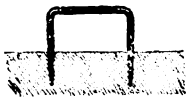

Рисунок 14.

є клямка, що заходить на загнаний гак, але бувають двері і без неї, лише в двері вбитий грубший дріт, зігнутий як антабка, щоби було чим отворити двері (рис. 14.) Футрина дверий, одвірок, називають „одвірник“ або „одвір'я“. Рис. 15 і 16 показує внутро хижі Николая На-гини з Галівки; такий самий вигляд мають і хижі в Мшанци. Коли входимо до хижі на ліву руку, зараз по правій руді стоїть піч, оперта о дві стіни в углі. Її вбивають так: завязують обруби, то є кладуть дерево одно на друге так, як на будинок від одної і другої стіни, на кінці роблять карби і ними сслюють дерево. Ввійшовши до хижі, побачимо під печею при са-мій землі отвір, який називають „потачом“; там сидять кури. Щоби зробити на потач місце, кладуть на обруби дошки (обруби бувають на 53 см. високі, майже так само високій потач), аби там глина

не падала, а в обрубі протинають отвір. По при обрубі ставлять дошки від дверей на хижу і від північної стіни в напрямі до полудня. Ті дошки заперлюють пирлами (запорами, підпорами), щоби не рушалися з місця. Де має бути отвір у печі, накладають клецьків на округло, відтак вносять глину, намітують поза попідпирані дошки і вбивають її довбнями, щоби улегла ся, вирівнують, а клецьки підпалюють, аби цілком вигоріли, через що зробить ся отвір. Дошки стоять кілька днів, відтак їх відоймають, спрятують і піч готова. Горішні боки коло отвору печі називають „челюсти“; вони

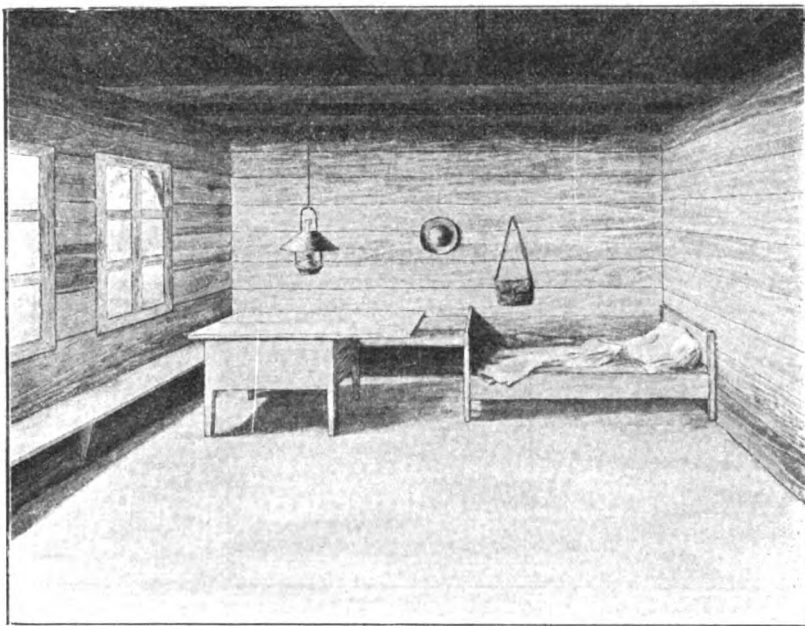

Рисунок 15.

чорніють від диму і по кождім паленю замащують їх шматою, вмоченою в розроблену глину. Розкласти огонь у печі повідають: „затопити в печі“. Попри піч уставлені дві дошки на 58 см. високо від землі. Дошка від дверей називається ся: „запічок“, а перед отвором печі: „припічок“ і обі сходять ся в углі печі, що виходить на хижу, там кладуть камінну плиту, замащують глиною і то називають стовпом, деінде „світничом“. На нім світять і тепер буквеними скіпами, а давнійше, коли ще не було нафта та ламп, світляли все скіпами на стовпі. На печі сплять у зимі все, в літі менше,

хвіба ті, що не йдуть у постіль. Запічок трохи низший від припічка. У Андрія Гули розмір припічка 180×50 см., а січ над отвором довга 152, широка 168, висока 126 см. 1883 р. застав я в селі в одного бідвійшого газди комин у хижі введений лиш на під, всі інші хижі були курні; тепер тої хижі вже нема; по смерті властителя її розібрали, за те в вже в селі 19 хиж із коминами по найбільше з цегли, введеними над стріху. Зараз при дверех по лівій руді стоять приперті до стіви полиці (рис. 17), зроблені з до-

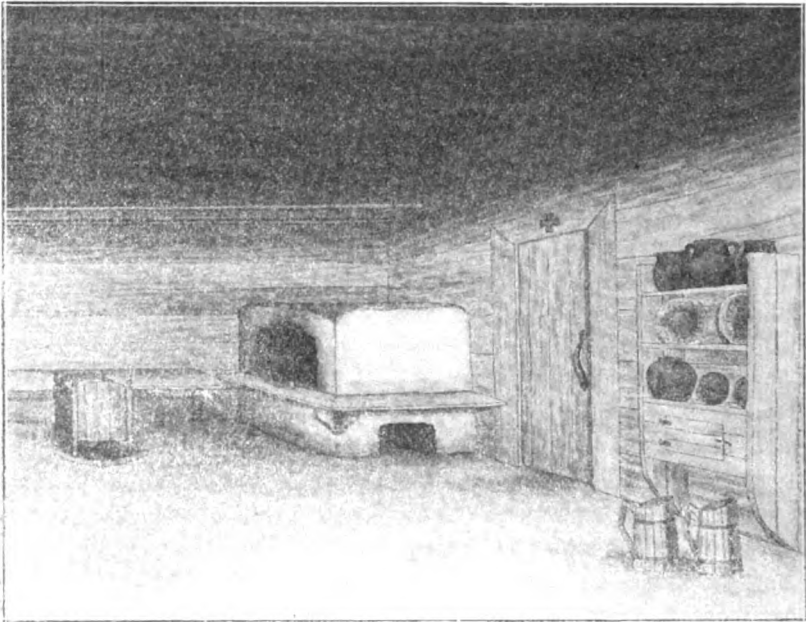

Рисунок 16.

щок із ялового дерева в розмірі 140×145 см. В них кладуть миски, горці, флашки, держать там молоко в горцях і заміщують інші дрібниці. Перед полицями стоїть малий „ослічвк“ (лавочка) і на нього ставлять коновці з водою; як нема ослона, то таки ставлять на землю. Від полиць по під стіну з вікнами уміщують лаву, так само кладуть другу лаву по під стіну напроти дверей і вони обі сходять ся в углі. Під них відставають ковбиці, щоби не упали на землю. Від печі по при стіну іде трегя лаву і лучить ся з довшою лавою, що іде поза стіл. На лаву „перед вікна“ сїдають їсти свої, сїдають прихожі, дехто з челяди спить на лаві, молодші кла-

дуть свіжий хліб, що лиш винятий з печі, мішки з мукою, зі збіжем й инше. На лаві за столом стоїть „шапка з книжками, як є хто в хижі письменний. „Сьтїв“ стіл стоїть по при лаву по при стїну напроти дверей і присуневий д угловн, де обі великі лави сходять ся; через те можна засїсти за стіл з переду від вікон з боку на лаву, а перед стіл від середнн хижі приставляють ослін, на який сїдають, як більше осіб сїдав за стіл, пр. „в весїлю“, на ко-машни. Стіл складаєть ся з двох частий, зі стола (накривн) і „під-

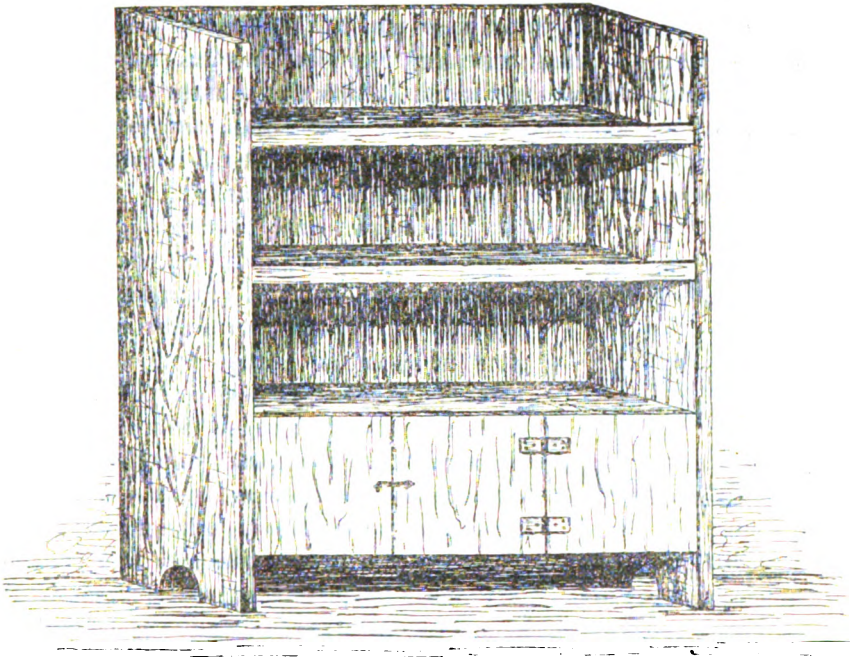

Рисунок 17.

столнн“ або „столнн“. Стіл (накриву) ладять найрадше з яворовнх дощок і дуже його шанують через те, що на нїм їдять, лежить хліб, паска і на святнй вечір снїп. Стіл у поодннх газдїв буде мати і 100 лїт. Підстолнн ладять з ялового дерева. Се велика скрннн на коннках (лапках), у середнї в малїй перескрнннок. В стїл складають усячнну, ножї, нитки, ігли, свр, яйця й инше. Розмір самого стола такнй: $168 \times 79 \times 16$ см., столннн мають $140 \times 77 \times 78$ см., сама бїчна дошка підстолнн 40 см. висока, а перескрнннок шнрокнй 55 см. В кождїй хижї в постїль, не рїдко двї, а бувають і трн. Одна стотїть конєць стола, прнчїлком до лавн або здовж неї, друга опертя

двома кониками на лаву, що йде від печі по під стіну, під другі два коники підкладають дві підпори так за високі, як високо йде лава від землі; третя постіль стоїть „під вікня“ недалеко полаць поздовж лави.

Постелі бувають і більші й менші, зладжені з дощок з ялого дерева; їх микють і шурують шутром пр. перед великодними святами. Розмір постелі, яку я поміряв, займав 176×100 см.: сам коник високій 75 см. В постіль дають на дошки солому житву або віссяву і закривають її плахтою; на тім лежить „заголюок“ (перина), який дає кожда мати своїй дівці по вінчаню на нове гадівство; подушок під голову не мають, а кладуть перину, сірак або солому так уложать, що під головою зробить ся више. По верха закривають постіль „годзом“ (коцом), вигканим із вовни, або плахтою. В ночи накривають ся плахтою, коцом, заголюком, сіраком або кожуком. Молоде подруже спить усе в постели. В літі виносять постіль перед комору і на ній дехто спить.

Колиска (рис. 18) стоїть усе на землі. Облуки, на яких сперта колиска, називають „пóходиць“ (а), в них вдовбані коники (б). Колиску ставлять перед отвором печі, щоби дитині було тепло. На стіні коло отвору печі висить лопата і кочерга, щоби їх вигідно зняти, як треба саджати хліб у піч або поправити огонь.

Ткацький варстат, як тчуть полотни або сукно, звичайно в великій піст, ставлять під стіну з вікнами від полиць д столови. В стіні за столом є вбита до-

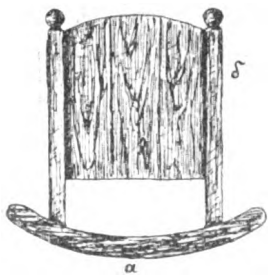

Рисунок 18.

щечка і там стоїть каганець, тепер ліхтарка, яку називають по давньому звичаю каганцем, хоч їх тепер не уживають. Є вже багато в селі і висячих лямп. На тій самій стіні заміщують образи, закуплені від Жидів, що заходять із поблизьких місточок; товар ярмарковий без усякої вартости. В курних хижках ті образи скоро чадіють.

Подорожна торба, яку бере кождий гадза, як іде до міста, висить на стіні на кілку коло печі зараз коло дверей або на стіні з вікнами або за столом трохи низше нього, як се на рисунку 15.

В стіні з вікнами повбивані кілки, на які вішають капелюхи, шапки. Доловку називають „земля“, бо підлоги нема у нікого, лиш набита глина; як глина покопле ся, треба землю „змастити“, а відтак посипати попелом. Землю мастьють коли будь, а звичайно перед

великоднем; на землі сплять на соломі особливо в літі і в різдвяні свята на „діду“, соломі внесений „до хаж“ на святий вечер. Приклякнувши ва землю говорити молитву, бють поклони і цілюють землю. Від диму зачаджуєть ся повала і горішна часть стін; зачаджені части хижі називають „чад“, а незачаджені „підмітва“. Стіни не миють, але труть мягким жовтим каменем аж по чад, а не миють через те, що на їх думку мече ся червак у дереві. В зимі часто показуєть ся вода на стінах і на се кажуть, що „стіни всцали ся“. На другий святий вечер (щедрий не повідають) замішують сваченою водою, що приносять з церкви з йорданського водосвята, муку на тісто і роблять на всіх 4 стінах хрещики на чаді, трохи висше підмитви. Найзвичайніші хрещики (рис. 19) мають таку подобу: або вигляд свічки трійці а), рідше можна подибати такий вигляд як б) і в). Цілком поєдинчі хрещики мажуть на всіх дверех будинку в тій формі г).

Рисунок 19.

Поверх зрубуну понад двері до противної стіни кладуть чотиригранний клеєц, який звуть граґаром. На нїм вирізають колісце, а в нїм хрещик. В сїнех є два граґарі, в більшій стайни чотири, в меншій два. В повалі близько дверей є малий отвір „вікно“, яким входить дим з хижі, що йде також в отворені двері. Отвір накритий накривкою, а до неї приладжена деревляна ключка; від неї звисає зачаджений мотузок; коли потягнуть за мотузок, накриваєть ся отвір. По під повалу над дверми і понад лаву за столом вставлені в стіни по два бальки, які називають ся: „грьади“. Межи повалою і грядами є простір на кілька цілів. На гряди кладуть поліна і скіпи, щоби висохли, також топки соли; хто держить у літі салаш, сушить грудки сира „на грьадох“. Дехто кладе товщі жердвн на гряди над печею і на проти положені бальки і тим способом має треті гряди. З повали звисають пасма саджі, що собі люди хвалять, бо се добре, ворожить на добрий урожай. Саджу змітають з повали мітлою в середу перед великоднем, через те мабуть сю середу називають чорною. В печи топлять буквим деревом, яловим і ялівцем. Ялівцеві корчі вирубують по найбільше ті, що не можуть вищого палива роздобути.

Дим з ялівцю чути з далека, ним переходить також одіж, через що заносить ним від чоловіка, де ним топлять у печач.

Двері в коморі, передні в сінех, при стайнях отвиряють ся до середини; хатні, бічні менші до боїща і з кучі на двір, задні сінешні до сінній. За хажею при північній стїні є „прїбік“ без вікна і там сєшпують збіже, кладуть біле, „одїч“ (одіж) і всяку посудну. Таким чином хажа забудована з трьох сторін другими прибудовами, а се коморою, прибоком і сїньми.

„Боїща“ (боїще) призначене до молоченя снопів і віяня зерна (відділення від полови). Боїще наточують глиною і убивають довбнями або пранниками, але найліпше собі хвалять загнати там на одну ніч вівці, пр. салаш. Обі стїни боїща висуюають на яких 75 цм. на перед, на двір і на тїм просторі ладять з одного і другого боку малі двері в розмірі 147×75 цм., а з переду дають ворота на дві часті поділені в розмірі 330×194 цм., і ними заїжджають із сїном або снопами. Поза тим ворота стоять усе заперті, а до боїща входять малими дверми від сінній, пашу ж худобі до стайні несуть

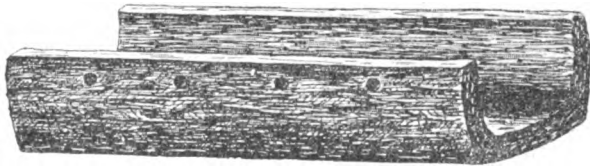

Рисунок 20. Жолоб.

другими напроти перших зладжених. В боїщи стоїть також сїчкаря або старомодна скринка до різання сїчки, у кількох газдів млинки до чищення збіжа. Ворота ладять із грубих дощок, аложені дошки зарізають в однім і другім кінці, дерево вилуплюють і забивають у вироблені рївці по дві глиці, що ідуть попереk дощок. Тай при всіх дверях є по дві іглиці, що держать дошки в купі. Стайня в два ряди зладжена так, що при одній і при другій стїні стоїть привязана до жолобів худоба. Підлога в стайні називаєть ся „міст“, а поодинокє дерево в мості називаєть ся „мостїньа“. Міст дають з дерева розколеного на двє і при розколі обтєсаного або рїзаного. Уложенє дерева називають: „мостїти міст, мостїти стайню“. Серединою стайні від дверей до напротивної стїни укладають „бертніцю“, дерево витєсанє на всі 4 боки і уставляють її низше мосту. Мостїня притїкає з одного і другого боку до бертніці. На неї стїкає моч, сєсуають гній з під худоби і виносять вилами до поблиської ями, яка стоїть перед стайнею. Поздовж обох стїн уставляють жόлоби,

вироблені з грубої ялової колоди. До сього надаєть ся найліпше дупельнава ялиця в середині. Стявши ялицю випратують із неї дуло, зладять з гори отвір і жолоб готовий. В кресі жолоба виверчують сверликом діри, щоби там засилити мотуз або ланцюк на худобу. Мотузя сучуть самі дома з кляча на приладі, який називають „возбк до спущання мотузя“. В новіших часах купують і ланцюки в skleпах. Понад жолоб уставляють драбину, долом присунену до стіни, а горою на кілька цалів відхилену від неї. Два полудрабки продовбують долотом на кінцях і на середині, в видовбані отвори вкладають 3 дощечки та зселяють ними драбину;

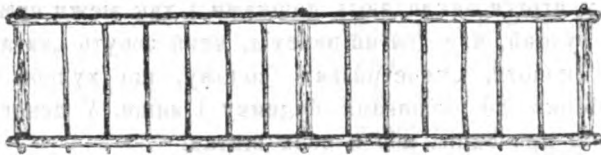

Рисунок 21. Драбина.

дощечки долом закарбовані і нише карбів грубші, горою їх провверчують і вбивають кілки, або і не вертять, а вбивають по при них в отвір полудрабка плішки. Також виверчують латником в обох полудрабках діри і вкладають у них „щаблі“, приладжені з ялових галуз, або тонких ялових відземків, з яких здирають кору. При стайнях замків нема; давнійше в тісні роки замикали стайні, бо злодії не в одного вивели воли і все пропало. Тепер про такі крадіжн не чувати нічого. В одвірок вбивають залізу скобу, а другу разом із ретязями вбивають у двері з краю на середині. Як запереть ся двері, накладаєть ся ретязі на скобу. В стайни держать воли, хто ще має, коні, корови, телата і вівці. В хижі худоба не стоїть ні в кого; в зимі богато гадів бере малі цецкові телата до хижі, ладить для них понизше стола коло лави місток, або і не ладить, та ставить на лаву малу драбинку, щоби там вложити отаву або сніг. Дехто держить у хижі в зимі вівці і малі ягнята. У декого є в стайни „царок“, мала загорода на телата, або ягнята. В стайни ніхто не спить. Розмір дверей в більшій стайни є 136×80 см., а в меншій 123×80 см.

Стайня на один ряд є менша і в ній стоїть худоба лиш при одній стіні, а під другою наміщують бертвицю. Другу стайню будують заможанійші гади; хто має не багато худоби, обходить ся при одній. В зимі, як настануть морози, худоба мерзне, як її не

богато у стайни, або нема соломи або иншої мерви на подемку. Як замерзане гній на бертниці, то вже велика студінь.

Куча — се мала прабудова при передній стіні меншої стайні зараз при ставних дверях. Вона висока 1·3 м., широка 1·2 м., а довга 1·5 м.; до неї заганяють свині, як хто їх держить.

До комори притискає шторцом шопа 6·35 м. довга, але значно низша від цілого будинку. Вкопують 4 бальки в землю і звязують їх поперечними перекладинами, а верх накривають дошками, ошва-рами, побивають гонтами або пошивають сніпками. Під шопу заточують воєв, складають нарубані і наколені полїна і підпрятують всячину, щоби не лежала на слоті, або спеці. З заду будинку рівно з закінченням стріхи закладають дошками і так межі ними і стіною творить ся вузкий, але довгий перехід, який зовуть „загатою“. Там складають околоты, „перегрїзья“ (солому, що худоба не доїсть), скручені сніпки до пошиваня будинку і инше. У декого така загата є також при однім або й обох щитах.

Оборїг має лиш одня газда. На булі (бульбу) мають на боці ями. На те глядають сухого горбка, щоби не підтікала вода, вико-пують і вносять глину і до ями сипують в осени викопану бульбу. На яму насипують глину, щоби зробити горбок і при вході вставляють одвіре, а отвір затикають дошкою. Декуди в поблизьких селах на сухім горбку стоїть і кільканацять ям одна побіч другої. Часть викопаної бульби, потрібну до вареня, сипують на зиму в хижі в углі напроти отвору печі, загородивши на них загороду з дощок. Перед ярею, коли потепліє, вносять бульбу з ям до хижі, щоби на теплі скільчила ся. В остатних літах мурують поодні га-зди з каміня „склєпи“ (павниці) і сипують до них в осени бульбу, звідки і в зимі беруть по трохи варити.

Пляца — се частн поля в селі, на яких будують будинки і вони в одних газдів більші, у других менші; звичайно пляц містить ся на „восьмох, сімох, шістьох, чотирох прутїх“, на двох рідко, бо вже буде дуже тісно. Прут значить загін поля широкий на 2 сажі. Коли число населеня було менше, менше було й будинків, та з часом почали ділити поле і ставити нові будинки і пляци змалїли. Ся дільба пляців покажет ся ясно на давній старій півнаківській оселі. З першу пляц займав 8 прутів, значить був широкий 16 сажів, а около 32 метри. Два брати подїлили ся і молодший побу-дував ся на передї, а з часом і давній пляц подїлили на двое, а відтак одну половину знов роздїлили на пів. Найстарший пляц зазна-чено числом I, дальші дільби дальшими. При четвертїй дільбі не було вже багато пляцу, через що побудовано будинок щитом до

полудня і в тій стіні вирізано вікна. Андрій Гула складає зібрані плоди земні на будинок, а то на хижу китиці бобу, сіно, команицю, над сіни жито, пшеницю і ячмінь, на стайні овес і богач (овес гривач). Вогке сіно, або снопи кладуть під шари (стріху) на платов, бо понад нею і по під стріху є подовгастих вузкий отвір, через що є продув. Дехто ладить вікно в стрісі з переду або в щиту і тамтуди подає снопи, як не може або й не вигідно йому заїхати до боїща.

Тин (пліт) городять усі коло обійстя. На се ладять „тиньянкі“ або „тичья, сучья“. Тиньянки дуть із ялового дерева на тонкі дощечки, широкі на яких 4—5 цалів, а довгі на 1-2 метра; сучья,

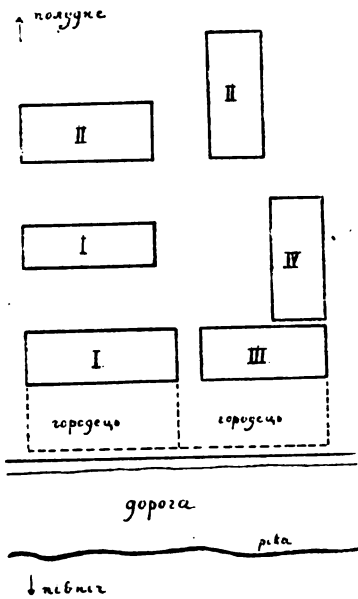

Рисунок 22.

тичья ладять з ялових галуз, знявши з них кору або вставляють у тин із корою. В землю закопують стовпок, видобавши в ній перед тим 3 діри в горі, середині і долом на лати, які переплітають тиньянками або сучом. Простір межі двома стовпками називають: „прьясьмо“. Вбивають також два коли близько коло себе, вкладають на верха витку (у-жовку), вставляють помежи коли 3 лати і переплітають тиньянками або тичом. Так обгороджували будинки і поле, що притикало до дороги, а при виході з села ставили ворота, щоби худоба не могла вибігати поза село в поле і не робила шкоди. В селі на ріви могли

пасти свині, по часті коні, ягнята без дозору, бо не мали куди вирвати ся в поле. Ще й тепер одно місце дороги називають „громадські ворота“, хоч тих воріт нема вже зо 100 літ. Гаєди вигороджують прогін, то є дорогу, якою заїздять на обору, одначе не всі ставлять ворота, бо повідають, що там не веде ся на захід, де їх поставлять.

Городами називають одну часть поля перед хижамі, хоча вона не обгороджена; там садять капусту, цибулю, чісок і иншу ярину, сіють лен, коноплі, садять бульбу, особливо вчасну, щоби

мали близько глядати „в робота“ (жнива). Коло будинків городять горідці, але не всі. Городять їх перед хижою або з заду неї, кожний там, де до того має кусник відповідного поля. В горідци бувають овочеві дерева, як грушки, яблінки, сливки, також у декого корчі веприн (агресту); ясіня є багато в селі, бо се дерево придатне на вози; у одного газди є два дуби; верби в селі також є багато, надто є клин, явір, рідко береза. Ясінь пускає в землі широко довге корінь і як повідають у селі люди, де є ясіня, там не буде саду. Садовину ще не зрілу обносять діти в день; як домашна челядь піде в поле до роботи, а старші парібки і в ночі лазять по чужих городах і оббивають овочі, ломлячи при тім галузя. Деякі держать у горідцях барвінок на вінці молодим до шлюбу і на погріб дїтьом; повідають: „барвінок живим і вмершим“. З тої грядки, де взяли вмерлому, не беруть живим. У лізнакового є в горідци дві грядки на весіля і плач, або як один чоловік повідав: „на плач і на скач“. Як ідуть різати барвінок на вінці на весіля, питають ся: „А де є барвінок для живих?“. А на поховок дїтвакови: „Де є барвінок для вмерших?“ В суботу перед зеленими святами вють вінці дівки і носять на голові того дня і слїдууючої неділі або затикають кілька галузок за хустку або в волосє, а хлопці до 15 року або і старші носять за капелюхом. Де хто має в горідци хрін, чорнотою (тим підкурюють від поганого; як кого підкурять, то стане, ги дурний), оделяє, девятосильник, блекіт, боже деревко (біле дерево таке, як верба, ужнвають його при завязивнах хижі). Пчоли має лиш один газда і добре йому ведуть ся; другі повідають, що він „знає до пчолів“. Сеї зими (1909 р.) упало йому 12 нив, а лишило ся живих 10. Другі газди трїбували у себе розвести пчоли, але не повело ся нікому.

Люди в Мшанци оповідають ще деколи про хованців, які дотичному газді помагають, одначе треба з ними добре обходити ся. Одно таке оповіданє записав я 29/12, 1907 р. від 37-літнього газди, Василя Вовканчича: „Прійшов з Тісовиці (Старосамбірського пов.) чоловік до Данчїхи, — я там тогді служив, — гостїць закликаїти і оповідав, що умер му вотїць і по нїм лишїли ся дрібві діти, а маїти бїла молодá, тай зайшла в тяж (найшла ся копиля, примїтка другого газди). Урбїдила дїтїну, не знаю, ци живá билá, ци задусїла і сховáла в дупельнáву вєрьбу. Тай пак юж я підріс, став газдовáти, том тоту вєрьбу сьтьав. Сьтьавїм вєрьбу, тай, за тьáг на вобору. Слу́хаю в ночї, в стáйни такїй кы*), такїй рык,

*) Кыш від кшпїти.

худоба бурчала, борóла ся. Йду я до ста́ннї, не втвóрью двéрнї, бо вобá жóлоби щось затьагло́ на бертнїцю́ під двéрї і поспушáло вóли, корóви, ко́нї. Я став нїкослóвити, юж мóвю : і бідá і дїдько і всьáко. А вно повїдат : „Бúде юж, брáте, бúде, не бідáкay тїлькo!“ — „А якшї я ти брат“ — мóвю, — „койс ми брат, о дай ми пóкї!“ — А він повїдат : „Такшї йм ти брат, же тобї мáти лишїла цїлé гáздівствó, а менї лїно́ дупельнáву вéрьбу, а ти і тотú сьгáв; де нья тепер подїеш?“ — А щож менї теперь робїти?“ — „Йди, — мóвїт — до хиж!“ Пішóв я до хиж, але такóй нья кортїт подивїти ся до ста́ннї. Взяв я лїхтáрку, приходжу до ста́ннї: худóба повязана, жóлоби сто́ят на мїсци, всьo попрьáтáв. — „Теперь нья, брáте — мóвїт — подїй де, кой йис сьгáв вéрьбу“. — „Там в бóщи є кáдовб, та лїз — мóвю — в кáдовб“. — Сїдїв він там двáнайцїть лїт, робїв, щом повелїв, то худóбу пас, то вóли за плýгом поганьáв, 12 штук худóби меджев гнав і ёдно не пішло в чкóду, вїдїли лóди. Раз повїдат : „Ця ти, брате, гáдаш корчувáти тотї ялївцї, що ти вотїць лишїв?“ — „Ей дай ми пóкї, — мóвю, — не хóчу!“ — „Йди, йди, та зачвї!“ — Пішóв я, вїтьаг зо три корчі, а пак плýнув і пішóв домів. На дрóгнї день дівкo ся, а він усї ялївцї повитьагáв, гет пóле скорчувáв. Посїяв йим на тїм пóли ячмїнь. Алé юж ми ся наввїрило з ним, все бéсудує до нья, а не вїджу го, хотїв йим, ся го як збїти. Йду я ёдногo днья в пóле на ячмїнь подивїти ся, а він ся пїтат : „Де ти, брате, йдеш?“ — Йду на ячмїнь подивїти ся. — „Ой і я бим з тобóв пішóв, але бóю ся, бо якóсь днїсь дúже ёсно“. — „Та ходї — мóвю, — не бїй ся.“ — „Ей вїдиш нья зведéш, а деж нья схóваш, як бúде гримїти?“ — „Гáдки не май, мáю сїрáк, капилїох тай тья схóвáю!“ Лїно́ сми вїйшли, як почалó гримїти, лїскати, що раз лїпше. — „А тос нья — мóвїт — брáте, звїв, деж я ся типарь дїю?“ — Гримїт і лїскат, а він ся кóло мéне хóват, то за пятáми, то під нóги. Я верг з ся на нього лéйбик, а ту грим, трас, тай юж по нїм. Так йим го ся позбїв“.

При сїй нагодї оповїв иншїй гáзда, як можна хованця роздобути :

„Хто хоче мати хованця, як знесе курка яйце зносок, носит го 9 днїв під лївим плечом, не мїє ся, не кстїт ся, не мовит пацїру. По девятюх днях вїймає з під плеча і ударит прутом ёдноростом (лїторосткою, що за ёдин рїк виросте), а з яйця вискочят паничик і пїтат ся : „Чого пожадаш? то я ти буду на помочи“.

Народні вірування, які я позбирав у Мшанці, а по трохи і по сусідних селах, про майстрів, будинки і мельників, друкувалися в „Житю і Слові“, том I, стор. 7—76, 1895 р. Подані тут рисунки 2, 15 і 16 доставила ласкаво Вп. д. Ася Господарезська, донька пароха з Галівки, інші рисував д. Михайло Пирожинський, бувший народний учитель у Мшанці.

Х о д а к и,

обув селян Старосамбірського і Турчанського повіта.

Написав

Михайло Зубрицький.

Селяни наведених повітів ходять у ходаках, мало хто в чоботях і то лише в неділі і свята та переважно такі люди, що служили при війську. Жильці шляхотських сіл ходять по найбільше в ходаках, але в свята і неділі стрічає ся більше число людей в чоботях. Невісти і дівки ідуть у неділю до церкви в чоботях; їх дає батько донці в віні, се частина виправи; в будні, робітні дні ходять босо, а в ходаках зимою або як холодно на дворі або коли працюють у полі в часі жнив. В літі приходять поодні невісти й дівки до церкви босо, чого давнійше унимали ся, повідали „ганьба іти босій до церкви“. Чоловіки і парібки не приходять у свята і неділі до церкви босі, хіба як слота і болото на дворі, одначе таких не багато буде, дець котрийсь, в робітний день скорше ввійде при якій нагоді пр. хрестин, похорону; на слюб приходять усі обуті. В робітні дні всі або обувають ся пр. в зимі або ходять босі коло хижі, як в болото, або пастухи при худобі. При оранці, сушеню сїна і жнивах обувають ся, але кому підруть ся ходаки, а нема за що нові купити, то ходить босий. Хто часто ходить босий, затовче собі підошву так, що його не коле і не давить каміне, стерня або що инше тверде. Жінки більше обходять ся без обуви, як чоловіки, хоча ходаки для них менше коштують.

Яких з 40 літ назад купували люди на ходаки шкіру з вола, корови, невиправлену, таки з шерстю; два кусники шкіри на пару ходаків були зшиті і зв'язані в одному розі ремінцем. Деколи складала ся чотири гаэди, купували цілу шкіру, несли домів з міста і ділили ся нею. Ліпша шкіра призначала ся для гаэди, тонша для жінок і дівчаків та підпростків. Часом зарізаєв хтось сам корову, быка, пр. прн якимсь нещасливім випадку або на весіля, похорон, чи й сама худоба агинула, тоді шкіру сушив і краяв на ходаки. Перед шитєм ходаків шкіру зі сторони шерсти посипували приском,

Рисунок 1. Лопарь.

спуззою (горячим понелом, де були ще тліючі, жаріючі вуглики), а відтак зсували шерсть топорщом, в Кіндратові також лопарьом. (Лопарь, дощечка витесана з букового дерева до загортання огню в печи за стовп по витопленю). Як ще лишила ся шерсть, то її зрізували острым ножем. Та все на таких ходаках видно було місцями по трохи шерсти. Відтак шкіру мочали в яким цебрику 3—4 дні в горячій воді, до якої вкладали кору з вільхи. Як шкіра внята з вільхового відвару висхла, шили ходаки; хто знаєв сю штуку, шив сам; хто того ремесла не навчив ся, ніс шкіру до сусіда, який умів шити.

Теперь купують ходаки зі шкіри виправленої в гарбарни, по найбільше в Болехові і по инших наших містах та місточках. Жиди крамарі продають або готові ходаки або стовпя. Стовп се пас шкіри так широкий, як довгий має бути ходак, вирізаний з цілої шкіри на півперек від хребта до обох кінців черева. З більшої шкіри буде 3—4 стовпя. На хребті шкіра грубша, чим близше до черева, тим тонша. Від хребта буде пара, деколи дві добрих ходаків і вони платять ся найдорожше, від черева вирізають ходаки для дівчаків, для жінок, а найменші кусники ляпають на підшиті подертих ходаків. Відтинок із хвоста приладжують на капиці, уголов до ціпа, щоби зсилити ціпивно з бильньом. Шкіра з голови й шиї хоча і груба, та не придатна на ходаки; її купують на застоли підшивати подерті ходаки. Проходжені або й подерті ходаки називають зьмітками, мовляв уже такі, що треба їх зметати, скинути.

Ходаки продають по крамах зложені в двоє, як книжка, як подано тут на рисунку 2. Коли остатними роками настала загально

у всім дорожня, подорожіли й ходаки. Перед 5 літами признавали собі селяни в Мшанци, що ходаки на найбільшого не можуть коштувати більше як 12 шусток (240 кор.). Тепер платять за добрі ходаки по 3 кор., а навіть 3 кор. 20 сот. Товші і менші платять ся дешевше. Купуючи ходаки міряють пядю, чи будуть статні, чи достаточо довгі і широкі. Залучений рисунок 3 представляє спосіб міряня пядею. Кладуть на шкіру розставлені і витягнені пальці, великий на однім кінці шкіри, а середній іде на другий, простір між обома пальцями називає ся пядею, займає 9 цалів.

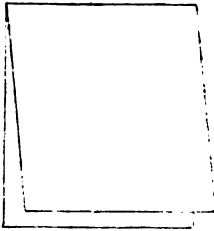

Рисунок 2. Ходаки.

Рисунок 3. Простір між а—б називає ся пядею і дає 9 цалів.

і та широта вистарчає і на найбільшого хлопа. Довготу міряють також пядею; розставляють пальці на шкірі, відтак підймають цілу долоню в гору, не зрушуючи середного пальця зі свого місця на самім його кінці і зараз перевертають пальці на шкірі, випростовують їх дальше поза той пункт, доки сягає середний палець і на шкірі зазначають, доки сягають остатні чиколонки. Се є міра довготи і вносить звичайно 14 цалів. У кого велика рука і більше розп'яте між великим і показуючим пальцем, той більший простір засягне і його пядь більша. Понайбільше кождий хлоп сам собі добирає ходаки і міряє своєю пядею. Великий пяди відповідає і велика нога. Для жінок, дівок, дівчаків купують менші ходаки. Перед шитєм мочать шкіру, щоби була м'якша і подавчаста при відкриттю ремінців і протяганю дірок. Хто шие ходаки, відкритоє два ремінці на шкірі а і б (рис. 4); протинає в ній отвори і ремінцем а збирає поробленими дірками збирки на носи або писки.

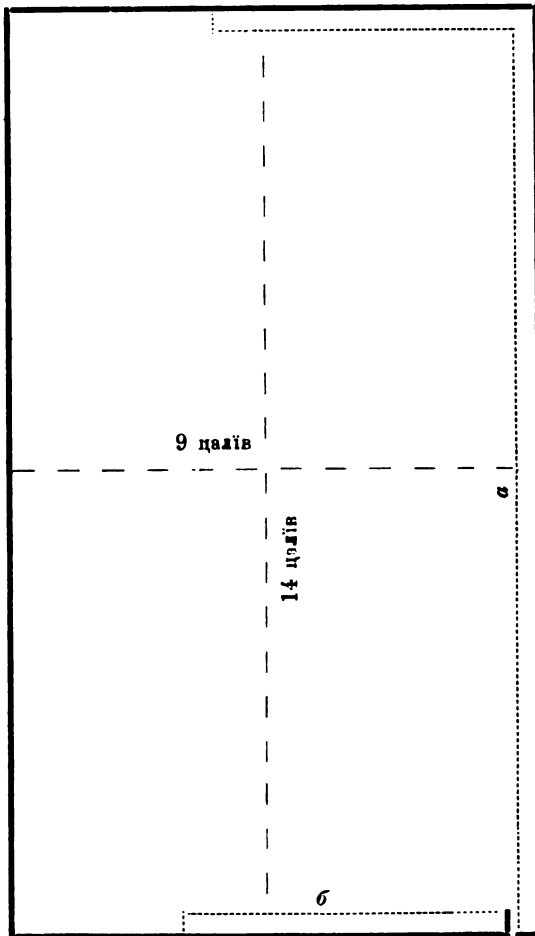
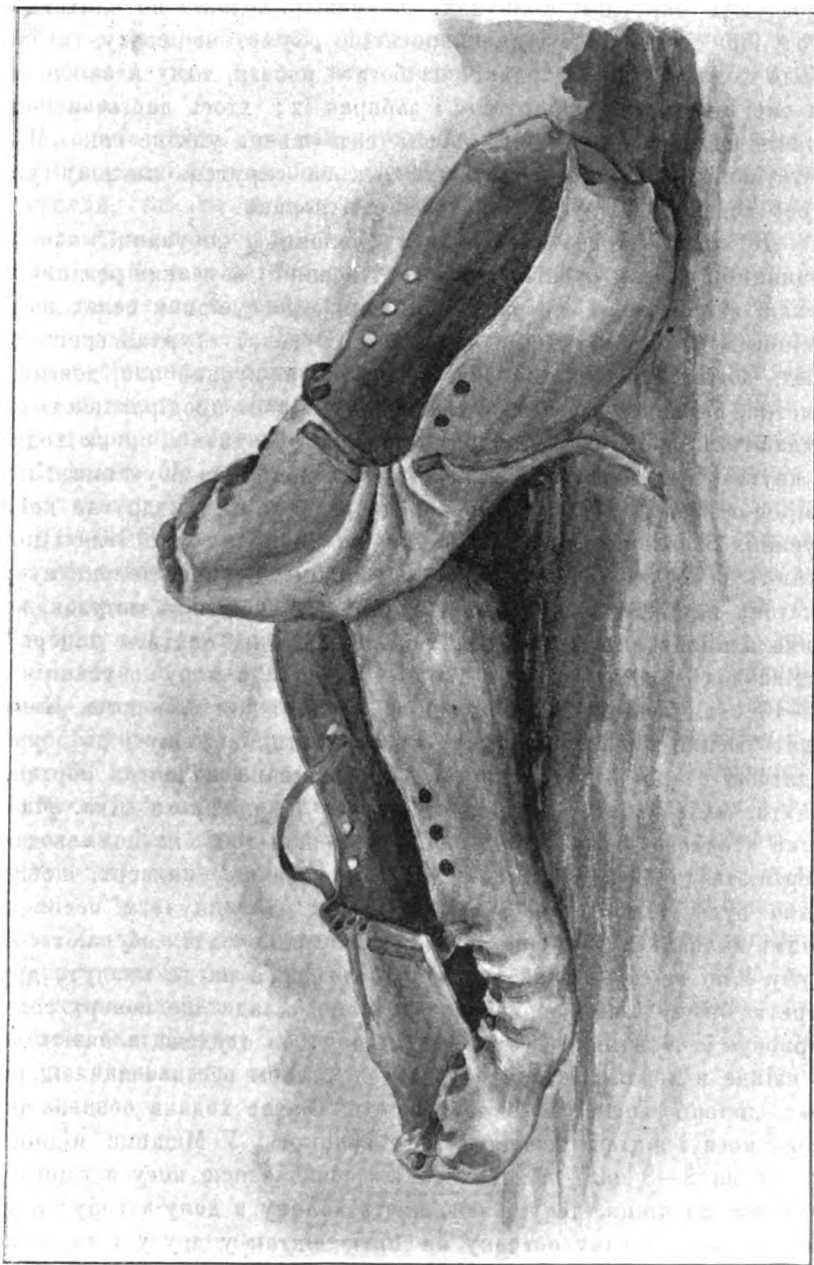

Рисунок 4. *а* відрізаний ремінець до шита ходака на пальцях, *б* на пяті.

Ремінець, стягнувши збирки, виходить із зовнішнього боку ноги і до нього пряслюють волоку. Де ремінець виходить на бів, там є збирки на ходаці, у Мшанці є їх 5, декуди 4 або й 3. Навіть і по тих збирках пізнають люди пр. в місті, хто з якого села приходять. Ремінцем *б* стягає шкіру на пяті так, щоби її на кінці трохи в гору підняти, аби в ходак не вливалася вода. До придержання ходаків на носі ладять по боках діри, з середини 3, з зовнішнього боку 2, бабські і діточі ходаки мають 2 діри з середини і 1 з надвору. Ходаки на пальцях називають „писки“, „носи“, на пяті „пята“, спід „підощвов“, по боках „боки“, діри по боках „остроки“ і цілий верх називають „остроками“, пр. остроки ще добрі, як би

підшив, то можна би в них ходити. Островки прорізають ножем або видовбують округлим долотцем. За ушите ходаків не платять нічого; іде сусід до сусіда і просить: „Куме, чи свату, кобисте ушили ходаки!“ Коло ходаків не багато роботи, тому в заповідженім часі приходить властитель і забирає їх; хтось дасть за ушите ходаків на люльку тютюну, часом сам пвець упігне ся: „Може маєте коло себе трохи тютюну?“, а за скрутець тютюну ушне і тров ходаків. Хто уміє, шие собі сам ходаки.

До ходаків треба ще зладити „волоки“ і „обуванці“ або „острічниць“; волоки бувають ремінні і вовняні, обуванці ремінні або ссукані з прядивних ниток. У Мшанці і по сусідніх селах носять ремінні волоки і обуванці, по декотрих селах Турчанського пов. мають вовняні волоки. Волоки, се ремінний вуский пас, довгий на 2 метри, обуванці на 1 м. Один кінець волоки продіравляють і закладають за гудз на кінці ремінця, що виходить з песка ходака, на другім кінці розрізають дірку на волоці і на обуванці. Через отвір в обуванці перетягають кінець волок, а відтак другий кінець обуванця засилюють в отвір волоки, як нитку в ушко іглі і перетягають через той отвір цілий обуванець. Вовняні волоки сучуть з ниток, нарядених із вовни і на кінці прив'язують мотузок, вушаний з прядивних ниток. За ремінні волоки платять тепер по жпдівських крамах по 60 сот. до 1 кор., а за пару обуванців від 30—40 сот.; вовняні волоки ладять собі кожний сам дома. На літо ладять менші ходаки, на зиму більші, статійші; онучі до обування ладять зі старої сорочки, старих, проходжених, подертих цорток, із плахти, мальованки, а навіть зі старого кропавяного міха. Мальованка з одного боку помальована фарбою: той бік помальований обертають до ноги, до тіла, а чисте полотно йде на верх, щоби не видно було фарбованя. В літі обувають одну онучу, в осени дві; в зимі вкладають на спід ходаків солом'яні віхті, обувають одну онучу і по верхні обкладають ногу соломкою, а на те кладуть другу і третю онучу. Хто вибираєть ся в ліс, кладе ще поверх соломку і прибує її обуванцями; тоді вже не боїть ся студени, а навіть вода не ввійде в ходак. Як так обує ся, то цілком обезпечений від студени, далеко ліпше, як би взув чоботи. Внеше ходака обвиває онучі около ноги і відтак обводить ногу волокою. У Мшанці підносять волоку на 2—3 цалі внеше ходака і обвиває нею ногу з гори в долину аж до кінця, декуди обвивають волоку з долу в гору; обуванець вкладає в одну остроку на пяті, відтак у другу і тагне його від середини ноги до дірки (остроки) на переді, засилює і на півперек ноги перекладає, та засилює в напругу дірку, опісля вер-

тає знов на протвний бік і так шнурує, доки не дійде до крайної дірки коло песка від середини і там зав'яже обуванець. В літі по-найбільше не приобувають порток, ними накривають волокни; в зимі приобувають. Хто бере в зимі поверх порток холошні, також їх приобуває.

Ходаки друкть ся найскорше на песках, на пальцях і на пятах. Виходжені діри закривають кусником шкіри, сукном, а давнійше дрогували, тоб то робили по боках діри малі дірки і перетягали мотузком, закриваючи ним діру. У Кіндратові поплітали виходжені ходаки крайкою з витканого сукна. Вона лишала ся з одного боку сукна, яке ткали на сіраки. Крайку переплітали на охрест. Є і приповідка у Мшанци: „Який такий поплітав ходаки“. Теперь підшивають у Мшанци ходаки шкірою. Купують її по крамах, де вже є більші й менші кусники, призначені до підшиваня. Один такий кусник шкіри, приладжений до підшитя ходака називають „застолю“, „застівкою“. На песках дають грубшу шкіру, на пятах тоншу. На песках тяжше підшивати, то хотять, щоби підшите довше держало ся. Давнійше не знали у Мшанци підшивати ходаки, та перед 30 роками почав підшивати швець полатайко з сусідного села і від нього переняли люди сю штуку. З початку підшивали як будь, шви були від себе значно віддалені, а теперь підшивають ладно, що і швець не вдає би ліпше. Тутешний Жад завіз із Добромила більшу скількість черевиків і порозпихав поміж людей. В остатних літах дехто взуває черевики такого крою, як носять жовніри у війську. Ті, що вертають з Америки, привозять звідтам черевики і ходять у них, доки не сходять. Та головою обувю все таки лишили ся ходаки. Хто наймає слугу або служницю, чи як повідають, кухарку, має купити в однім році для нього, чи для неї, дві пари ходаків і дати підшитя, кільки буде треба, без усякої попередньої умови, бо ходаки до згоди не належать. Люди з долів дорікають гірнякам також і за їх ходаки і посміхують ся за їх обув, а навіть перед кількадесяти літами вернули з Поділя два молоді брати на свою батьківщину і якомсь раз так повіли до людей: „Гі Бойку будеш ходаком чир сербати!“

Друга частина.

Матеріяли до гуцульської демонології.

Записав у Зелениці, надвірнянського повіта, 1907 — 1908

Антін Опищук, народний учитель.

Ч А С Т Ь І.

Вірування привязані до вселенної і її прояв.

Ум первісного чоловіка визначають ся тим, що все на світі старають ся персоніфікувати.

Зменшити розмір великої класи, до якої входили всі речі, а побільшити число цїх, конечних для зрозуміння особовости — як каже славний мітолог А. Лянг — такий був поступ людської думки.

Отже у чоловіка на найнижшій щаблі культурного розвитку все: небо, сонце, земля, гори, ріки, грім і вітер — явища цілком абстракційні — в кінці звірята і рослини се особи і то такі, як він — з такими самими прикметами і хибами.

Вірування народів, що ще й нині живуть на дуже низенькому щаблі культури, позваляють нам зрозуміти много останків давньої віри нашого народа. Останки сі, як прим. вірування будім то гори, ріки, озера замешкані всякими духами, сонце, місяць, вітер то особи — в під сю пору справдішніми пережитками первісних вірувань, яких початок лежить у дуже далекій мнувшині.

У сій збірці подаю пережитки давніх вірувань, які з кожним днем під впливом школи й церкви затирають ся, з кожним днем уступають, лишаючи терен новому, раціональному розуміню світа й усіх свд природи.

1. Гори.

Повстанє наших гір пояснюють собі Зеленці так :

„Як Бог хотів зробити землю, то післала „его“ — осина — у присподню, аби винїс землі. Але „він“ — осина — сховаў трошка землі у рот, шос ховіў із тим гіяти, тай як Бог поблагословили землю, то земля зачнула рости тай „ему у прті также зачала рости“...

А „він“ — осина — зачеў тогди, не дивуйте, плювати тай із того зробили сі гори. Тай „він“ — цураха му — ховіў аби вітак гори росли гет аж до неба, але Бог узели и завлели того гет, то гори росипали сі и так уже остало“. (Андр. Калинюк.)

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 18, ч. 10 і т. XIII, ст. 220, ч. 383.

Або :

„То буў Ноїў потоп. Та вода, як покім утахала и уїдала сі у землю — так як нині усюди по зворах (потоках) вода вібирає землю — и так зробили сі із того часу гори“.

(Павло Курчук.)

Гори „идут пасмама“, їх стїни се „убочи“ („обочі“), а вершок кождої — се „грунь“ ; хребет найвисших пасем зовуть „недея ми“.

Недея в розумїню народа, се місце пробуваня Нявок ; там відбувають вони свої танці — там Опирі, Відьми і Осиनावці відбувають наради.

„Через Недею до Пётра не гірь переходити із худобоў, бо се шведить худобі на гіїло“.

(Мих. Оленюк.)

Крім сего в горах перебувають Пастушки до звіри, Чугайстри, смішкують ся з людей всякі Пламети і береть ся Блуд.

2. Ріки.

В горах мають свої „головиці“ (жерела) численні ріки і зворики (потоки). Через Зеленицю перепливає ріка Зелениця, що бере свій початок під горою Добошенкою.

В ріках пробувають Потопелники, себто душі утоплених.

„У вечір не гірь метати пливком у ріку, бо Потопелники грїют сі на камінях ; як зайде сонце, то они сі грїют“.

„У четверги і п'ятниці по Велицїдни ворожит собі чельид, то гіяшно прати у ріці загля граду; аби град не буў.¹⁾

(Мих. Попович).

В часї довгої посухи, вірять, „занести би хрест из цвинтарі, из гробу аби узети хрест і занести в жерело ріки, то буде велика алива і повéни“²⁾.

(Андр. Борисюк).

В тім самім випадку і в тій же цілі, „добре веречи до ріки трошки живого срібла“.

„Як нема дожджу, то коби украў де кагленку и верг у ріку, то буде алива и повінь. Як кине кагленку, то заводит гей за чоловіком; гей би сї який топвў“³⁾.

Кажуть, аби замудруваў яку Відьму у ріку — віби як є посуха — аби намочила хвіст, то зараз буде повінь⁴⁾.

(Андр. Перожук).

В часї посухи, щоб викликати дощ, чистять також кирнички (звичайно жерела малих потічків) приповідаючи: „Аби такий дождж ишоў чистий (без граду), як ся вода у кирвици чиста и ладна“.

(Семен Попович).

3. Озера.

В декотрих місцях у горах подибують ся менчі то більші Озера, які по думці народа не мають дна.

Всі вони не пусті: „Він“, пек му, газда ид Озірем“.

В Озері під Близницями,⁵⁾ в свято-йванівську ніч, купають ся Відьми.

Всякий обминає Озера з певним жахом, бо „то може хрескінина задурити туди Мана, шо и утопит сї у присподни“.

„Під Близницями є таке озеро дуже глибоке, шо нагоден ніхто дна гістати; як кинь камінь, то лиш доўго шумит... И они сї там купають, тоти чьирвдільниці, як сї посхогі на Ивана. То таке озеро, шо ніхто не годен знати, яке оно глибоке. Там такі дна, видит сї, нима.

1) Не перуть від живного четверга — до девятого, від Велик. П'яти. — до 10-тої.

2) 3) 4) Думаю, є се пережитки давніх жертв із людей для духів рік — щоб їх перепросити.

5) Навва георг. Сивуля (верх, 1818 м.).

Там, кажут, залекіло 12 штук товара тай лиш зашуміло за тим... Одинацїть бикїў (оленив) гнало сї за одноў коровоў (олениця) й ўлекїли просто на то озеро и — на винїшний день; ни знати, де сї погіло и як, нїхто не знає“.

(Петро Цаней).

„На Явірчанку є озеро дуже вєлики. Та я там буў хлопцем из козами. Раз зайшли кози за нимом на то озеро. И дійшли двї кози деревом — так упало дерево само на озеро, шо мож було ити по нїм — дійшли тим деревом до серед озера, а там ховїли сї обернути, аби вернути сї на суше, а тимчїсом одна на оден бїк, а друга на другий бїк лиш боўт у воду так, шо лишень бульки пішли. Шось туди, видит сї, гей би їх розтрутило, одну на тот бїк, а другу на тот“.

(Павло Курчук).

„У Доўженци було озеро, а були віўчїври, стояли з худобоў коло него. Тай пішли віўчїври из полуднї з віўцями. Тай надїшли они над тото озеро, а то у лїсї, тай дебрі над тим озером. А они, шо зробити, утели таку смереку на одних 15 латріў доўгу, тай віпраўцювали над тото озеро и пустили... Тай як пустили таку доўгу, та так забулькотїла туди, шо не було видно анї на один цол. Але у ночи, як сї захмарит, як загремит, як підут бурї, дожджі з вітром, тай лиш урве сї асуў там на тїм місци, де була кошера, де тоти віўчїври мали стаю, тай пішло усьо у тото озеро; гет, шо у стаї було, хїба віўдї грїм побїў, а решта усьо пішло у присподню...“

То через тото, шо сї смїшкували у дївну тї віўчїври и пустили у воду дерево...“.

(Андрїй Перожук).

Додати належить, шо в Зеленици є спосїб проклинання: „Озеро бї тї ўбїло“.

4. Земля.

„Земля сьвита, земля мама“.

„Як у чоловіці иде кроў жилами, так иде вода у землі жи-
лами“.

„Грїх ї бити за пусть-дурно, бо она живит увесь Мїр“.

Земля, буває, отвїрає ся (проступає ся), аби забрати грїшника до себе, то знов викидає з себе тіло помершого, „шо зприсяг на фалч“.

Камїне, шо в землі — „росте“.

На землі є місця „нечистї“, де пробуває Чорт; на тїх місцях росте звичайно лише бзїнз.

„На ким місці, де слідно, що була вівороть (перевернене дерево), то там не гирь хату класти — бо уже не знати, яке то місце“.

„Кажут, що земля в кругла¹⁾. То на нашім боку зелено, файно, а на другім боці в самий камінь, заўше камінь; тай там сьвітит місяць, а у нас сонце.

У нас в вітер някший, май здоровий, а там вітер дуже студений, бо камінь, заўше камінь — дуже би на него гріти, аби загриї сі.

Там из тої студени робит сі у хмарах сніг. Типер сонце — чим у осени, то нище приходит тай чим раз менче грів, бо коротше грів, а більша ніч за то. То відтії на того боку землі повіе студений вітер и обертає хмари сюди и пускає тогда сніг“.

(Петро Попович).

„Покритка, як не введена по дитині, перейде через город, то потому сїм рік з ним лебанує, не може сі поправити; и ласує бурі бити за то“.

Наведу тут кілька назв місць (грунтів, городів) у Зелені.

„Игровищі“.

Як сі починаў тут у Зелені нарід и було лиш шось петь тагтії, то они мали там, де тепер хата Юри Гекowego, там мали исхід. Церкви ни було, коршми ни було, то прийшла нигіле чи сьвето, а они посхогет сі на то місце и балакают собі — звичайно гей би и теперь, виїде нарід из церкви тай постают и рагет сі. Но, балакают докі балакают, а далі завогет собі игри: музика играє, а они танцюют.

Але раз, кажут, нагійшли два лігіні — штаўт гей би десь из відтаў из Порогії; прийшли, и запросили, ци не мож и їм забавити сі. Позволяли. Тоти лігіні узели собі по гіўці, тай музика заграў — а они пішли у танец... Але разом — извіяла сі бурі, а тоти лігіні лиш извели сі в гіўками у гору; пішли вихторьими...

Але там були якіс и „розумні“ тай оден крикне на ті гіўки: Вержи — каже, шо маеш!...

Тай одна вергла відтії перскінь и зараз такі вергло и неў на землю... а друга не мала шо так швидко веречи тай понесло

¹⁾ Мов кружок.

ї Біг знає куди. Тай того місце, де того було, називає сї и до нинї „Игровищі“.

(*Стефан Осташук, Ів.*)

Катерина Осташук оповідає про се місце так :

„Туй в Грпелєві, там де Юркова хата, в шо називає сї місце Игровищі. То там раз танцювали у петріуку, самої першої днини. Тай сїгїли там два гїди, старі дуже, и кажут : „Ей, каже, грїх, гїтовьки, танцювати, бо петріука...“

Але они того чуют...

Лиш розтанцювали сї, пішли „гори“ — а земле лиш проступт сї, а они, усьо гет и музика, он туды у безвіств... Лиш тоти гїди лишили сї.

Тай земля назад вступила сї зноў тай то місце називає сї цїрез то Игровищі“.

„Чортка“ (гора 1259 м.).

Там колись даўно ударвў грїм у смиреку и найшли люди на кїм місци кроў на „него“ — осина; — так як два кулаки за вєлийкий буў кавалок.

То він — осина му — сховаў сї під гачугу, а грїм у него уцїлвў и убвў. Цїрез то називає сї тота гора Чортка и так такі у мапі стоїт“.

(*Петро Попович Ом.*)

„Пекла“.

„У Рафайлові в така скала, називає сї Пекла. То таке льичне місце, шо ніхто не годин стати на край, аби дивити сї у долину; то там як стоять, то такн видит сї, шо шось кїгне туды у долину у ти Пекла“.

(*Павло Курчук.*)

„Прислїп“ (подина).

„Раз пасли пастухи віуці на поднїї; ова високо в. Тай разом похмарило сї и зачели громи дуже лускати — пустила сї велика бурї... Худоба облегла на тот чьїс попїд чубрі, бо то буў дуже густий лїс, и ти два пастухи посїдали и сїгїт. Але як лусне грїм у ту гачугу, шо сїгїли ти хлопці, и они погїбли на місци, а то зачело горїтн.. Відтак нагїйшла така фає дуже страшна из вітром — и увернула тот лїс цалом на віуці и на ти хлопці и прислопила того усьо...“

Цїрез то називає сї тота подина Прислїп“.

(*Петро Попович Ом.*)

„Костівщина“ (поле).

„Коло нас в поли, називає сї Костіўщина, бо там були кости из якогось чоловіка; ше відаўно була одна кістка.

Кажут гідю, шо то там буў яєнс Татарь, та его люди убили“.

(*Дмитро Кіндратюк, Ів.*)

Б. Сонце.

Слїди давнього персонїфікованя всего на світї видно дуже добре в оповіданях про сонце і місяць.

„Сонце то праве лице божє“.

Всякий проте нинї, побачивши сходяче сонце, здоймає побожно покритя голови, а звернувши ся лицем до сходу, віддає йому глибокий поклон і, хрестячись, шепче слова молитви:

„Слава тобі Господи за личенько твоє господне, шось сї показало праведне; слава тобі просьвіщеноє!“

(*Павло Курчук.*)

Сонце сходить рано, іде через день по небі, світить і гріє, а вечером заходить.

В місци, де сонце заходить, там дїла божї; там є велика книга и у ті книзі записує Господь людські дїла“.

„Сонце як зайде, то крізь ніч купає сї у моря“.

Коли сонце мінить ся,¹⁾ кажуть тоді, що спили его Відьми і Опри.

На мое питанє: чому Бог зволяє на се? Була відповідь:

„Бог милостивий може, гадаю, уварати Відьми, аби лице божє не спивали, Бог може їх утлумити. Але допросит сї, тай Бог изволит... Лице божє як було, так буде, а ти — на вікв у пропасть...“

(*Павло Курчук.*)

Б. Місяць.

„Місяць, то лїве лице божє“.

Але попри се понятє є і друге, по якому „місяць, то брат брата дєржить на чудїє“.

¹⁾ Затъмїне.

„На місяці, що то видко такі блями чорні, то то чудо там стоїт. На Михайла-Чудотворці брат з братом кадав снопи ў стирту, тай пробив оден другого вилами, молодчий старшого; тай так він держит брата на вилех на місяці. И кажут, шо поки сьвіта и сонці, то буде видко то чудо. То Бог тото поставив на місяці, аби тото видко усім людям, аби люди не робили на Михайла.

(Петро Попович).

Пор. Етн. Збірник, т. V, ст. 163.

Подібно як сонце і єго спивають Відьми.

„Они роз'їдают єго, шо лиш кроў остає сї на небі и з тої крові місяць зноў обноўлє сї“.

Коли місяць обнови́ть ся, люди побачивши його хрестять ся, і зітхнувши глибоко, кажуть: „Господи, слава Тобі!“

По при се приповідають:

„Місцю, місяцю новий,
 Питай сї старого,
 Ци не болят зуби мертвого?
 Як мертвого не болят,
 Так аби и мене ирщеного не боліли!

Як місяць в повні, приповідають інакше:

„Місцю, місяцю, тобі напідпоўне,
 А Жидам и панам та на безголоўє“.

Пор. Етн. Збірник, т. V, ст. 77, ч. 4.

Вірять також, що місяць має великий вплив на зміни погоди. І так пр. коли паде довший час дощ, чи сніг, прорікають зміну „яє настане новий місяць“. Як у зимі „тиснуть“ морози, кажуть: „Коби настаў місяць, то він (мороз) пересєде сї“. У кого звичай пускати кров, робить се нового місяця.

7. Звізди.

Коли спитати старших людей, що се такого звізди, каже кождий: „Е, а шож би? кажут у нас, шо то відаў божї віўці“.

Що в давнині уважано звізди за звірята, се видно найліпше в загадці:

„Поле незмірєне, стадо незлічене, а до того є на штири негїли пастырє“. (Небо, звізди і місяць).

Крім сєго вірять, що кождий чоловік має на небі свою звізду, котра світить йому ціле житє і гасне аж у годнині смєрти свого властителя.

Сим пояснюють собі спаданє звїад, мовляв : „О, хтось умер, бо чїас звїада онде упала“.¹⁾

Що звїади уважано в первїстних часах за щось живого, видно з того, що чарівниці хотївши спричинити смерть челяди, звернувши голку в сторону звїади, виконують рухи неначєб кололи кого.

8. Вітер.

Вїра, що Вітер се чоловік, остала в оповїданих і до нинї.

1. „Один віўчьєрь буў з худобоў, тай звїаў сї вітер сильний. А тот, як держеў у руках ніж — шось туди ци би майструваў, ци би шо — тай так верг проти вітру...

Потому шукає того ноже, але не міг найти.

Так прокегло сї, кїлько не знаю; але настаў кїсний рік.

Пїшоў тот віўчьєрь на другї села за хлїбом и зайшоў до одного гаади на ніч. Гаада моцний буў, приймиў и просит того до вечерї. Сїли вечерїти, але дивит сї тот віўчьєрь, стоїт на столї его ніж. Ей, змінїў сї він дуже, як уздрїў, до кого він прийшоў, але ніц, їст...

Погькуваў він за вечерю; полегали. Але рано схопиў сї тот віўчьєрь на постелї тай роздекуваў сї из тими гаадами и пїшоў далї. Уже декуваў Богу, шо вірваў сї відтіў“.

(Павло Курчук).

Пор. Етл. Збїрник, т. XIII, ст. 12—13, ч. 223.

2. „Даваў гаада худобї вечерю — вильми розмітуваў по пластови кождому окремо, аби то сї не било — а вітер звїаў сї тай то забраў гет з помїж худоби; шо він кине, а то озьме вітер...

А тот гаада сї злєтївў дуже и верг на зустрїть вильми... Тай вітер у тот мах стаў, як він то зробиў. Але пїшоў гаада у хату, жїнка зладїла вечерю, а він сїў вечеряти, а то увїйшоў у хату якис чоловік и каже: Добрий вечїр! А гаада відповїў: Дай Боже здороўля! Але той, шо увїйшоў такий карвавий, груди цалом кирваїи...

А гаада каже: Проснмо до вечерї!

З Богом сьвятим вечерїйте; най Бог даст на пожиток!

Але, каже, як бїсте були не казаали, шо просите мене до вечерї, то буў бим вас зхопївў на віки — амінь, бо я є вітер...

1) Дєхто каже про се, шо то чорт летить, сяючи огнем.

І газда сї тогди напудиў, тай каже: Чоловічку добрий, де я тебе пробуй? Я з тобою не буў на віку...

Тай той каже: Тогди яким метаў пласти, та я повіяў, а ти заліхословіў и верг вильми; — то я віяў, тос ні пробуй. Ше ти тепер дарую, шос ні клякаў до вечері, а від ниві з божим духом абис ніколи не играў... Бо, каже, не знаеш коли заліхословиш, бо е 77 минут усєких, а 77 придобашок, а 77 вір є и 77 язвкіў. А тоти минути то усєму перед ведут, то не знаєш, коли як заговориш, а як за тобою стати сї може". (Петро Попович, Онуфрія).

3. „Даўно сї трафило, також віяў вітер, а одна кубіта була сама у хакі. Чує, а то торкотит у дверіх и каже:

— Ти спиш, кумо? — Цалком на сусідский голос.

— Ой ві, не спю!

— Шусту у хату!...

Та пішла, пустила у хату, тай иде наперед, а та, за неў.

Але дивит сї, як сї обернула, то уходить у хату піўка обдерта, кирвава, и каже: Шукай шо їсти!

Та найшла їсти...

Лиш проньки здїла... Шукай ми масти, рани помастити...

Найшла масти, вімастила сама жінка тоти рани.

— Бог да прости! —

Питає жінка: Шож ви так сї обдерли? хто ви є?

Ой, каже, я вітрова дбчка; я сї мушу обдирати; дайте мені платка обвезати коси.

Дала платка.

Тота піўка обвезала коси и каже: Будте такі добрі, прошу вас, не кажіт нікому за мене, шо я у вас була, та я за рік зноў до вас прийду.

Але баба не могла відержети і пофалила сї, тай она більше не приходила..

Потому на рік мала такого молока та масла, шо раз, за тоту заплату, шо вімастила єї рани. А по році не стало нічого..."

(Андрій Перожук).

Попри се понятє є друге — новіще — по якому вітер, се злий дух¹⁾.

„У лікі є такий вихкір. То як звіє сї, як закрутит, то усє шо є, то несе у гору. Кажут, шо то злий дух сї сьмішкує над чоловіком; бо він ласує, як є де копці, то забере и гет у скали поносить.

¹⁾ Дехто мовляв — „вітер се божий дух“.

Як той вихкірь підвіє чоловіка, то вове́ме сї чоловіка хороба вітрова, шо скрутит го и уже слабій усе.

То як той вихкірь повіє, то приповідає сї:

Баран би кі побаву тритек,
а чвертак не так, а петак на мак!¹⁾

то він утихне, розсипле сї“.

(Петро Попович).

Наведу ще три оповіданя, в яких випадки пориваня людий вітром приписують чортовн.

4. „У нас буў один чоловік, називав сї Гаврило Жолобчук, та відвертаў град — він від того буў. — Але як повіяў вітер на него, тай узеву — бо він буў на дворі. Тай узеву го, и поніс у ліс, тай его там и страх задеревуў.

А далі и не знати, шо з ним було, може и ше хтос додаў ему страху; так, шо его у вечір узело, а другий день найшли го у лісі. Та з ним таке було, шо він не кимиву, шо з ним було — аж у хакі прийшоў до себе, спамнетаў сї“.

(Андрій Перожук).

5. „А тато небощик, ходиву на кіткон на Веньри — як то боло даўно, шо ходили за кітюном. А у осени, як у осени, була вітрена година; та вішли на Пантирь — полонинка, пан уже були, то знають — та вигіли, було їх штири, як несло кобіту у вітрах... И пищела — додивила сї людий: — Не дайте загібати! Не дайте загібати!...

Тай пішла...

Шо? не знати, як би обвілнити.“

(Андр. Перожук).

6. „Тут одну бабу ухопиву вітер і повіс та застромиву на дерево. Десь війшла у ночи з хати — а то зимно було, фуфела така, вітер свище — а она війшла, як то у нас звичай цілком скидати усьо з себе, війшла гола на двір. Тай як повіяў вітер, тай бабу здоймиву і заніс гет далеко від хати, та застромиву ї чи на вільху, чи верба така росохата була, шо баба аж до равї гола перебула; аж рано і найшли, шо ледви уже пінкала, так змерала. То приказуют, шо то ї злий дух туди поніс. А она ніц не памнетає“

(Андр. Борисюк дяк).

Дня 28/7 обходять Зеленці св. Куривка²⁾ „за для вітру и вогню“. В той день не роблять нічого коло сіна, не звозять

¹⁾ Трирічний (чотири-, пять-) баран.

²⁾ День св. Володимира; святковане се належить уважати за останок давнього почитаня вітру і огня.

його з сіножатий, „бо вітер розмете его гет;“ рівнож не вільно „шось так коло салашья робити, буде горіти“.

„Я раз віз сіно на Курника, треба було конче, тай везу. Але вдут якіс, тай кажут: Мой! А то буде мати вітер чим фудекати (розкидати).

Тай, не бійте сі, потому такі так було. Звіяли сі вихторі в гет порозтресали, шо мало сі шо остало. То задля сіна дуже варке сьвєто“.

(Андр. Перожук).

„Оден чоловік побиваў оборіг на Курника. Та потому, уже буў оборіг из сіном, та лиш раз — так у вечір ўпримерці — ниву сі тай зачєў горіти. Людий сі избігло таких, а однако не могли уга-гасяти; не давало“.

(Сем. Попович).

9. Грім.

Нарід наш задержав також слїди давнього персоніфікованя у віруванях про грім і блискавку.

В літописи подибуємо згадку про бога громів, Перуна, якому Русини віддавали честь. Нині віра ся привязана до св. Ілії, він орудує громами, стріляючи чортів.

„Як блискає, то св. Ілий їде. И одни кажут, шо він міч такой має золотий, шо як махне, то так блисне, а другі кажут, шо то бричка золота, та як їде, то то колїсе так блискає. Ілий бє громами тнх, цураха ім“.

(Михайло Попович).

Тут наведу кілька лєгєнд про св. Ілію:

1. „Ишоў стрілец лісом, Ілько зваў сі, тай найшоў кирничку з дуже ладноў водоў. Тай сіў собі коло тої кирнички спочивати; хлїб поклаў на бік из пушкоў¹⁾ разом и спочивав. Але заснуў він. Кріз сон кричит єму шос над вухом: Илию, уставай! Уставай, хлїба заживай, води попивай, бо идеш у далеку дорогу!...

Він пробудиў сі, давит сі — а то стоїт коло него ангіль и так само каже, як він чуў крізь сон.

Тай зібраў сі Ілько, тай знесли сі на небо, тай від тогди уже громами орудує“.

(Гнат Онуфрок).

2. „Буй оден газда тай не маў дїтий. Але він дуже молиў сі тай потому маў одного хлопці. Як сі маў тот хлопец народити, та

¹⁾ Стрільба.

той ночі прийшоў старец до них просити сї на ніч. Але они не хожілі яго приймити, а тот каже:

А може би я, каже, на приспі спаў, на дворі?

А они кажут: На приспі можеж спати.

Гет у ночі чуе тот старец, прилекілі 2 ангэлы, и оден сїў на застїлнім вікні, а другий пішоў у хату. И тот старец чуе, як тоти ангэлы гаворі собі; той з вікна пытае сї того у хаті: ци в уже той хлопец, ци сї народиў? И росказае, у котрих сї мінутах уродит, який би буў.

А тої мінуты, шо сї тот хлопец уродиў, казаў ангіль, шо буде эле, бо він застрілит свого тата.

А тот старец чуў тото усьо.

Як Біг даў день, а старец уходить у хату и каже тым газдам: Кобисте сї на мене, каже, не гнівали, я вам, шось, каже, скажу...

Кажіт.

Я чуў сеї ночі як янгели гаворили собі, и казаў янгіль, шо той хлопец у такій мінуті сї уродиў, шо мусит вітце убити.

Так газди сї засумували, и порадили сї, того хлопці стратити. Даў собі газда зробити таку скриню, аби вода не потекла, и вложили у ту скриню грошій, и постелили поверх грошій, и поклали там хлопці; відтак заднили тоту скриню и вергли у Дунай. Але два брати ловили рибу — один бідняк, маў богато гітай, а другий богатий, а дитини ні одної не маў — и завудили саком у воду тай вікгли тоту скриню. До скрині, доднили, аж там дитина...

Тогди каже тот бідний: Озми собі, брате, ту дитину, бо у тебе дас бі.

А тот каже: Я би приніс тоту дитину ид хакі, то би мені жінка очи віпарила.

А той бідний каже: Не хоч? Видиш, кїлько ўх маю, а сесе не лишу! И взеў, тай пішли д' хакі. Иде и той богач, аби вігїти, шо тому жінка скаже. Приходї, поставили скриню на приспу и ухотї у хату. Каже бідний жінці, шо найшли дитину, шо гітай з неў?

А жінка каже: Неси до хати, може тото зголодніло.

А тот богач забуў сї, як тото учуў и пішоў гет. Там до дитини диве сї у тоту скриню — а там тїлько грошій, шо попри ту дитину ше й свої выгодуют. Так тот хлопец ріс, газда поснлаў до школи, тай хлопці як звичайно идут зі школи и кажут сму: Ти, каже, Найдо! А він за се буў лихний и приходит до хати, пытае сї вітце: Шо я за найда, шо хлопці кажут? Отец каже: Ти сї за то не гнівай, бо ти такі найда напраўду. Але я сї тебе не

відрікаю, я тебе маю за свого. А він тогди каже: Коли я, каже, найда, то я вам їсую за сесе, шосте мене до тепер тримали я від-теперь иду собі гет. И пішоў. Иде вулицеў, їде газда кіньми. А тот хлопец з далека поклонвў ся тому газзі и каже: Славайсусу Христу! А того газду здивувало, бо кільки їхаў, то такого розумного хлопці не здобаў. И стаў з фіроў, и питає: Куди идеш, хлопче? А иду, де бим сї наймаў. Каже газда: Найми сї у мене; будеш пасіки стеречи. Добре, каже хлопец, найму сї, и сїў на фіру. Приїхали д'хакі, тай газда даў ему стрільбу, и повів его у пасіку. Так він стереже пасіки оден день, другий день, аж одной ночи зібраў сї газда ити дивити сї, ци справедливо він стереже. Бо ему газда казаў, на першу, як хто буде ити, то три рази скажи ему: Гальт! А як не послухав, то стрільвй до него.

Иде газда у пасіку. Але уздріў его хлопец и кричат: Гальт!... Гальт!... Гальт!... А тот газда такі иде... За четвертим разом хлопец стрілаў!... Тай пішоў у хату дати знати, шо когось убвў. Віходит газдині, тай засмутила сї, шо тот газду убвў; але нема шо робити, бо він віпоўниў розказ. И так вело сї, буў він у тої газдині так, шо та газдині звінчала сї з ним. Потому шос у 2—3 роки була у них дитина. А тога дитина дуже плаксива була. Чув він раз у ночи, его жінка каже: Як будеш такий плаксивий, то зробимо з тобоў так, як из тим. Але тот питає сї тої газдині, sweї жени, як то було. Стала она приказувати, тай він добаг сї, шо він звінчеў сї из своєюў мамоў, а тата убвў...

И прийшоў до владки сповідати сї. Владика як то ўчуў, не даў ему покути пнакшої, але даў ему таку покуту: Даў ему 7 овец білих, и сказаў ему так: Пася, неборе, тоти овечки аж, усі почорніют.

Він приймаў сї. Пасе тоти віўці, але пушку — тоту шо маў у пасіці — не покидає. Раз дивит сї він, за морем тільки богато людий, ріжут дуби деревенними пилами; так мучі сї, шо аж жель дивити сї... Але дивит сї, аж їде морем пан, а тоти люди як уздріли того пана, як заревут, як запище — шо аж сум голови бере сї. Бо він їх за кождий раз караў дуже; не було за шо, у один талан робе, а він їх карає. А він собі подумаў, тот віўчьирь, одно ми сї гів, стрільвўем у свого тата, буду стрілети и до сего пана. И стрілиў! Пан, лиш з конє геп! у море; а люди упали на колїна и Бога моле. А тот віўчьирь забуў сї на то, и потому набаг сї: Ба де мої віўці? Ходит, шукає, усе находит 7 овец чорних, а білих нема... Аж потому добаг сї, шо то его віўці почорніли.

Пригнаў він тотн віўці пд владиці, а владика его запричашеў ч він сї такі у ті мінуці возніс на небо з кілом, и з тоў пушкоў. Тай від того чьису стрілеї из тої пушки осинаўціў, бо май старшого збвіў на мори. Тай то він до нині, тот Илій — бо на нме ему Илій — як гремит у лікі, то він стрілає.

Так приказуваў оногди один чоловік у бутні и я тото ві-
слушаў“.

(Петро Цаней).

Пор. Етн. Збірник т. XIII, ст. 145—146, ч. 337.

3. „То „тот“ осина ему, укїркує Богови, а св. Илій стрілає у него громами. Они, тотн осинаўці, дуже недобрї на него, але не можуть ему нічо зробити.

Як буде кончина сьвіта, то буде на сьвікі велика война. И на ту войву підут усі хлопцї, а баби лише сї дома. Потому хлопцї вібют сї гет, шо не будн и одного... А баби будут вти сьвітами шукаючи своїх чоловікіў; и найдут они медвежий слїд тай тогди сто бабіў буде сї бити над одним слїдом. Одна буде казати: То мій чоловік оди ишоў; а друга буде казати: то мій ишоў; та буде казати: то мого чоловіка слїд, а друга буде казати: ні, то мого чоловіка слїд... И до тої міри будут сї сварити, шо станут сї бити и вібют сї шо до лаби...

Тогди, як не буде уже люднї, то тотн всинаўци вікохають собі такого вола, шо буде сїм миль доўгнї, а сїм миль широкнї. Они прїто того вола скохають, бо загадають св. Илию убити. Але як би з него кроў дзяпнула на землю, шо би убили, то зимле сї би від того займила и згорїла би; а то „они“, осина, хоки на земли заложить собі своє царство.

Тай як тот віл віросте, то они убють, и здоймут з него шкіру, и простелї на землю, и тогди имут св. Илию тай убють его (аби кроў з него не пішла на землю, прїто та шкіра). Але у ті шкірі буде гєрка, від вуграчка, шо є у худобї и кроў из св. Илії потече крузь ту гєрку на землю, и земля сї займе тай згорит цалом, шо віц сї не лишнт“.

(Семен Попович).

Я раз запитав люднї, в що то бє грїм. Всї відповіли, шо в Чорта. На мое питанє, чи видїв хто, як се дієть ся, відповів Василь Онуфрак так:

4. „Раз туй на Жолобі були ми з худобоў, а надїйшла бурї. Шо тогди не гїяло сї — Господи! Громи лускали так, шо витїло сї, шо небо упало, як гримне...“

Том витїли, усі ерценї, у шо то бє. Як луснуло онди у той грунь, але то так — витїло сї — шо розлекїў сї у порох! А через

чье у другий... Але давнмо сї, то лусне грїм, а то лиш шостаке як рукаў за велике, чорне, зїве сї сюди-туди тай за онтой грунь... А то лиш разом блисне і грим! за тым... Ага! у шо то бе? Ми уже добагли сї. То той, осина, скаминїў би, ховле сї, и св. Илай бе громом, бо він до того є постановоўлений“.

Як св. Иля стрїлить до чорта, то кремїнь з його набою „їде 7 миль у землю и аж за 7 рокїў виходит на верх“.

„Тот громовий кремїнь добрий — як би найшоў, до короў; владут у гїйвицю.

А як би сї трафїў з теркоў, то аби дивїў сї крузь ню, як гремит, то би вигїў крузь то Илю; и крузь трїску з громовицї¹⁾ як роцїплена, то би вигїў также“.

(Петро Попович).

Кров з Чорта (чорна, скипіла), можна найти на тїм мїсци, де ударив грїм; она добра до коров (дають у соли, проти відьми).

Вїрять також, що „як би махаў крисанеў понад вїўцї, то би грїм відтак вїбвї“.

Коли блисне, хрестять ся вимовляючи: Свѣт еси Господи! З весною, як почує хто грїм у перве, хрестить ся, а взявши камїнь, ударяє ним тричи в голову і каже: Камїнь голова (3).

В часї громів, ховаючись під дерево з за дощу, роблять ножем хрест у корї на деревї, котрий не зволить вже чортови приступити на те мїсце: в тїй самїй цїли роблять хрести на деревах, під якими стоїть у полонинї колиба.

Останками давньої вїри належить також уважати святковане громових свят Ілїї і Гавріїла. Кажуть про се: „Як роби у громове свѣто, то ласує грїм убити маргу, або у салаш ударити“.

10. Веселка.

Декїлька пережитків давнїх поглядів подибуємо в оповїданах про „Весїлку“ або „Веселицю“.

¹⁾ Громовиця — се дерево поцїлене громом.

„Кажут, що весілка приходит обома боками на камінь та так тот камінь віпе, шо кабачі сї зроби. Та як би ишоў чоловік до неї на колішки (и аби знаў, в така молитва, аби говорив), то як би дійшоў там на то місце, де весілка пе, то би віпросив собі, шо би загадаў. А другі кажут, шо як би там дійшоў, на то місце, то би сї розтопив“.

(Петро Попович).

До весілки ітиб на колінах і руках, з прижмуреними очима і відмовляючи „Отче наш“; дійшовши на місце, де вона дотикає кінцем землі, найшов би там золоті чоботи і срібний перстень. При помочи сих чобіт і перстенья може стати ся кожної хвилі невиданими, та може віжлувати, себто знати все на перед.

ЧАСТЬ II.

Віруваня привязані до звіринного світа.

Нарід наш заховав також чвмало вірувань привязаних до звіринного світа. А шо дуже багато їх можна порівнати з такими самими віруванями у нивішних ннзко культурних народів, проте і за їх початком глядіти б далеко-далеко в зад, в часи, коли нарід наш стояв іще на дуже низенькій уровени умового розвою.

Зеленці уважають деякі звірята за щасливі, инші за нещасливі; і для того вони на перехід добрі або нї; одні чоловікови щирі, другі знов нї. І так:

Лиса уважають за щасливого; як він перебіжить кому дорогу, то вже той чоловік „добре ме гостити“.

Вовк, медвідь, заяць і кіт, се звірята нещасливі; вони на перехід не добрі: „Заяц, як перейде стрілец — як иде до ліса — то може безпечно вертати сї до дому, бо му сї більше нічо не трафит“.

(Мих. Попович).

Як кому добре веде ся, каже про него приповідка: „Того не заяц перейшоў“. Так само і кіт на перехід не добрий; його однак треба шанувати і годувати, бо „ми его пайку їмо“.

1. „Даўно були у короў гійки цілом черевом так, як у льоху. А була одна жінка, шо мала статно молока, тай не знала, шо з ним робити, тай она купала сї у молоці. А Бог терпіли, а далі усердили сї и щерли дійки отак (показує) рукоў; а тогди кіт скочив и ухопив сї штирма лапками за штири гійки тай ваўкає.

А Петро святий каже: Господи, облиши хоть для kota! И Бог облишили штири тійки".
(Юр. Осташиук Матія).

2. „Бог приказали давати котови що рана и у вечір по 3 ложки молока, бо ми его пайку їмо; то для него молоко Бог облишили. Тай люди дают...“. Як кіт прийде з перед Бога, то Бог питают сі: Ци давали тобі газди молока їсти? А він каже: Ні, не давали! А душе того газди каже: Ми давали, але він зажмурений хлештаў, тай не виїў (кіт, як хлешче, то очи зажмурить)“.

(Федір Оленюк).

Котови втинають кінчик хвоста „абн гуштурь не браў сі чоловіка“.¹⁾

З межн домових звірат корова і пес щирі, вівця і коза, не щирі, а кінь дуже „фалчивий“. „Корова, як дуже изголодвіе, то иде д' хакі; рада би, шоби ї здоїти тай дати ї їсти; а віўце або коза, абн лиш від хати пішла, а д' хакі не гадає“.

„Пес, то найбільшній приякіль чоловікови“.

Наведу оповідане Андрія Перожука, в якім змалювана вірність пса; воно має і длятого вартість, бо в нім переховав ся звичай трачена людий за для їхньої старости.

3. „Даўнними чьисами люди жили по 200 рокіў. Але буў заўзеток, абн тих старих губити, карати смеркіў. А оден син пожелуваў свого віўце, вікопаў яму, тата у яму и прикриў. И зайшли губити усіх, и того шукали, але не могли найти. Як дізнали сі, шо старий не ўмер, удали сі на право. Прийшоў тот син на право и пан судня казаў: Абнс прийшоў заўтра сюди з приятелем и з неприятелем; иди до дому. — Прийшоў він до дому, иде до ями ид своему татови на пораду. Тато каже: Бери заўтра пса и жінку! — Він так изробив. Рано узевў пса и жінку и ставивў сі на термін. Каже судня: — Бий пса! Тот узевў бук, удериў пса; пес зарюў и увік. Судня даў хлїба: На, клич!... Закликаў пса. Пес прийшоў, упаў до ніг, ласит сі; даў му хлїба и пес стаў такий веселий, як би не битий. Узевў судня бук, даў чоловіку: Бий жінку! Газда удариў жінку, а жінка у плач, у проклони: Лихо бис погіб! держиш старого пса (тата) у ямі, абн кі дораджаў, а мене невнину убивати хоки!... Тогда пішли на тоў кобітоў ид ямі ид кі, де буў старий тідо и вікегли тай убилн... То пес ховь гістаў, то такі зласивў сі ид чоловікови, не гнїваў сі, а жона залютила сі тай приповїла усе“.

¹⁾ Се пережиток; місто цілого kota жертвували кінчик его хвоста, щоб забезпечити ся від хороби. (Гуштур = катар).

Про коня так розказують :

4. „Кінь ласує хрискенина ўбити, але боїт сї, бо їму видит сї, що чоловік такий великий, такий сильний! Він як пе воду у ріці — шо поїт сї его — та видит чоловіка у вогі — буде образ — то гадає: Йой який він маленький прокіў мене — видит в себе и чоловіка у вогі; — коби я, гадає, напиў сї, то я его зараз убою у смерць... Піднесе голову: Ого! уже не так сї видит, чоловік показує білший; тай иде далі спокійно“. (Петро Попович, Он.).

Коня сотворив чорт і длятого „як їдут на Велидень на сьвєкістю (свєченим), то кінь летит дуже, бо его сьвєкіськь пече“.

5. „То даўно лиш як поблагословлена худоба, шо сї явила на сьвєкі, то корова мала зуби великі, а ріг не мала; а кінь — від „него“ сотворений — маў на голові роги, а не маў зубіў“. Тай відтак корова каже: Дай менї роги, а я тобі дам зуби, бо тобі не пасує из рогами. Тай так помінели сї. Тай корова збула сї горіших зубіў, а гістала за то роги. Тай кінь має в до нинї відзнаку на ногах, такі рогові значки по під палетку, шо маў роги. А корова не має зубіў, лиш штапки пускі“. „Кінь май лукавіща худоба. Він як пе воду, то дивит сї в видит у вогі, яка у чоловіка сила, шо слабій, и думає собі: Ей убою его зараз лиш сї напию... А так подивит сї в воздрьгне сї, не може сї зважити. То кождий кінь, як напе сї води, то мусит сї подивити на чоловіка, то він через то“. (Петро Попович).

Звірята уміють „ві жлувати“, себ то відчувають все на перед. І так, декотрі звірята ворожать смерць: „Як ворон краче над хатоў, то на шкоду у марї, або хтось умре на гавдіў“. „Як зайде у село рабкаючи такий чорний ворон, то уже мусит бути якас новина. Або шос умре таке важне, або звір зробит дуже шкоду велику, або пошесць якас буде“.

(Михайло Попович).

„Як зазуле кукає по часови на хакі, то хтось у кі хакі умре, мусит бути мергвец у кі хакі“. „Казали мама, шо стрійна такі так умерли: прилекіла зазуле у лві и закувала на хакі и до тижні стрійна умерли“.

(Юр. Осташиук, Мат.).

„Як сова кричит над хатоў, то также мусит хтось умерти“.

— „Когут, як траїт сї, шо піє з вечера — бо то рідко,

шоби у вечір когут піаў — то буде якас новина, або умре хтос смертеў такоў непримноў, або заслабне хтос“.

(*Онуфрій Попович*).

Коли ж кіт „мне ся“, або скрегоче перед хатою сорока, належить надїяти ся гостей.

„Як заауля куе до Івана, то буде тугий рік (голод, біда).

6. Як вірцевий примір „віжлована“ звірят подають оповідана про Кузюкову сороку, яке я записав: „Оден Кузюк, туй у Чернику, имвў маленьку сороку на дорозі, шо не могла лекіги. Він имвў і и годуваў, шо віросла велика. Она собі літала по двору, не кікала. И тот Кузюк маў бакун — як то уперед люди держали собі курити. А він робвў полотно и поклаў скрутец тютюву и люльку на горі на полотно, на варстакі. Тай прывекіла сорока вікном, ухопила скрутец и вінесла на двір; вернула сї, узела люльку — вінесла на двір. За годиву — тут левізори; обшукали усюди, не могли найти и пішли собі. Наколи они из хати, а сорока кітюн у хату, и люльку у хату. Она віжлувала, шо прійдут левізори и спретала тото гет“.

(*Андрій Перожук*).

Звірята не лиш шо розуміють людську мову, але також розмовляють між собою. У вечір перед Василем годують всі добре домашні звірята, аби не кляли, бо в той вечір „говорит уся твар божа“.

7. „Раз на Новий рік воли упржежі були у стайни. А газзі хтос изказэў, шо худоба на Василі буде говорити. Тай даў той газда у ясла сїна и сховаў сї під сїно, ховіу чути, шо воли будут говорити. Воли ітет. Як попоіли, каже один до другого: Легай, братчику, та відпочивай, бо заўтра би нам газду на цвинтарь везти. А то даўно було, шо тої днини, шо умре, тай ховали. Увійшоў газда у хату, з того страху розболіў сї так, шо уже ледви піждаў сї рані и умер“.

(*Андрій Перожук*).

Також вірять, шо на Юрія сходять ся звірята „з одного гнізда“ і розмовляють; опісляж розходять ся знов „світамп“. В кінці всі народні пісоньки про звірята, містять віру, буцім то вони говорять. Зеленці осуджують выбране яец і „потят“ з птвичих гнізд, бо, „птаха кле не, и то сї в деветім поколіню не проводит“. „Як хто возьме з гнізда мале, то старі клевет и плачут. То так и той, шо бере, буде плакати за своїми гітьми; аби и у девекім поколіню, то сї мусит тота криўда испоўнити“.

(*Онуфр. Попович*).

„Як косо ви узяті гіти на гяґада, то він плаче и кличе“:

Проклетий віўчарю, проклетий!...
 Найшоў мої гіти, найшоў...
 Наклаў ватру, наклаў ватру...
 Пірять!.. Пірять!... Пірять!..
 Пече — їсть; пече — їсть...
 Ще й солить... Ще й солить...

(*Анна Тимчук*).

Сю „пісню“ говорять удаючи спів коса, при чім старають ся уявити (модуляцією голосу) біль тої птички: найбільший біль видно при словах „ще й солить...“.

Є ще одна пісенька, яку коли співають, удають „голос“ птвиці:

„Я посаў пшеницю,
 Бог пшениці не ўродуў, не ўродуў,
 А я Бога колом-колом,
 А Бог ме — не ку — шту — роооо...
 З мене кроў дзьвр цюррррр-котом“.

В Зеленица удержала ся також віра, що звірята можуть породити людину, а жінка видати на світ звірину.

„Самосій“.

8. „Шо року по Василю другий день, мусит сі народити десь у сьвітах хлопец; але то у звіри — у оленіці, ци у воўчці, ци у медветіў; народит сі на здобу люцьку и, наколи сі уродит, то зараз такі говорит, каже: Давайце їсти! Та, як дадут ему хліба — то той рік буде кісний; хліба не буде того року. А як дадут му снігу, то того року снігу не буде, дороги не буде, бо сніг згябає; то кажут: Самосій здаў сніг. А він сі називає Самосій, шо він від звіри, а на нашу здобу. Але як дадут ему їсти — то він зараз гине; а як сі так трафит, шо живе, то він є пастирем від звіри: він гонит звір и пасе, але не витко — лиш чути, як жине“.

(*Петро Попович Он.*).

„Природа“.

„О, того М. мама, то мала оленя; таке уродило сі дитине гей оленя — и очи тикі мало и рот и дже і тикий, усьо так гей у оліне; але не жило доўго, умерло“.

„Там горі, у Зелениці, одна не мала більше гітій лиш одно, але було тнке, як сі ўродило, як білиці“. (Андр. Перожук)

Останки-ж первісної віри, що деякі люди можуть переміняти ся в звірята та що душі по смерті людий переходять у звірята, здібаєть ся на кождім кроці.

Вірять також: Є така птаха, шо звірує чоловіка — шо буде цілий рік голоден, або бола го сі яка озьме“.

(Михайло Попович, Он.).

З помежи всіх звірят не убиває ніхто, ла снці і ластівки.

„Є такі підласички, шо їх не годит сі убивати, бо то щіске того, де они є. Де они є, то яка она буде — ци біла, ци яка — то тот газда може у таку худобу увірувати; така худоба буде сі єму вестн. Єї навіть не гирь у вечер загадувати, бо то ї шкодит — она сліпне від того“. ¹⁾ (Мих. Попович, Он.).

„Як віўці озьме сі дурнек, то аби и других сі не ўзело, аби и другі не заслабли на то — то нраз як сі умішеї між дріб, то одно за другим минає сі — то кличе сі того Ивана Кушнеруна, він знає тому раду. Він бере таку віўцю, шо озьме сі і тот дурнек, и на дровітні сокироў обітне уперед лапки и фіст, а так бере тай відотне голову и шос туди бає... А так звяже ти лапки и голову разом и завісит над каглу, у банти; потому то так висит, Бог знає докіў. Тай як то зробит, то віўці більше не слабуют на тото“. (Онуфрій Попович).

„Як пес искажений аби укусиў, або аби лиш натох ци то маржину ци чоловіка, то сі пса ростинає на двое — такі живого сі ростинає — и кладе сі один кавалок туй (показує), а другий туй... и між тоти кавальки переганєї сі худобу; ач би чоловіка — то чоловік нде між ти кавальки; тай як тото зробити, то уже не буде шкодити“. ²⁾ (Мих. Попович, Он.).

¹⁾ Є се певно пережиток давнього табу,

²⁾ Наведені два приміри се останки давнього звичаю жертвувати одно звіря за инші, щоб їх уратувати від хороби. Як пережиток такого звичаю належить уважати також таке: „Як трафіт сі, шо дитина перепудит сі ци би пса, ци корови, ци чого, то рубає сі из нежи очий джегу (исови, корові, людий) и тим сі підкурує. Як ої напудит, то вольме сі скуса, шо мече сі у просоно, кричит; а як підкурн, то може“. Тут місто цілого звірята береть ся лиш волося в над очий.

„Росказують стрій, що даўно того много було, що як майштри завезали підвалине — що клали нову хату — то тот майштри голоўний браў чорного когута и утинаў тому когуту голову на порозі (хатнім), аби сї уроки худоби не брали“.¹⁾

(Петро Попович Он.).

„Як ріжут безрогу, то у нї є така селезїнка; як тота селезїнка є у переднім кінци груба — від шиї — то наїють сї зразу грубої зими; а як тота селезїнка є у заднім кінци груба, то буде при кінци груба зима“.²⁾

(Ів. Крамарчук)

Звірята, мовляв, „душ і не мають, у них є лиш пара; як звірина пару спусти т, то здихає“ (про маржину кажуть: минає ся або відійшла).³⁾

Зеленці обходять також чи мало „Звірових сьвет“: „Тоти сьвета звірові, шо є, то обсербує сї загля звіря. То як би тот день не поуважєў, то звір — не дивуйте — ласує убити маржину“.

(П. Курчук).

І так святкують: Івана Богсл. (21/5), Николая (22/5), Перенесїє (день по Вознесеню), Розигри (22/6).⁴⁾

В кінци додати б, що Зеленці люблять уживати декотрих частий звірят (пр. пер іотура, крил джої, пер половика, хвостів білиць), на прикраси до своїх „кресань“.⁵⁾

Тепер наведу віруваня привязані до поодиноких звірів.

1. Медвідь.

Медвідь походить із чоловіка⁶⁾.

Раз ишоў Сус Христос на св. Петром и Паўлом дорогоў. Але одни мельник перевернуў кожух на собі горі джегом и сховаў сї під міст; хокіў їх напудити. Тай як они ишли, а він віскочнў на

¹⁾ Часом — хоч рідко — роблять се й нині; є се пережиток давніх жертв богам.

²⁾ Є се останок давнього відгадуваня будуччини з внутренностей вбитих звірят.

³⁾ В суперечці з тим понятєм є віруваня, буцім то і звірята ходять по смерти, длятого треба прийняти, що уперед нарід признавав істнованє і у звірят душі.

⁴⁾ Є се сліди давнього культу звірят.

⁵⁾ Капелюхів.

⁶⁾ Первістний чоловік не відлучує себе від цілої првроди, але уважає себе спорідненим із нею.

під моста тай иде на руках и на ногах гей пес и шос туди бур-моче. А св. Петро каже: Господи, а се шо? А Сус Христос каже: Се медвідь!... И з того чьасу мелник зробуў сї медведем“.

(Андрій Калинин).

Пор. Етн. Збірник т. XII, ст. 69.

„Мама приказували, шо раз ишли Бог, а один чоловік сховаў сї під міст, хотїў Бога напудити: перевернуў кожух и сховаў сї. Тай як Бог наїйшли — а він віскочуў відтіў и пуджів... А Бог вергли у него мітлоў и кажут: Иди, иди медведе!... Тай він зробуў сї медведем такі на ўсе.

(Юр Осташиук, Мат.)

Приказують, що „медвідь удре луба и патичком щепит постоли тай убуе на ноги и иде на ягоди“. Коли проте хто лихо вбуе ся, кажуть: Ади, у бу ў сї, гей медвідь у ягоди“.

„Медвідь робить собі на зиму хату, так як чоловік, але у пни — (порохно видуўбає) и вієно робит, а як зайде, то дучу закьигає чубром (вершок смерічки) за собою“. Він через осїнь стає дуже снтий і опісля „даду зиму сце передну лабу и тим же“.

„Медвідь має за 12 хлопа сили. Зробити би на него сліп, тай аби 12 попоносїў вінесли туди на гору (що хлоп дьвигне), то як би сї то завалило, то аж так би его (медведа) убило“.

(Петро Цаней).

Загально перековані люди об тім, що на полонинї при худоби не вільно їсти печеного бабця, бо „як печи бабце, то медвідь завітрит и прийде у кошеру, ци у стаю и убуе шось з худоби“.

2. ВОВК.

„Вовк (гайда), за 12 хлопа розуму має, а за 3 сили“. Его „зробив“ (сотворив) чорт.

Вовк має таку силу, що може чоловіка замовити, або пршспаити. Коли він зайде чоловіка так несподівано, що сей його не догляне, тоді вовк його замовить, с. зн. чоловік побачивши його опісля, не може „пустити з себе голосу“. В таким випадку треба чим скорше „роздерти пазуху від сорочки“, або „пустити з мізильного пальця кров“; тоді „голос верне сї“; чоловік зможе кричати.

„Як воўк хоче чоловіка замовити, то бере стебло у пащу и качає сї по земли; то так замовит, шо чоловік хоть би хойїў

крикнути, то не може — стане, тай дивит ці, а воўк тимчасом озме козе и піде. Раз замовиў мене онди у Бріцькі так, шо ні я ніц не казаў, ні пес не брехаў и він узевў козе тай пішоў; а мені — аж тогди мову домело.

(Юр Онуфрак).

„Вовк замовит — як він, то чельндь, а она, то хлопа.

1. Ми ишли з Бріцької з бутина та я ишоў гет-гет на перед. Злагодавў я собі дриво та узевў дриво на плече и несу. А она сидит на дорозі у фобі, лиш лапки поклала на беріжок, а сама у фобі. А то лиш вечеріло. Я гадаў, шо то пес, так сі згнителя, так ласкаво сі дивит... А я иду, ні гадки. Прийшоў ид ні, а она zaczynaє гаркотіти на мени тай я додивиў сі уже, шо то воўк и вержу дерево из плечий на ню. Але она захопит сі так, шо дерево не засегло єї лиш упало на то місце, де лажела. А она до мене... Я зачеў кричети, а то не мож, бо вже замовила... Але я швидко добаг сі, шо робити тай такі борэо хапнуў тай удер пазухи — и мову зараз пустило. Я зачеў кричети. А ті из заду глумет сі мені, гадали, шо я на збитки. Але додравили сі уже и они, шо є їх петь (вовків). Один мене з переду задуреї — суне сі ид мині, а другий из заду, а три горі посідали, як пеньки. Тай люди звеўкали, стюкали тай они відступили сі з дороги и поставали усі петь на горі тай дивет сі. Ми ишли, а їх там лишили.

(Семен Попович).

Коли-ж трафить ся, шо пастух бачить вовка скорше як той його, тоді вовк стараєть ся його при спати.

2. „Раз війшоў пастух у ліс; и була полежка така, тай він сіў собі на ті полежці, віўці пасут, а він запалвў люльку и курит. Курит він люльку тай киває сі онтуди — гей Жид який, не дивуйте, у шабиш. Але дивит сі — під корчем воўк, далеко від овец суне сі попря землі. Але додивит сі він, шо пастух уже его задріў тай сіў собі на землю, узевў у рот кавалок патика и дивит сі на пастуха тай собіж киває сі так як тог. Тай киваў сі до тої міри, шо пастух задрімаў сі — приспаў го так, шо як кураў, так заснуў и люльку упустиў з рта... А воўк скеў віўцю и здаїў; тай буў би и більше постпаў, але другий пастух надбіг и обігнаў“.

(Петро Остапюк).

3. „Христос, як сотворив воўка спечим и крикнуў: Воўче, устай, лови гітька... А воўк, як єї схопвў тай за ним... А „той“ — осина — горі вільхоў... Але воўк такі захопвў за ноги и понирванвў тай кроў пішла долі вільхоў. То цврев то вільха чирвона“.

Пор. Етнogr. Збірник. т. XII, ст. 25—26, ч. 24—25.

4. „Воўк не маў загазу пристаўленаго, шо він має за службу робити. Але прийшоў він до сьвитаго Николая и просит, аби ему якне приказ дали. Тай сьвитий Николай дозволиў ему лапати усеку звір. Але він не буў тим кунтентний; ему сі впіло у его розумі, шо май ліпший ужиток із чоловіка; тай він допрошеў сі Николая, аби изволиў їсти чоловіка. Тай так допік Николаєви, шо кара. А Николай пішоў до того чоловіка, шо собі его воўк дуже уподобаў и приказаў їму, як він сі має із тим воўком обійти.

Прийшоў воўк до того чоловіка — уже маў дозвіл — каже: Я тебе буду їсти... Ой, каже чоловік, будеш ні їсти, лиш най сі умню, абись ні не їў брудного, тай най си эладжу сьвічку, абим без сьвічки не умираў... Воўк каже: Добре! — Ї пішоў чоловік у ліс и уквив собі снлний турж, буконнй відзамок такий — ніби то сьвічка. Умвў лице тай каже: А дай ко ми, воўче, твого фоста най ўгру лице! — А воўк каже: Добре. — Узевў чоловік, обмотаў собі добре фіст кругом долоні тай — як зачне воўка тим відзамком ўтирати, як зачне мастити — Господи! аж джеї облекіў... Але вірваў сі якось тот воўк и полекіў ид Николаєви, каже: Йой, тот мене так сьвічкоў избивў, шо я — ади який... А сьвитий Николай засьміяў сі и каже: А видиш, воўче, який чоловік смачний їсти? А видиш?! И від тогди воўк боїт сі чоловіка, як кьвїне за собоў бук: бука гірше сі боїт, як чоловіка“.

(Семен Попович).

Пор. Етногр. Збірник, т. IV, ст. 167—169, ч. 2.

Вовчу неситість пояснюють тим, що мовляв „вовк має лиш одну кишку; тимой у нім ніц доўго сі не держит. А у другої живнини, от — не дивуйте — у свині, то є уже дві кишки, тонка и груба“.

„Як беремінна жінка додивит сі воўка, то ему пащєка як домкне сі, то уже и здохне, то не замкне сі назад“.

Ось іще таке про вовка;

5. „Воўчиці мала гіти, та ходила полюючи, аби мали шо їсти. Але дїтвах маленький пішоў у ліс — так може маў два роки. А воўчиці придивила сі тай вмила того дїтвашка и понєсла ид свеім гітем, аби гіти мали сі чим грати, аби забаўку мали. Пішла она зноў у ліс на лови. Воўчета играют сі, усе за рукаўці штьобають дитвну, а дитина каже: Най льолю (сорочку), бо мама будут бити, як підреге! — А рабшіц нагійшоў на то и то вигіў. Тай пішоў, узевў дитвну и тоти воўчета забраў, а одному відтеў лабку и верг того без лабки у гнїздо. Бо то як би то не зробвў, то она знає,

хто ї забраў гітн, то би гет шкоду починила у мастку, а так она хапае уже хокь то, шо сї лишило и несе у сьвіти и дохторуе его, не мае чьнеу того шукати".
(*Семен Попович*).

3. Рись.

„Рис аби додравиў сї у лісі чельвди, то хапае за цьицьку; а корову хапае за вімне“.

4. Ласиця.

„Ласичка, то божа рукавичка з правої руки“.
Ласичка, то божа віточка“.

5. Борсук.

„Борсук сце у знімі лабу“. „Як бий его, то він ловит хлопа — не дивуйте за мошна“.

„Борсук е двоякий песій і свинечий; свинечий мае гук (морду) так, як у свині — того мож Усти, а песій мае гук, як у пеа, — его віхто би не іў“.

6. Лилик.

„Лилик з миши. Як миш покушае сьвиченої паски, то робит сї из неї лилик. Як би нивіў лилика и поклаў у новий горнец, так аби поклаў тот горнец горі дном між мураўлі; але аби затикаў борзо уха, аби не чуў, як буде пищети, и кікаў не обзираючись; то третої днини, як прийди, то будут лиш самі кости из того лилика. А між тими вістками будут такі вилці и гребінец. То тим гребінцем аби доторкнула сї гіўка ци молодиці легіне, то буде любити, а тими вилціми, то буде гудити“.

(*Петро Попович*).

„Класти би у горнец лилика и у купину, між мурашки. Мурашки зїтет его гет, лиш лишит сї такий гребінец. Тай тим гребінцем аби гіўка погляділа 3 рази легіне, и аби кинула то під ноги тай як він на то стане, то мусат ї узети, аби не знати що“.

(*Павло Курчук*).

7. Киртиця (вітьичка).

„Як киргіна угігне на верх, то і сї ховле, бо як сяде на неї муха, то відган аби укусила чоловіка, то тіло гет псуе сї, так точит тіло, як киртана землю“.

(*Павло Курчук*).

Щоби забезпечити грядки від киртиць, роблять так: На святій вечер, коли йдуть рибу, складають ости під скатерть; на другий-же съвят-вечер, бере господар ости і обтыває ними свої межі, тоді киртиць уже не буде.

Мені оповідав оден господар, що дуже добрим способом на „відвернене“ киртиць має бути такий спосіб: Взяти жердку, замірити нею небі щика і опісля вимірати нею свої поля чи городи; по сім, киртиця певно вже не ступить на сю територію. „Лиш“ — додав оповідаючий — „хто би хотіў се робити, то треба знати добре від себе, бо хто би запробуваў, а не знаў би від себе, то най Біг боронит...“ (Ніби, що себ могло йому дуже пошкодити).

„Картина, то нечисте. Ог єке кіт, а їсти, не їст; задушит и лише!“.

„Де вітїчка мече, то добре, аби повлаў кавалок съвиченого чісника, то она уже на то не піде“.

На Велидєнь, Різдво і инші більші свята „не класти би капелюх на стіў, бо вітїчка буде потому метати у гредках“.

8. Гадина.

Нарід вірять, що гадина має в пащеці жьїло та що кожда кусає. Вона може укусити чоловіка і сказити худобину. Тому то всякий дуже уважає, щоб у часі посту не вимовити навіть імени сеї по ганої живини; а коли бесіда про се заїде, звуть її: Она, тота, доўга, чирвак або змльиний чирвак. Кажуть, що хто в піст вимавляє слово „гадина“, то в літі буде вона ласувати на його худобу.

1. „Як сотвориў Бог усаку тоту погань (гадини, ящірки, жаба) и питаў сі кожного, який талац буде мати. Та гладун каже: Я чоловіка з тритєка-коне звалю и здіім. А Бог сказаў: Стій, шесь, каже, не виїў чоловіка, а уже сі косориш на него; и відобраў ему Бог очи. То він и до нині сліпий. А гадина казала: Я не буду кусати нікого! Тай і Бог так облишнў. Тай такі так було, що она не кусала нікого; аж люди прогрішили сі, у молоду цетницю шили тай Бог і спустив... То и нині як би хто шнў у цетницю, то мусит єго гад сказити, аби не знати шо“.

(Петро Попович).

Як побачать гадвну на весні (у перше), то приповідають :

„Най тобі буде добро про нас, а нам про тебе! Тікай від мене, бо де ти єї додивлю, буду ти бити; абис єї ні цілий рік не повіджела!“

Доки гадина не сказала чоловіка чи худоби, зветь ся непрогрішеною, і така по „Главі“¹⁾ ховає ся в землю, де пере-сипляє цілу зиму й аж виходить, на Благовіщенє знов на верх. Коли-ж котра прогрішена, тоді не має вже місця в землі, „єї змільп сьвита уже не приймає, мусят змивати на верхи; прогрішена притулит єї десь попри коріне, ци плиту и так змиває“. Гадина укусивши чоловіка, біжить скоро до води і, коли вона перетече, то чоловік гине, коли-ж укушений перший вскочить у воду і умне рану, то она (гадина) пукне.

Вірять також, що „як гадина укусит чоловіка, то ще відтак єім рокіў ласує на єго маргу“.

Відтята голова гадина небезпечна також :

2. „Мій вуйко дизинтираў и спаў далеко на лазу. Раз спаў отак (показає) на боці, під головоў рука була. Чує, шось студене... Він глипнуў єї — аж то гадина на руці... Він єї зхопаў, а она у каменище, а він буком по серед неї — она єї урвала та половина пішла у каменище. На зиму зійшла у хліў та 50 дробу (овець і кіз) скалічила так, що кожде згибло. Потому догадали єї, що то є и шукали та нашли тот кавалок и убили, то уже було добре“.

(*Андрій Перожук*).

Гадина не вкусить, як хто натре тіло любистком, бо се зїле відганяє її, вона не любить того сопуху.

На вкушенє гада помагають найдїпше баїлники. Самомуж даєть ся раду так : „Як гадина укусит, то треба брати девєть плит (камінців) и шутрувати тими плитами то місце, що она исказила тай водоў змивати; як вишутрує єї ту кроў, то то поможе“.

(*Андрій Калинюк*).

Дуже помічней також шлюбний пояс :

3. „Раз трафїло єї на самого Ілї, що гадина укусила чоловіка. Але трафїла єї жона, що мала при собі шлюбний пояс та перевезала єму ногу тим поясом; та лиш покв тот пояс стояў, поти лиш дійшла спухлинина, а за пояс ні. Та з долини так напухло

¹⁾ Усік гл. св. Івана.

було, що уже далі пояса не було видно. Тай тот пояс не пустив далі спухливи“.

(Мих. Попович, Он.).

Як укушений удасть ся до баїльника і сей йому побає, то гадина, котра його ушкодила, вже заклята і вже більше нікого не вкусить.

Всі вірять, що: „Кожда гадина має 12 лабок. Один чоловік верг буї гадину на ватру та так полускала на кавалки, що вигіли лабки у неї; такі лабки вигіли лиш, як игли дрібонькі, як у червачка малого“.

4. „Оповідали небощик тато, що раз роздражнили одну (гадину) то гнала сі за ними оттак, як з онтого верха до нас (1 км.); то як би не мала ніг, то чим би ходила; кожда має. Она так вам піде деревом, як білиці; з дерева на дерево не скавати“.

(Онуфрій Попович).

Між гадинами лучасть ся така, що має на голові діамент.

5. „Одна жінка ишла собі десь ид худобі тай додивила сі у цекоті „тих“ тільки — без ліку. А меже ними одна, невелчка, лижела собі у кочілци, а на голові мала такі три гудачки, так як горошки не дзернаті, дрібонькі, а блиск такий мали, що з делику не мож було дивити сі. Она не знала, що то тай побігла по свого тата, аби ишли дивити сі, що то є. Розказала як, що вигіла. А они уже добагли сі що то, та побігли туди, та бо уже не застали — решта, гемайні усі були, а тої з діаментом уже не було. То як би маў той діамент, то він до увсичного добрий; що би згадаў, то би маў. Як би буў який трафунок, то мож — як є тот діамент — заховати сі, шоби ніхто чоловіка не вигіў, де він є“.

6. „Один чоловік переносив оборіг з місці на друге місце тай найшоў на підстеленю одну гадину, що мала на голові діамент. А то старий буї чоловік, що знаў, що робити, як би і ивити. То аби маў шоўкову фустку — чистий шоўк аби буў — та ту фустку аби простелів н на ту фустку аби і вагнаў, то так би і ивив, бо она така, що як де иде, а хоче утечи, то зимде сі проступає и она пропаде не знати де и що. А він як сі додивив, та за то знаў, да ту прахтику, як би і ивити, та лиш побіг ид хаві за тим шоўком, вертає сі, а і уже нема...“.

7. „Одному пастухови трафяло сі, що додивив раз таку гадину, що мала на голові діамент. Та не киваў і тої днини, бо не маў тих способіў. Але другої днини узав собі жвавого конє, тай наабираў два мішки піску, шутру такого дрібного, поклаў ті мішки на

коне и приїхаў на то місце, де і вигіў. Изліз потихоньки з коне, зробиў собі розкіп, роздзівў той розкіп и тим розкопом псеег по ту гадину май яснішу. Здоймиў і з голови ти діяменти, сховаў файно, а і верг назад між ти гадини тай сіў на коне и зачеў тікати. А тота гадина, як зачала свистати — так, як добрий пастух — а то тільки сі іх позлітало у мінукі, так іх густо ишло, шо піў морі пляцу закрили гет; и усї зачели ити за тим конем. Але так ишли, шо и кінь ледво дихаў, так чвалуваў, а они усе поволи доганяют. Як уже тот пастух увигіў, шо доганяют, а він того піску озьме, та верже; а они усї коло того піску загуреют сі, шукуют, гадают, шо він верг діяменти. Они загурі сі, а він тим чьисом далі пройде; та так кілька раз его доганели так, шо уже не стало и тих двох міхіў піску. Так тоті сі за ним гонили, аж доки не залекіў за девету межу. И десь була близько хата, шо він крикнуў: несіт мені шлюбний пояс, але швидко! Тай вінесла ему якас там баба шлюбний пояс и подала. А він тогди на зустрїть них простелиў тот пояс посеред дороги; тай они на то надійшли, то аж тогди сі вернули, а тот з тим діяментом укік. Тай відтак, шо загадаў тай маў. Як має велику роботу, дуже фабрику велику, то они (чорти) збігнут сі, тільки іх прийде, шо робили, шо хокіў. Як хокіў десь піти та аби его нікто не вигіў, то ишоў собі из тим діяментом такі цісаркоў, але вигіти — вікто его не вигіў, як він схокіў. Шо забег, то маў^с. (Петро Попович, Он.).

Крім того є ще біла гадина і гад мурашковий.

„Є біла гадина. Тоту, як би найшоў, та убвў и деветь раз готоввў, и потому тої юшки деветь раз аби кушіў, то би знаў кожного язика, и все трава би навіть до него говорила, до чого котра є. Але тота гадина далеко у земли, не віходит на верх^с.“

(Андрій Калинок).

„У купинї кожгій є гадина — они без неї не можут бути. Они і носет їду и годуют і. Там у купинї є один мурашок гадечий, то той як укусит, то так, як гадина^с.“

(Андрій Перожук).

Є також гадини, шо мають більше ніж одну голову, вони зовуть ся „язяями“ (язе).

„Є такий пташок мацюцький, називає сі ріщєник; як би він не додиввў сі гадини 7 рік, то она віросте дуже велика и буде з неї вуж; а як би сі не додиввў і ше 7 рокіў, то віросте і друга

голова в буде пз неї язв. Язв буде лекіти воздухами, а з یرта силе сї ї жьирь^а.
(Петро Попович, Он.).

Язв, по кожних 7 роках дістає о одну голову бізьше, літає в ночи і тоді видно, як з рота силе ся їй огонь (себ то жьир, їдъ).

Про силу гадючого жьиру розказують ось як:

8. „Трафило сї раз одні жінці, шо была гадину сухим буком. Та ударила раз, а та провигла сї в доўго стояла так, як прут шторцом... стала на фіет і так стояла. Бо як бий ї сирим прутом, то она пустит у сирий бук жьир, шо бук від того потріснає на свалки — як від грому розспиле сї. Та як би чоловік держьнїў той бук у руках, то би погнб на місци... То хйба сухим мож і бити, бо як сирий, то має у собі сік, той жьир піде горі тим соком і озьме сї до рук.
(Петро Попович, Он.).

Кожда гадина має в ротї жьяло, яке має чудну силу.

„Жьило вібрати гадні тай запустити корові у ріг, то уже ніхто вї не відбере манну, бо она уже заправлена^а; але молока від такої корови грїх дати за простибі, бо не буде приймлене^а.

(Семен Попович).

„Добре покластв жьило у тьошку, то коса люто дуже косить; то уже коса — уважьнете — неў заправлена. Нема моцніщого, як она (гадина)^а.

(Семен Попович).

„Стрільбу мож также неў заправити. Кажут аби узевї вї, де ої найде живу, та аби ї загнаў у люфу тай закласти патрону и стрілити (але аби пушка нова, ше не стрілена). То, як у то стріляш, аби лиш троньки куле торкнула звір, то уже з місці не піде^а.

(Юр Остапюк, Ст.).

Велику силу має також прутик-однолітець, коли на розігнати гадини, як вони играют.

9. „Один чоловік вшоў тай эдибаў дві гадини, шо играли. Тай узевї тот чоловік и прутиком доторкнуў сї їх, а они розскачили сї. Але тот не знаў, шо то уже за прутик и пішоў дальше. Приходит, а то під яблінкоў лиже чоловік и жінка; спет. Але він зажьиртуваў тай каже: А ви спите туй? и прутиком ту жінку жьиртком удариў. А тотя як схопила сї, як пішла — гей вітер... Они гадали зразу, шо то за жьирт: але біда, жінки такі нема. Ну, пятає тот чоловік усюди за жінкоў. — Нема. — Ходиў він до одної брехачки (ворожки), до другої — радн нема. Але прийшоў він до якогось у Ясіню. Тот туди шось пошептаў — пошептаў, а далі якис зело

поставиў у горщяи и приставиў у піч. Тай то кипит-кипит, а далі зачинає збігати... Иди, каже, уже жінка у дома! Приходит він ид хаві — тот чоловік — жінка якурат у дома. Она була дес аж онди у Переросли, тай той ї спровадиў. Доки кипіло у тім горщяти, доти она ишла, а як прийшла у хату, а то зачыло збігати“.

(Іван Кіндратюк).

„Як би здибаў дві гадини, шо играют, або чысом гадина несе жьйбу у зубах — много вигіли — то аби легонько прутником розігнати їх, то тот одволітец будь до чого здалий. Ади, аби блии сї, або у суперечці два, то лиш тим прутником доторкнати сї — ого! борзо розгілет сї. Або и у праві (процес судов.) він дуже добрий“.

(Петро Попович).

10. „Оден чоловік найшоў девять гадиниў у купі — одна коло другої у колесо, а головами до середини — и усї 9 так у гору головами гулькали, и свистали усї, шо дилеко було чути. Тай він вібиў прутником усї тоти гадини и пішоў. Але зайшоў він раз на друге село до чоловіка — як то у нас кажут „мудрого“. То такий буў, шо знаў до слабости, до худоби, до стрільбиў, до усекого. Тай тот пофалиў сї тому знахорови голоўному, як найшоў тоти гадини — шось зговорили сї и він приповіў сї — як їх вібиў. А той подумаў — подумаў и каже: А тос найшоў, чоловічку, щіске. та не знавес пошівувати; лиш би тобі не бити їх, але урвати собі девять одноліткіў и тим їх розігнати, аби кожда окремо пішла; то аж бис не знати, у яке право зайшоў велике, тай бис на тими однолітками виграў, абис маў при собі; а як бис найшоў, шо на дорозі бют сї, то аби не знати, кільки люда било сї, то тими однолітками махнеш з делека и они сї розійдут куди котрому“.

(Петро Попович).

„Як би здибаў 3 гадини сплетені, то треба уломити прутик и удерити легко по головах усїм тром; як корова — не дивуйте — здус сї, то тим прутником проганети, то подужев“.

(Ілько Остапюк).

Тепер наведу одно оповіданє, де бачимо віру, буцім то і між звірятами в свої лікарі.

11. „Оден чоловік найшоў коло якогось моста одну (гадину); найшоў одну и убиў тай відійшоў на бік. Але як убвиў тай їму сї зробило шось так нудно, шо такі коло неї плюнуў. Але якось так удало сї, шо він пришоў назад на то місце, де ї убиў; приходит, а друга (гад.), здорова, обвила сї круг тої неживої та так фостом

мастит ї, шутрує; тай так до тої міри шутрувала, шо в та убита ожила. Але він убив і тому і тому, тай зноў плюнуў. Приходить через чьє зноў на то місце, а там уже 3-та окрутила сї круг шиї и тяж фостом мастит и ти ожили. Ех, убив він уеї три. И так убив до деўать; як убив девету, то не приходила уже жадна. А то одна другу тоў слиноў, шо він — не дивуйте — плюваў, намастит, а они оживали. То длатого, як убий, то плювати не вільно, бо они прихотї и тоў слиноў лікарє одна другу“.

(Мих. Попович, Он.).

Швіру, яку гадини з себе зкидають, називають гадечим ліновницею і приписують йому надприроду силу.

„Як віуцьє має мотелицю, то аби верг того ліновиці у корито на солеў, аби надаїла, то не згибне, поздоровіє. Але з неї (вівці) не мож уже нічо дати за простибї: анї молока, анї воўни, бо би гадина кругом хати ходила; усе буде сї повижьєти“.

„Аби ніхто манву не відобраў у корови, то добре дати у соли ліновище здїєсти“.

„Як зуби боле, то добре брати ліновище; то помагає“.

„Як скло забє сї у ногу чи у руку, то кладе сї з другого боку (не з того, відки скло вбите) ліновище з гада, то оно віженє скло з кіла гет. Але як би приложив відтіў, де пробито, то най бі боронит; то скло пробило би цілу руку и війшло би другим боком“.

(Андрій Перожук).

„Як є гид у хакї (блощїці, таргани), то як би трафив на таку, шо до того є (гадина), то добре узяти ліновище и покласти у хакї за драгарь (сволок), то гид пропаде гет. А ач буде, то оно уже до чоловіка не иде кусати; так задубіє и сидит. Або аби зноў увьєти голову на живої и держьєти у хакї, то такі гид уступит сї гет. Але то би уже знати, шо на такої хати — де то держит сї — то не гір дати нічого жебракови, бо то не буде приймленє“.

(Мих. Попович, Он.).

9. Ящїрєки.

Неменше небезпечними від гадини є веритїльницї і гладун. Про них кажуть, шо коли вкусить перша, то „треба злїчити кварту маку, то подужьєти“; а вкусить гладун, то вже „злїчити би гьїлїтку маку“, щоби вернути до здоровя.

Про дождж ьинку¹⁾ так приказують :

„У нас приказують, що з неба паде велика кульи, а у ті кули є дождж и тоти писані дожджынки; тота кульи пукає у горі, а дождж и тоти дожджынки падут на землю“.

(*Дмитро Попович*).

„Як перший раз на вєсні додывє сї дожджынки, то перепускают ї до трох раз через руку. Відтак як — аби Бог боронвў — як би заслабла віўца, ци корова, то лиш тоў рукоў доторкнн сї до трох раз, то зараз поможе; але на віглї би доторкати“.

„Ше робет так. Як додывє сї перший раз на вєсні дожджынки, то берут ї у руку, аби не ўтекла и розстелюют ремінь на земли и пускают, аби она до 3 раз перелїзла цярєз ремінь, то потому не буде по перек болїти ніколи“.

(*Юр Жолобчук*).

Дехто, врештї, радить, поставити ногу (босу), щоби дожджынка перелїзла через неї до 3 разів, то гадина вже ніколи не вкусить.

10. Жьаби.

„Жьаба, то из павьцької ўложї, не из нашої, хлопської. То була панї, тай мала куму и побратима — пана. Тай она любила сї из тим побратимом тай из ним укіркувала свому панови — ніби шлюбному чоловікови — усєко на сьвікі; так на сьміх говорили. А Бог показав чуди, що то великий грїх, що она укіркувала свому шлюбному панови, тай усї трєє — и ту куму также — заклєў Бог, що перевергли сї у жьаби. Они є у мори, там мают свої халўпки — они обї, и панїя тота и кума и тот побратим, и усї жьаби від них похогі. Она, то жоўга, як цьвіт, а він, то файний зелений, як зелїнь (зелена волїчка). То чути, як говорї собі у вогі жьаби:

Она так жалїбно каже: Кум, кум, кум, позич полотна...

А кума питає: На яке? На яке? На яке?

А тота зноў жьилїсно: Пан — умер. Пан — умер. Пан — умер.

А кума питає: Коли? Коли? Коли?

А панїя каже: У читвер. У читвер. У читвер.

А тот побратим каже: А я тому рад! А я тому рад!

А она питає: Кумá, кумá, шєс варилá?

А кума каже: Бурак-борщ. Бурак-борщ. Бурак-борщ.

А він каже: Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки“.

(*Катерина Остапчук*).

1) „Ящїрка писана“ (salamand.).

„Кажут, що як перший раз уздрит її на весні жьйбу, то не казати би жьйба, але панна; бо як кажи жьйба, то она каже: „Ты ше не така жьйба“; а кажи панна, тай она каже: „Тай ти панна“. Тай не казати би скаче, але ходит, бо буде хромий“. На мою увагу, що я нехромий, хоча чи раз казав „скаче“, була відповідь: „Бо то, як у яку годину вимовити“.

В кінци „прорікають“ іще так: „Як жьйби на весні грубі, то люди будут цілий рік ситі, а як жьйби хугі, то и люди будут сухі; буде кісно на хліб“.

Ропуха сіра.

Про ропуху сіру (звуть її карапаню) не кажуть уже панна, але такі відьма. Бо вірять, що відьма, коли хоче відібрати у коров молоко, то уживає до сего карапані, або сама перемітуєть ся на неї і іде до стайні.

І так кажуть:

„Як карапані иде у вечір ид хаві, або ид хлівови, то того відьма і наслала, аби відобрала молоко“.

„Як карапаню бий прutom, то из неї виходит крузь шкіру таке біле, як молоко“.

„Кажут, що у вечір, як польгают корови, то приходит відьма, переверже сі у карапаню и дає у перед корові лизати соли, а відтак бере тай доїт корову на сіль и бере молоко гет“.

„Як би на карапаню стаў, то з неї бривагне таке молочко; а як би того молочко капнуло на кіло, то у тім місци зробит сі бородаўка“.

„Як иде чельвдь від короў и розсипає молоко — от ни уважні — то за такоў жоноў скаче карапані и хлепле того молока: тай уже пішло молоко за неў“.

„Якби сі додаввў, що карапані иде від короў та аби добре вісварвў, то она піде у хліў и віригає молоко усьо, и корова як того злиже, або спасе из травоў, то молоко верне сі“.

„То, кажут, аби узети у торбінеку соли (нашкробати) тий кинути у то карапаню, завязати добре тай відтак повісити того над ваглу; відтак підпалити би добре у печи, аби дим добре ишоў, то она стане кричѣити, просити сі, а відьма, та шо і наслала, прибігне и буде просити: Ей, каже, пускіт-пускіт, она невинна“.

„Кажут, як у вечір скачут коло хати карапані, то аби узєў глу и нитку, и зловїў одну, та аби перешїў глоў крузь ню и про-

квигнуў нитку, то відтак як болит шия чоловіка, то аби обвезаў шию тоў ниткоў, то зараз перестане боліти^а.

(Петро Попович, Он.).

Жаба ідома.

„У нас є, шо їте тоту велику жьвбу, зелену. Месо, кажут, біле-біле, як риба, таке чисте. То то їте, бо вїяка бола сї не бєре того чоловіка. То дуже чиста жьвба^а. (П. Попович, Он.).

К у м к а.

„Тота маленька жьвбка, шо кумкає, то она є май варкїща; то не чисте.

Онде М. тота любила дуже бабці їсти. А сї брат вмїў тоту жьвбку, кумку, и спїк тай даў ї; на, каже, то бабец. Тай як здїла, тай кїлко дотїў росла, то така и до нинї. Она має тепер 30 рокїў, а тогди мала 12. (Петро Попович, Он.).

11. Ластівка.

„Перший раз як сї додивит чельдї ластїўки, то дуют ї на зустріть. Бо предут відтак та мотають, то як сї запутають нитки, то дуют юже на того; то вїби, шо ластїўка прудка дуже, то аби и того сї прутко розпутало^а. (Петро Попович, Он.).

Як ластівка сядє на вікно, то се означає, шо хтось з чельдї умре.

Ластівка з жінки.

„Буў один чоловік и маў жінку. Але тота жінка дєсь пішла — циби ї нагнаў, ци би як — так шо ї не було. Але потому она вернула сї ид хакї, а тот чоловік каже: А!.. ужєс туй ластївочко?.. Тай як то вїповіў у таку годвну, а она лиш стала ластїўкоў и полєкіла^а... (Анна Тимчук, Н.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XIII, ст. 118—119, ч. 306.

12. Бузьок.

„Як сї додивє перший раз (на весні) бузька, то приповідать:
Бузьку, бузьку, у тебе воли на ўсе поле,
А у мене за маково дзерно;

А ти прийди у негілю,
Я тобі и того угілю“.

(Юр Осташиук, М.).

13. Удуд (вудвуд).

„Як сі удуда уздрит перший раз, то сі їму приповідає, бо він так звїрує, шо буде сі цілий рік чоловіку почувати; и спит, а він сі буде ему снити. А то шкодит, бо чоловік сі тим труждає. То сі каже: Удуде, удуде, птах є богато ружних на сьвікі, земельних и лісових; як она сі не можут повнжати, так и ти не можеш мене звїрувати“.

(Петро Попович, Он.).

14. Зазуля.

Як на весні почують голос зазулі у перве, то ко-б хоть грейцарь був у мошенці, аби зазуля не закувала без него, бо тоді й гроший не буде цілий рік і зазуля звїрує. Длятого й дітем завязують у сорочечку при пааусі грошак та кажуть надслухувати першого „ку-ку“.

Зазуля з дівчини.

„Була гіўка у полонині з худобоў, та була сама. Але Оснаў-вєц переверг сі на лєгіна, файного, тай ходвў там у полоннну ид ті гіўці так, шо она дуже собі єго злюбила. Як прийде негілі, або сьвето, то він не ишоў ид нї, бо він тогди не иде нікуди, не вольному, а сидит у пуцьких, у скалах. А она за ним плакала дуже тай усе заводит: Кукуку мій, Кукуку... бо він так сі назваў. Але раз якось мати єї звїдала сі за то тай узєла гіўку ид хакі. А тота ніц, лиш плаче и плаче, тай усе свеї: Кукуку мій, Кукуку мій!.. Але мати излютила сі раз тай каже: Но, ти мені, каже, уже докоїла из тим Кукуком; бодайєс, каже, кукукала покї сьвіта, та сонці!.. А она тогди перевергла сі на пташка тай пішла у вієно... И до нині нукає; одна каже „куку“, а друга каже „кукуку“.

(Петро Попович, Он.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XIII, ст. 117—118, ч. 303—306.

Про зазулю записав я ще таке:

„Зазулі зносит яйце полонинці (рід плиски) у гніздо. А полонинка вимітує свої яйці гет и висиджує зазульєне. Потому мухамн вігодує ї полонинка, а она як віросте, то знесе яйце другі полонинці и тогди перемітує сі у половника и ловит малі пташки“.

„Якби носиў у римени біб тай як зазулі закуе перший раз, та аби покляў тот біб на видне місце, то она влетит и зїст, той чоловік буде дуже щысливний“.

„Як би зазулі перестали сі на весні одна другій глумити — одна каже на сім дереві „куку“, а друга каже десь далі собі-ж „куку“, то би тогда „тот“ — осина їму — шо у свалі розвезаў би сі з ланца“.

„Як зазулі кукае, то аби хрискынин за неў кукаў три рази, то она к лине, каже: Будеш кувати вітцєви и матери свої!“

15. Дятель (жонва).

„Як би найшоў тої жонви, шо в зелена, їти — пташкы тоти мологі — а она робит собі гніздо у дуже высокім дереві, у май висшім, аби чоловік не їстаў та аби тоти їти так забивў добре у дуплі — лиш уважыти би, аби не подушили сі — аби она туди не могла їстати сі; а під тим цвечком прибити кавалок дошки, аби мала стара на шо сісти. И она прилетит ид своїм їтем, принесе їм їсти, и як додивит сі, шо они забудовані, то у мах піде у сьвіт, далеко піде шукаючи. Ё таке зело у сьвікі — бо тота птаха знае, яке зело до чого подібне — то в таке зело, шо як того зела она принесе, там де їти забудовані, то аж би ни знати, як було забудоване гніздо, то оно сі дотворит само, лиш дотулит до него. Она в два и по три рази иде по то зело, нім добире. Иде перший раз, принесе, и не удаст сі; так литит другий раз... И так до тої мірн, аж добере таке, шо гніздо домкне; а зело того лишєї сі відтак на дощинці. И то зело, як би найшоў — уже котрий би маў щіске, то аби уже троха притерпіў, та заколоў ножем у правій долони, та заложив там зело и заліпнў папером, доки не заросте, то аби де замкнений буў, не знати якими замками, то вони сі єму допрут, лиш тоў рукоў сі докване. А як би его хокіў з пушки убити, то до него сі кулі жадна не возьме“. (Петро Попович, Он).

16. Каня.

„Канї просит у Бога дожджу“.

„Як Бог сотворив сьвіт, то не було води лиш у однім озері, у однім місци. Відтак Бог зробив таку фабраку, аби усе живина робила дороги, куди вода має ити по ўсєму сьвіту. Усєка живина,

яка є на світі, вийшла сі и чистила тоті дороги, а лиш одна кані не хокіла; каже: у мене є злотні чобітки, та я би завалела собі у болоті. Тай через то сказали і Бог: Не вілно ти буде напшти сі води з ріки, ані з поточини... Але она каже: Оўва, я н з дожджу напю сі; піде дождж, я напю сі, тай мені буде! Тай так и нині она проєнт дожджу, аби сі напила. Як є спека, то она канькає; а піде дождж, то она сьїде на гєлю и підойме голову у гору, роздзівит сі и таз пє: кїлько капне, тїлько лігне“.

(Петро Попович, Он.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 28, ч. 28 і т. XIII, ст. 225, ч. 393.

17. Кури.

„Кури́там не годит сі давати замінки, але сира; бо як давай замінки, то буде май білше когутів, а як дає сі сира, то білше буде куручок“.

(Настя Осташиук).

„Кури не мож виганєти из хати кочергоў, бо половик ловит; треба гнати ругами“.

Курка „несе зносок“ (последне яйце), з котрого можна виховати собі чорта.

„Первістці (корова з першим телятком), аби дати від чорної куркі яйце надзїсти, то відьма уже не озьме від неї молоко“.

Вірять також, що всяке „лихьн“ має міць лиш доть, аж „не запіют кури“.

18. Оса.

„Є політок такий, шо оси дуже люті, то вітак зима буде дуже люта — студена“.

„Як оси під верхом, то буде мала зима — а як у землі, у гєрах, то буде велика зима“.

„Осечого гвіада — пітре сі — и дают у кулєши або у молоці малому псови, щинюкови, аби буў лютий“.

(Петро Попович, Он.).

19. Чміль.

„Як очи боля, то бєре сі меду того від чміліў, и тим медом мастит сі очи; то дуже помагєє того“.

(М. Попович, Он.).

ЧАСТЬ III.

Вірування привязані до рстинного світа.

Тут наведу народні вірування привязані до рстни.

Рстини ворожать смерть: „Як яблінку переверне (вітер) горі корінем, то кажут, шо мусят газда або газдині умерти“.

(*Андр. Перожук.*)

Дерево, то живина: „Ганчувати дерево гріх, бо сам відтак мусят сі пошрамити“.

„Як чоботи мащені, а удре дерево підковою та доторкне мащеною холевою, то від того дерево усне“.

„Як покритка — не введена — увійде у сад, то аби шос кивала, аби урвала овоч, то такі за її руками ўгине. Через то, котрі хотят, аби файно сад кохаў сі, весело аби родиў, то як буде у мированью, то виходит из церкви так, аби не повертаў нігде — ні у хату, ні у коршму, то приходит — не повертаючи у свою хату — але уперед у сад и три рази у кожду щепу утирає чолом и каже: Аби так до тебе лихи не могло сі узяти, як до миру не може“.

(*Петро Попович, Он.*)

1. Ліс.

Відповідно до вірувань Зеленців, гірські ліси замешкують усякі духи і пламети; крім того в лісі береть ся часто блуд та чути в ночи голос невидимого чоловіка або невидимої сокири.

„Є такі місці у лісі, шо чути як гойкає у ночи, але ид тому не мож сі обзвати, бо прийде ид чоловіку“.

1. „О тут над гатьоу, там в Росіщина — поле; там були з коровами пастухи и ночували у колибі. Чуют у вечір, а то рубає; рубає, ше й собі „гекає“. А далі зачъвў гойкати и пускати того дерево. Пускає, а то гремит у звір, аж земля дріжит... Рано, лиш біг даў днину, пастухи поўставали и вже їх кортит дивити сі, ци много в дерева напусканого. Прийшли, дивет сі усюди — нема ніц“...

(*Мих. Попович, Он.*)

2. „Из Филиюком з Йосипом я робиў у бутні; так, як то у нас по два люди на раташа є, так я буў из Йосипом. Разом чуємо, у ночи кричат из гори: Клай — гу! Але шо кричит — не знати... Але разом чути — иде дерево; але то так шумит, шо страх... Ми из Йосипом крунули сі туди — а то чим блище, то слабшій голос

пускає; а далі дивимо сі — а то тике пройшло ризами, як дзигарнічка завеліке; через чьос и то пропало — лиш вихкір извіаў сі над нами"...
(*Андрій Перожук.*)

„На весні гріх на дворі прести, бо ліс буде клєств. То як нима ще у лісі листа на дереві, то він буде казати: Абиє така огіта усе, як я теперь“.

2. Явір.

„Одна гіўка збавила сі вінка, мала дитину в живу тоту дитину закопала у гнову купу; она гадала, шо оно собі там сконає и ніхто не буде знати. И дєсь то у пару тижніў, она дєсь туди зайшла коло того місця и додивила сі, шо зійшли два клинці дерева якогось у тім місці. Байка, не добагає сі она, шо то зійшло, бо такого дерева ше не було, ніхто не знає; не микала она того. Але зайшли туди хлопці-легіні, шо служили у того пана, шо и она — и придивили сі тим деревам и увійшли до канцелярії нд панови и кажут: Ми онди найшли таке дерево, шо ма такого не вигіли ше, від коли зяємо. — Пішоў и пан подивити сі тиж и сказаў то обгородити штихьтатами, аби то худоба не збавила, и каже: Як то підросте, то ми мемо вигіти, ци то добре дерево, ци ні. Так тото дерево росте очевитічки, шо динни то на митєрь уростає, тай на листу нима білше лиш пєть зубціў так, як палці вгльдає, на долони. А тота гіўка, шо поховала там дитину, то такі гіўкоў и має страх, думає, шо то може бути; ци не може то бути подлутоті дитини, шо она там поховала. Має она гадку, аби того з тиха дес вімкла, аби не було знаку и того. Але не мож, бо то у острові, під варунком пан держат. Тоти явори віросли за пару рокиў, а такі ріўні — мудрі би дошки з того були. Гомонит пан, шо би из тих яворіг звести. Так добаг сі пан робяти собі поскіль. Скили тих два явори, порізаали на тертиці, закликали столъиріў и зробили поскіль. Не богато пан на ті постєли спаў, вішло пєсьмо панови, дєсь вти на войну дилєку. Пан сіў на конє, поїзаў на войну, а пані тиж поїхали дєсь, а тоту поскіль зручивў пан на служницю, на тоту саму, шо закопала дитину. Так слуга тота и один легінь, шо там такі служиў, спєт у ті постєли. А то сі так удало, шо тот легінь штаўт тої постєлі тато — бо то від него она мала дитину, тота служниці — а тота служниці приходит ті постєли мама. Чуют они у ночь, а то важе поскіль тота: — Ци не кьижко тобі, братчыку? — Ой не кьижко, каже, бо на мині тато лежит. (Бо тот не вишен).

а она грішна, що закопала дитяну). Переночували они, другий день каже тота служниці тому слугі, аби де як тоту поскіль спалити, а другу зробити, бо она відаст. Тай так такі зроблено. Але у пана були два баранчики и ягничка, треба було дати їм пити води. Тай так сї трафіло, що гріли тоту пійку над ватроў из тої постелї, тай скочили из ватри два вуглики и упали у ту пійку. Слуги понесли ягнетам тоту воду и ягнета віпили, и тоти вуглики прожерли. Десь то у рік, ци як, уродила тота ягничка два баранчики, и оба були злото-голови. Кохали сї ті баранчки на велкї и пан сї тому радує дуже, хоче їх тримати про красу. Але тота гіўка дістала страх, шо и ти баранчики можут ї відати; она добагла сї, шо то уже грїх так запануваў, бо знає, шо над якоў ватроў гріли пійку для ягнїці. Каже она панови, шо: менї сї снїў сон, шо як би пан тоти баранчики зарїзали, та їли тото месо, то була би віжлуном. (Бо ти баранчики, як були би доросли до сїм рокїў, то були би говорили). А пан подумаў собі: Е, та лїпше менї бути віжлуном, нїж баранці тримати. — Зарїзаў він ти баранчики, и сказаў слугам, аби тоти кишочки, шо є, ишли на ріку мити. Але так під варунком наказаў слуги, аби не дай Боже кавалїчок пішоў из водоў. Пішли они и мьют тото на вогі тай говорї собі: Ей шо, шо пан наказуваў; ми умисне пускїм кавалїчок, пан не буде знати. — Урваў оден кавалїчок и другий, и вергли тото у воду. А буў бідний чоловічок такїй, шо нїц не маў, лиш жїнку, а гїтий нї; тай тот чоловічок ловїў рибу и з того живї. Пішоў десь той чоловічок на рибу и завудїў вудку, а то на вудку узело сї кавалок кишочки оден, а далї и другий кавалок... А він пообзираў: Е, гадає, то сьвіжі кишчки, добре шо хоть се є — бо не мож було рибки имити. Пішоў він ид хакї. Приходїт пд хакї питає сї баба: А шо ти туди, ци чей шо имвїў? — Не имвїў-єм, каже, нїчо, лиш оди двї кишочки вївудвїў-єм з води. — Добре, каже баба; буде хокь на вечерю. — Е, каже, їдо, иди покладь то до комори, заўтра рано начинїш тай буде лїпше. — Сховали тото у коморї и льгїли спати. Рано пішла баба у комору тай дивїт сї — нема кишчок, але два хлопці злото-волосї... Баба уходить у хату и каже їдови: Нема, каже, тих кишчок, хїба два хлопці такї краснї, шо мерехкотїт від них. — Ѓїдо подумаў и каже: Може то нам пан Бог даў, шо то наше щїске... Пішли у комору и увесли тоти хлопці у хату. Тоти хлопці росли здоровї и розумнї, а баба и їдо кїшьят сї, шо то Бог даў, аби їдо найшов щїске, бо від коли тоти хлопці найшли сї, то їдо запомїг сї, стаў добрим газдоў; куди тоти хлопці пїдут, то приносї їдови грошїй без лїку. Так були у него сїм рокїў, пока їдо на

запоміг їй добре, а відтак сказали: Будьте здорови, іду тай бабо, бо ми идемо собі у світ. — Пішли они у світ тай ишла — кілька ишли, але они віжлуни, знають, що кождий чоловік думає. Але знають они, що у одного пана в весіле — а то у самого того пана, що они відтії походили. Приходьи они там, а то їй віддає їх мати. И от, як на весілю, мати віддає їй та куружна — танцює. А они приходьи, однакі — оба на одну здобу — сіла собі за скіл, а мати танцює, не знає, що то їй сини. А они — має один волоський оріх и другий тай усе ти орішки підмітуют у руках и кажут: Ціт, ціт два орішки, татови й мамі на потішки. — Тай на тім весілю запросіть собі пан гет усі люди, хто на тім весілю буї, хто би знаї віказати шо файного, може хто знає, де єї шо їй свікі діє, може шос такого диїного єї стало. Тай тогди хто шо міг, шо знаї, то віказуваї. А тоти хлопці собі ситіли, лиш слухали, підсьміхали єї и ти горішки підкидали усе у гору тай усе свеї: Ціт, ціт два горішки, татови й мамі на потішки. — А так кождий, як своє віговорві, каже тот один хлопец: Люди добрі, я би маї также шос исказати, може би хто послухаї. — И тогди розказали они, тоти хлопці, як у пана служила гіїка, як она єї забавила вінка, як мала два хлопці, як їх закопала у гноєву купу, як тоти явори росли, гет усьо віказали, як они походили, и як єї на них заїзвели, и як їх крої не могла пропасти. И тогди вїйшли из за стола и сказали: Наше имено — то дерево, яким ми росли — буде до суду віку рости по світу на укає; нашим, каже, именем не вільно буде палити, бо великий грїх! — И тот пан зачівї їх просити, аби они були у пана, але они не хохіли. Кажут: Ні, ми идемо усюди по по світу и бугім приказувати, як то єї трафило и як то не може пропасти. Відїнкували єї: Ви тату і мамо, и ви ўсі, яките туй є, бувайте здорови“.

(Петро Попович, Он.).

Пор. В. А. Клоуєтон: Народні казки та вигадки. Ст. 106—147.

Яворовим деревом ніхто й до нинї не палить, бо мовляв грїх — „явір з чоловіка“; також на листю з сего дерева не можна пекти коржів, бо то „долоня и пять пальців“. Лиш як приїде „Свїта недїля“, тоді всякий нарубає яворових віток і „маїть“ злиши в хатї, хату и ціле обїєствє.

3. Вільха.

„У вільсї є крої того осина“, длятого она така червона“.

4. Бзина.

„Бзина, то „его“ дрива“. Вірять, що в бзині сидить чорт й де ростина ся дуже розростає ся, кажуть, що там пусте місце („не-чисте“). „Як би палю бзину у хакі, то буде гід“.¹⁾

5. Папороть.

„На Івана як би пішоу, де є папороть и аби вартуваў, аби не спаў и раз не вкїпнуу очима, то би вигіў, коли папороть цвите : бо она одної мїнути и зацвите и відцвите. То тогди аби допильнуваў, то би найкраще виглядаў на сьвікі. Шо би загадаў гадкоў, то би и гїстаў. Але тот цьвіт кьажко допильнувати, бо тоти Няўки, шо є у лїсах, то они тот цьвіт збирают. Як би сї удало, шо чоловік допильнуваў и узевў тот цьвіт, то они будут давати чоловіку, шо сьвіт коштує. Але то дуже твердого треба би, аби не відоймили від него; они украдут від него, шо и не буде знаў коли. Десь то сї трафіло, шо два хлопці-близнюки вартували и довартували. И ухопили они тот цьвіт тай Няўки, як надїйшли, як зачьбили мудрувати тай відїбрали“. (Петро Попович, Он.)

„Оден вартуваў на Івана, коли буде папорок цвисти. Як прийшла тота мїнута, коли мала цвисти, тоти чарїўницї, усї кїлко їх є и відьми, прийшли и найшли єго, шо вартуваў. Тай они єму усєких страхіў додавали, аби узїк, аби не вартуваў. Тай як зацвила папорок, то вигіў, шо кращого цьвіту не вигіў нїгде на цалїй сьвіт — такїй блєск маў; але шо — не ухопїў го, бо тоти додавали їму страхіў, шо він не ўстїг на той чьєс похопити; тай пропало... А те тоти відьми тим цьвітом из папороти укривают сї, шо їх не видно, як идут лихоїлїти. Бо они тот цьвіт лиш покладут на голову — и уже цїлком укрили сї“. (Семен Попович.)

6. Цьвіт щастя.

„Як би сї трафіло, шо коси траву, а коса нараз лиш бренькє и розсїпле сї, а нема камїне нїгде, то аби зїбраў ту траву уважно у верету и вивїс на воду тай верг, то усї трава пїде долїў рїкдў, а одно зєло буде плїсти горї... То як би то зєло гїстаў, то до усєкого оно добре, шо би ховїў, то би маў; як би запустити у долоню, то би кулі не брала сї чоловіка так, як плїти; а зноў,

¹⁾ Блочиці.

де приложнї бї руку, то замки допрут сї сами. То від того зела так коса розсепле сї, але то кьвжко найти“. (*Семен Попович*).

7. Гроловиця.

Гроловиця се дерево, в яке ударив грїм.

„Гроловиці як сї траїт, то того дерева нїхто бї вам не узєў до будинку, хїба оттак на городню. Топити тим и на салаш нї, бо то на то дерево, шо убє грїм, то ласує грїм три рази бити — нїг бї збавити хату. А як бї топнїў тим деревом, то бї гїстав лїсову скусу. Тото така елабїськь, шо по під шкіру буде трїщїти, як докьннути сї так, гей дерево на гачуїти як горит, то трїскає. То аби узєў гроловицю та тим топнїў у хакї, то зараз дїстане чоловік лїсову скусу; а то дуже нудно такому, то шось гей бї єму по під шкіру скоботало. Нїц не пасує робити в такої деревини, як хїба бї найшоў файної такої, без сучї тай коби чистова (без смоли), то на усєку игру (інструмента), цимбали, на скрипку, на трумбету, то май здалє“.

(*Петро Попович, Он.*)

„Оден пішоў за деревом у лїс тай узєў гроловицю. Принїс ид хакї и порубаў на дрива. Як палвї ти дрива и падало на него таке, гей снїг, така опадь, а він то ловнїў; на кїлі (тїло) де упало и то трїскало. И потому волосьї из голови гет їму вїпало, шо на було и одного волоска на голові. А тот снїг паде на него и до нинї, уже до петнацїть рокїў буде. Але то другий чоловік не видит, лиш він видит, той де сї зловит — де то упаде — то чути як трїскає“.

(*Андрїй Перожук*).

„Трїску на гроловиці аби поклаў під вискїк, де дерево вїлтає, як иде ризами у бутнї, то дерево буде сї бити па трїски; шо прїйде яка шгука (дерева) тай розлетит сї на трїска“.

(*Мих. Попович, Он.*)

„Як бї найшоў смереку таку, шо грїм увалвї, то из того буде май голосна трембїта. Але то бї пти далеко... Як бї так найшоў, шо чути, як у силї вода шумит, як кури пїют — то буде из того нїма трембїта; голосу не буде из того нїякого“...

(*Василь Онуфрак, Ів.*)

8. Єва.

Єву (Ива, Ивина), уважають за деревину прокляту; її не вживають нї до чого.

„Як Христа мучили тай прибивали на хрест, то жадна дивина не хокіла кіло Христово раниги, а лиш ива сї того приймила. И Жидова зробила из неї кілки и тими кілками прибили Суса на хрест; тому то ива проклята“.

То навіть у коледці стоїт, каже: „Проклята Ива Христа зрадила“.
(Семен Попович.).

ЧАСТЬ IV.

С в і т Д у х і в.

РОЗДІЛ I.

1. Д у ш а.

Кождий чоловік має в собі душу. З вигляду має вона стать білого ягнати, мухи, а часом (рідко) золотої птички або пари. Місцем постійного пробування душі є ямка під шнею, голова, а дехто мовляв, душа є у чоловіці — у середині, і доки вона там пробуває, чоловік живе; коли-ж душа вийде з тіла, тоді й житю кінець, чоловік умирає. По душу приходять смерть, — яку зображають собі як людський кістяк з косою в руці — і тоді душа розлучує ся з тілом.

„Смерть приходить до голови; перший раз заболить его голова, бо смерть бере душу. То гріх казати: Йой, мені гірко, бо то тогди аж горкий день приходить, як сї душы з кілом розлучьї: то дуже тяжко души кіло лишить, а кілу живьї“.

(Павло Курчук.)

„Як чоловік умирає, то душы иде вртом пароў, а як вішіют, то душы иде — куди инде“... (Семен Попович.)

Коли душа виходить з голови, в такім випадку, в хвилию смерти, отмирає ся тімя і „як би тогди тримаў руку там на кімени, то би чуў, як душы иде“; опісля-ж тіменеві кости замикають ся знов. Вийшовши з тіла, остає душа в хатї, а коли небо щика на-рїдьбит на лаву, сїдає ему в головах, де пробуває аж доки не „задзвонят по души“¹⁾. Коли задзвонять, вона виходить.

¹⁾ В церкві.

Зеленці вірять, що душа по смерті чоловіка ходить сім днів „по ділам“, себ то мусять обійти всі місця, де чоловік був за життя; всюди, „де ділаў добре, ци зле“.

Дlatego: „У нас як иде сі лісом крузь чыгьыр¹⁾, то прокрім-суче²⁾ сі чыгьыр, аби сі чоловік не пообдираў — бо відтак як душы буде ити по тілом, то аби сі не обдирала дуже“.

(Семен Попович.)

В часі похоронів душа помершого супроводжає тіло аж на цвинтар; а там: „Як кіло закопуют, то душы плаче, каже: Йой, а я де буду? А хрест — шо закопуют на могилі — каже: Не бій сі, я з тобою“.

(Юр. Осташиук, Мат.)

Того дня, коли відбули ся похорони, у вечір сходять ся знакоми до дому, де був „мертвец“ на „посьвітнині“ і так бавлять ся цілу ніч, до раня. Домашні кладуть на „застільне“ вікно горнятко з молоком, а на те булку, в яку затикають горючу свічку: то для душі небіщика.

Нарід вірить, що душа приходить у сю першу ніч до хати і ввечеряє. (Рано дають молоко і булку бідному, що вмітав хату по мерци).³⁾

„Раз як уперла одна жінка тай як поховали — а она дуже божа була — тай свігы людн у хаві, як то у нас на посьвітнинах, аж надлітає ясна, так гей би злотна птичка; тай як прилекіла тай три рази гей би хухнула и похилила сі у горнятко из молоком тай полекіла“.

(Юр. Осташиук, М.)

Душа часом і за життя чоловіка виходить з тіла, а діє ся се у т. зв. „непростих“: в таким разі западають вони в сон, а душа, вийшовши з тіла, иде на „гирц“.⁴⁾

Нарід переконаний, що душі остають і по смерті тіла на землі, показують ся в ночі, приходять до дому, то знов разом із помершими панотцями заходять у церкву на „відправи“, а всі вони являють ся з тілом і одежою так, „як лежыли на лаві“.

Вірять також, що душа помершого чоловіка мусять часом покутувати свої гріхи на землі; звичайно остає вона на місці

1) Густий молодий ліс.

2) Прорубує ся сокирою.

3) Смерть і похорони будуть описані в окремій збірці.

4) Диви низше.

покути так довго, доки хтось із живих не звільнить її від сего. Дуже часто покутує душа в зміненій формі, в яких звіриних частях, або і звірятах.¹⁾

„За нечистоту, що — не дивуйте — нечисто єї хрескьинни держит,¹⁾ то як чоловік умре, то душы піде — не дивуйте — у безрогу, або у шкяпу: така кара на душу. Та як у безрогу, то ше швидко єї спокутує, бо аби штири роки жила, то єї безрогу заріже тай душы слобідна; але як у конє, то бідує доўго. Як прийде до Житію кінь, то знаємо, який єму гаразд“.

(*Андрій Перожук.*)

„Душы, як грішна, то мусит испокutowати гріхи. Буде псом, не дивуйте, безрогоў, мухоў, осоў; ті так суджено, ті так: яка провина, така покута“.

(*Андрій Калишок.*)

„Як у негілю курит люльку до служби божої, то вітак буде дуньи у кінцї голові, у млаці покутувати; и як плювала, що курила, так и там буде слинити“.

(*Юр. Осташок, Мат.*)

„Як умерла тота Ю. В., то тогда такі надохла кобила у Ю. Тото для неї здохла, шо у негілю палила люльку; то душы у ні сїм рокіў мусит покутувати.

(*Мих. Оленюк.*)

1. „Були два газди тай межували собі из „кавалками“.²⁾ Тай оден зробиў между справедливо, закопаў плите у здоўж; а другий був напасний тай усе сыгаў поза между. А той, поклаў между справедливу и каже: Аби ми відца не поступиў, бо туй межьи. — А той, того як не було, пішоў тай перекасуваў тоту между; узьиў плити тай попереносїў далше. Але той справедливий не дивиў єї, стоїт плити, та стоїт. Тай косили так, як межьи показувала. Так було, аж той, шо посуваў между, умер. Як умер тай уже покутує, носит тото плити. Але раз ишоў той газда, справедливий тот, певний тай упаў якурат на межи и уснуў. Але то вде тай яйкає єї: Йай, йай! Де поїти? Де покласти?... А тот прохопит єї — от як певий — тай крикнуў: Шо яйкаєш єї? Таже відкєє узьвў, там покладь!... Він не знаў, шо то тот, шо пересунуў между. А душы поклала камінь и каже: Прости кі, Боже, від усіх гріхіў, шос мене, каже, обвілнїў від сего; — то уже не носїў камінь“.

(*Павло Курчук.*)

¹⁾ Є єє пережитки з давньої віри у вандрівку душ.

²⁾ Полеж.

2. „Раз ишоу чоловік з полонини и наднбаў у потоці кінцку голову; лизьбила на потоці, а люди на то ставали — шо не було кладки — и переходили. А тот чоловік подумаў: Е, шкода, се е боже сотворіне — гріх на то ставати; та маў він палицю у руках и палицеў віверг на бік ту голову, на сухыи місце. А то тогда, з тої голови, промовило: Прощений будеш! — А чоловік питає: А ти хто е? — А з тої голови каже: Я е душа... А той чоловік каже: Ба як би тебе віратуваў? — А она каже: Та віратував бис, але будеш сїм рік кожду петницю постиў; але так абис и дзеренцьи не перекуснї... Тай він так постиў, аж прийшов семий рік. Семого року нїс він до млина збіже, молоти тай коло млина забуў сї тай каже: Ба ци сухе дзерно? И одно перекуснї... Але прийшоў він на місце, де душьи та буда, а душьи каже: Та шо, каже, буў бис нї віратуваў, кобис буў то одно дзернї не перекуснї; хїба, каже, будеш зноў сїм рокїў постати... Тай той чоловік каже: Добре! Постнї він уже добре. Прийшоў він у сїм рік там, де душьи, а она каже: Тепер нї віратуеш, але слухай, шо ти буду казати: Підн, каже, до склепу, купи шоўкову фустку; але шо будут, каже, правити, абис того даў, абис сї не годнї авї слова. — Той пішоў, купнї фустку — якурат так, як казала, и приходит. А душьи каже: Зложн фустку у четверо и приложи до лївого ока; видиш нї, каже, лївим? — Троньки виджу. — Ану приложи до правого ока фустку, може — каже — меш лїпше вигїти? — Троньки лїпше виджу. — Тепер добре диви сї, але у одну мїру, абис — каже — и не клїпаў. Тай тот чоловік дивит сї, а з тої голови кінцької вїйшло таке ясне, шо він аж зажмуρνї сї, шо не мїг двити сї и питає сї: — А то хто таке фayne? — Я душьи! Ти, каже, мене так віратуваў, ти мене так очистиў від грїхїў. А тепер, каже, диви сї, як я буду ликїти. — Він дивит сї, а то из тої кінцької голови вїлвкїў такнї фayneї пташок, цїлий злотнїй... Тай як фуркнуў, а тому чоловіку вїпало лїве око... таке фayne — ясне було, шо як сьвітло брикнуло, то око вїпало. Той чуў, як у горї промовило: Прощений, прощениї, прощениї будеш! И той чоловік живї вітак доўгі лїта и як умер, та гїстаў сї у одну гонду до неба и на віки вічні з тоў душеў, шо віратуваў, веселиў сї у царствї божїм“.

(Іван Крамарчук.)

2. Мерці.

Наведу тепер кілька оповідань про мерців.

1. „Буў у нас чоловік, шо заслаб тай пішоў до Надвірної до шпиталю тай там и умер; та як умер, то его поховали такі там у Надвірні. А его потому земля вимітувала з гроба, бо він переступиў присьгигу — на фальч присьигаў — тай, має бути, такі „непростий“ буў. Потому мусіли зноў ховати кіло; духоўні закльили тай уже буў спокій“.

(Сем. Попович.)

2. „Мама казали, шо тих К. як умерла тета, тай як поховали, то відтак шось місяць дождж ишоў; кажут, шо такі тае ишоў, и ніч и день. А она була не проста. Кажут, шо она як сі ўрдіяла, то мала від разу усі зуби у рові. А як ишла до шлюбу, то така була слаба, шо ї везли. Тай потому як ишла дуже злива, то відкопували гріб; як відкопали, то найшли, шо лежыла обернена на бік! Тай узьили и відтьили ї голову и поклали голову межи ноги тай закопали назад; тай потому дощ стаў“.

(Юр. Осташиук, Мат.)

3. „Одна гіўка була, шо усе у негілю чесала сі; тай відтак у сто рокіў перекопували гріб тай найшли, шо голова не зогнила; так, як поховали, так була й дотіў“.

(Федір Оленюк.)

4. „У піст, як в поклони, як люди вийдут на церкви, то прихоті мерці на поклони. Раз одна жінка у той день присипльыла дитину и спізнала сі до церкви; прийшла, як уже усі люди вишли. И як прийшла до церкви, та застала там мерціў, шо били поклони. А там була ї кума — ніби также умерла. И тота кума каже тій жінці: Йой, кумко, а ти чого тут? Туй в мертві самі... жібай, важе, як можеш, але, каже, кожух на опашка, бо ми зараз виходимо... И тота жінка, як стала ківати, а мерці за неў тай догонили... Але она мала кожух на опашки тай они ухопили кожух, а она якось утекла гет... Відтак, на другий день, на кождім гробі було по кавалку того кожуха“.

(Іван Крамарчук.)

5. „Раз ишоў паламар відкись тай здибаў на дорозі мерціў, шо ишли у церкву — у ночи. Тай здибаў и пізнаў, шо то живі так ни убрані — они були так зібрані, як лижыли на лаві. А він ишоў сам, а їх кілко ишло богато тай зачыли сі за ним уганьити, але він скочиў борзо за межу и они сі вернули“.

(Петро Попович.)

6. „Отых К. отец ходиў по Ясіню скуповуючи віўці. Тай як відтак помер — туй у селі — а Ясінци вихоті сюди тай прика-

зуют, що він ходит по Ясіню и скуповує віўці. Кажут, що тогди буў, а тогди буў; а люди кажут, що він уже тогди не жиў, він уже даўно умер... А ти кажут: А шож він за чоловік буў, шо по смерти ходит?... А то видко, шо за один він буў“.

7. „О тої А. баба то такі, як умерла, то — кажут — шо ходяла по сьвікі умерла. Раз було місічно, они сї даве из постели, а то лізе у вікно біле тай пішло у полицю и трискотит шос туди. Тай відтіў ид коминови, трохи посигіло на припічкови, тай відтак на поскіль и зачыло мурдувати матір А., ніби свою доньку. А далі як прийшоў і чьис, а она — як ишла — та ухопила замітачку, та тоту замітачку“.

(Оленюк Ф.)

8. „Раз она ишла дорогоў туди до К. на вечерниці тай здибас на вулици матір (помершу); казала, як лижьшла на лавици, так здибала і. Иде, з дороги не уступає сї; бо то як би мерлому уступіў сї из дороги, то би замордуваў; тай так ишли, шо сї ударили о пляче. Потому тота прийшла до К. и уже не прьила цалу ніч, але плакала“.

(Оленюк Ф.)

9. „Там у ті хакі коло Штвиў спала одна гіўка на погі из лиґінем; а там умерла у ті хакі тота — Николиха називала сї. Тай она прийшла у ночи д' хакі та туди шось траскотіла, а далі пішла попід стайню и у якихось тертицях туди траскотит, а так пішла д' яблінці тай танцює коло яблінки... А тота гіўка дивит сї крузь їьрку на того, а далі переерстила сї и каже: Цур ти, пур! мое кіло живе обанває сї до твого мертвого... А то лиш щезло“...

(Оленюк Ф.)

10. „Одному чоловікови умерла жінка у вечір. Не було близько сусідів, нікого не було в хаті, тільки він сам. Тай він сам обмив і, убрав, положив на лаву, засьвіттив сьвічку тай трохи сидів, а відтак лег попри неї і уснув; они дуже любили сї. І так спав до рані. Раненько пішов до попа, до дяка і такі тої днини і поховали. По похороні, десь так другої ночи лежит він на припічку, у хаті темно, але не може заснути. Нараз чує, отвирают сї двері і шось входить в хату і каже: А де моя люлька? — А она, небонька, курила. А він каже: Я дав за прости бі'... А она его тогди за волосп тай стьигла на землю; він засьвіттив, а то нема нічого... Так він уже цілу ніч не гасив сьвітла, але в хаті вже нічого не бачив, хіба на поді шось дуже гримало. — Другої ночи вертає він пізно до дому, а то поза преслом так рівно з ним иде жінка. Він прийшов у хату, засьвіттив тай не видит нічого, лише чує, як у не-

лиця шось шукає, а далі питає: Де моя люлька? — На третю ніч пішов він до якогось другого чоловіка і зачъїу єго просити, аби прийшов ід нему на ніч, бо єму самому лечно. І так они оба сидет у вечір і чуют, а то за столом так гей шось ходит. Они звернули оба очі у тот бік, а то коза облуплена задними ногами на лаві стоїт, а передними на столі... Тай они тогди утекли з хати гет. Тай потому ходив він десь до ворожки і она єму шось порадила так, шо жінка більше не приходила". (Йосиф Осташиук, Петрів.)

11. „Десь даўно уже убило у бутнівї чоловіка; при робокі, як засїгнуло го дерево, шо спускаў и погиб на місци. То заўжди нового місциці, так д' вечеру чути, як там „гойкає“. И то де лиш убе чоловіка, кажут, шо усе так гойкає. Ніби, як то звичай у робокі буўде — ци у лісі, ци на порташи — один гойкає, аби ріўно усї брали; усе: гой!... гой!... гой!... Я сам чуў того. Я пас — прошу вас — пекь рокіў худобу коло того місци, де того убило, том чуў нераз. Усе у вечір, як сї о так уже змеркає, то уже чути — гойкає; и то май білше, як має бути якас нигода, заўжди нового місциці. То ачби як, то чоловіку самому, прошу вас, лъчно; та я возьму нараз та стрілю туди... А то троха замоўкне, а далі на-решкі бере тай зноў гойкає... Тото як би шось так, то пас би обізваў сї... Нираз, як зачує чоловіка, або зачує шось ниче, то шульне собоў он туди, шо аж плькы розскакує сї, а тогди моўчит, ані обізве сї".

(Юр. Осташок, Ів.)

12. „Буў один пенци; без горіўки не міг бути ніколи. И він раз у міскі упиў сї тай иде у ночи пеній из буком. Приходат на цвинтар и ходит. Прийде на один гріб тай усе буком лусне и каже: Оди, каже, мій тато умер — туй єго погребли, каже... Прийде на другий гріб тай зноў лусне буком: Оди, каже, мою маму гребли, а я ше сї, каже, ни молиў; я сї за ню типер відмолю — а усе буком трісне по гробі; так цілу фамелію віказаў, а усе лусне буком и каже: Я ше сї за него ни молиў, а сї типер відмолю. Припеничиў сї десь він уже над досьвітком и пришоў до дому. Пришоў ид хаві та* шось задумаў сї, шо він пеній робиў по гробах тай набаг сї, шо він гріх робиў сьмішкючи туди. Але була у него баба. Пришоў він до баби и зачъїу уже приказувати, шо він робиў пеній. Я, каже, бабко, сеї ночи усї гроби обійшоў и буком биў... А баба була тиж „розумна“, шо ніби знала до уських таких мудрошіў. А баба каже: Ни добрес робиў, синочю; каже: прийдут заўтра умерлі до тебе, та буде зле, бо они тебе здзіт... А він сї так напудиў: Бідна-ж, каже, моя голоўко, шо я буду

з ними робити, як кілька зграя прийде!? — А баба каже: Не бій сі! Маш, каже, снів воли; тоті воли маш ше нині порізати и порубати на кавалічки, и піти собі у місто, купити 300 горньит и 300 лижок; и тоті воли зараа зготовиш, у кожнім горньити аби лишка була, и у кожнім горньитку аби юшка була; на заўтра на осьму годину, аби усьо було. Потому, каже, убереш сі на смерьк и льнжеш собі на лаву; але сам маш сі убрати и сам маш лаву зладити. Але маш лежыти зажмурений, тихонько, гей би умер; бо як бас сі кивуў, то они би юшку висербали, а тебе би зділи на закуску. — Жыль ему свої бики тирьити, але жыкы дороще, коби лиш та прахтика удала сі. Поїхаў він у місто тай справу ти горньита и порізаў воли тай наваруў юшки и поскладаў тото у порьядву и льнж на лаві. Чуе він у ночи, а то гуде, иде так, шо аж земля дріжит. Прихоі они у хату, тоті мерці, и кажут: Е, він, каже, умер уже и про нас... Но, ніц. Сіли они кужде до свого горньитка и іьит. Але гомоньит они між собою: Но, каже, відки він знаў, нибощик, такий обід справльити и сам попри того умер? — А він тото усьо чуе, лиш кывати сі не кывае. Тай умерлі попоіли, тай пішли собі гет. А він устаў, розьбьгнуў сі тай тото хату запалуў свою и пішоў собі до баби и каже: Ой, бабко, я буду, каже, у вас сніти, я свою хату спалаў... Тай уже потому ніколи горіўки не пив, бо горіўка го до такого привела. (*Петро Попович, Он.*)

13. „У нас коморуваў один чоловік на Чорного Потока тай розказуваў, шо его брат нздигаў сі раз на мерцем; шо умер там чоловік и его брат вшоў у ночи тай го здигаў: гет буў так зібраний як на смерьк, як лижеў на лаві. Тай він так нэжых сі, шо лежыў рік и мер“.

(*Юр. Осташук, Мат.*)

*

*

*

Звірята ходять по смерти також:

14. „Там під Облацем буў етарий міст. Тай раз Іхаў тудь один чоловік тай кобила упала на моста тай утопила сі у тім боўчи; — там буў ведликий такий боўч. — Та раз вітак Іхаў один чоловік, від крамариў, у вечір тай каже, шо днвит сі — а то иде сива кобила горі, муром; каже: Іду я швидче и она біжит, шо а стану и она стане; тай так гнала аж до горішного муру и там пропала“.

(*Оленюк Ф.*)

3. Повісильники.

Чоловік, що відобрав собі життя повісившись, зоветься повісильником. Вірять, що „очкур тот, шо сї чоловік завісит, то добрий до „права“ (процес); „то хапают и ховля“.

1. „Одна жінка у нас повісила сї у хатах, он там у панцьких. Та відтак пуджіла, як і погребли и мусіли гет розібрати хати тай поноўльбити на иньчїм місци“.

2. „Даўно уже, одна гіўка була у сповіди тай відобрала від душі чьистку; як гістала від ксьондза тай назад вібрала из یرта — на якіс чьирн — тай завила у папір ту чьистку и покляла у стріху у дома. Потому узьила волоку и пішла у оборіг тай повісила сї“.

(Семен Попович.)

4. Потопелники.

„Як чоловік утопит сї у ріці, то душы остає у вої до суду-віку“.

„Коло води у вечір, як сонце зайде, то не мож свистати, бо потопелники виходї из води и суші сї на каміньх; а як засвищи, то они спугї сї и скачут у воду тай кленут“.

(Катерина Осташиук.)

Вірять також, що не годить ся, задля тої причини, „метати“ каміня в ріку (вечером).

1. „Раз пішоў один чоловік в лушницеў на рибу. Иде він горї рікоў тай рибарит — докі рибарит тай мече рибу у кошелик, а далї лушницї погасла; треба ити д' хакї. Але дивит сї він, а то сидит шось серед води на камени тай шось туди льопає у вої... Ей шоби — не шо? Але дало му льик тай добаг сї, шо то потопелник. Та він переерствў сї, а то лиш разом риба у кошели стріпоче сї и льоп! льоп! у воду, одна за другоў... А тот серед води — лиш заврже сї гей кїнь“.

(Юр. Мельник.)

2. „Тая проти нас була даўно берь; тай раз одна баба ишла и упала з тої берьн и утопила сї. Тай казали гїдо, шо раз ишли у вечір д' хакї тай сїтіла тога баба на берьн... Дивє сї гїдо, а то сидит на берьн, тай гїдо иде на берь, а то не пускає. Тай гїдо мусїў потому бристи у воду. Потому вїйшоў гїдо из води на беріг, а то з берьн тай скочило у воду“.

(Оленюк Федір.)

РОЗДІЛ П.

1. „Няўки“.

Коли дитя „прійде на сьвіт нечысне“, себ то без жита, або хоч живе, а умре не хрещене, то душа його тиняе ся опісля горами й лісамі, „клинне своїм родичам та кличе ирсту“... „Як би того хтось зачуў, та аби верг, шо має на землю — ци би платок йкий, ци би и удраў из сорочки кавалічок та аби верг и аби казаў: йкис хлопец, то иршу кі христом сьветим й даю ти на име Иван (ци як там), а гіўчы, то Марійка (або як), и тогда, як верг тот платок, а оно собі здойме и летит до Бога“.

(*Василь Онуфрак, Ів.*)

Буває однак, що і сїм літ промине, а душа дитяти не найде чоловіка, що поступив би так, а тоді іде вона на Няўку.

Няўки, се чудово гарні хлопці й дівчата, які лиш тим різнять ся від чоловіка, що тулів їх від сторони плечий цілком отвертий. „У Няўки то перед так, як и у нас, а — не дивуйте — из заду цалом отворене так, шо усї ключі видно; всьо, гет до чиста — и утробу и серци и кылюхи; усьо, що у чоловіці, то усьо видно“.

(*Павло Курчук.*)

Няўки пробувають громадно, а похапавши ся за руки, творять коло і віддають ся шаленим танцям — „фуселоў идут“. І в ту хвилию нічого не видно, лиш „чирвоныі сі шос на кім місци, бо то из заду усьо отворене“.

Танцюючи співають. — Хлопці:

Бодай тато не прощен, не прощен,

Що я умер не хрещен, не хрещен!

Дівчата:

Бодай мама не прощена,

Що я ўмерла не хрещена!

Буває також, що Няўки танцюють парами — хлопец і дівчина. Се, як мене впевнювали, много людей бачило й чуло. Однак не кождому вдасть ся бачити щось подібного, бо „не куждий хрискьинин буде того виіти“ та ще й не у всяку пору; Няўки відбувають свої танці лиш одного дня в місяци. Танці такі не бувають без музик; при такій „оказні“ пригриває Няўкам Осинавец на дутках.

1. „Буў один чоловік, стрілец, в пішоў у ліс за звіркоў. Иде він, кілко иде, дивит сі — а то лижет кози на якіс подивці дилеко

дуже.. Приходять він май блище, чує, а то шось так файно играє — шо не чуў нігде такої игри файної.. Иде він на тот голос ше блище, бо рад би знати, хто то так играє файно; але чим блище — а того не чути... Дес аж дилеко играє зноў. Е, чуў він дес, шо ид „нему“ не прийшоў би инакше, хйба би браў на себя обручіў; аби обручі везаў на віглї и митаў на себя — так аби укриў сї цалом тими обручыми — и так аби, у тих обручых ишоў... И він так робит. Рубає гиле и гне на віглї обручі и кладе на себя, а шо оден покладе, иде далше — и так присунуў сї аж там блисько, де музика играє. Дивит сї — сидит чоловічок, гей Жид, маленький так, як хлопчак, сидит собі на стеблі — як росло стебло високи и він собі сїў на то стибло и переплїў ногу на ногу и грає у дутки; а то буў „тот“, осина. А коло него танцюют по двое пїўчыт и по два хлопці, з переду хорошего стану, а з заду нима ніц — усьо видно; такі Няўки. Тот играє, а они танцюют и такої собі співають:

Гіўки кажут:

Бодай мама не прощена,
шо я ўмерла не хрищена;

а хлопці собіж:

Бодай тато не прощен, не прощен,
Шо я умер не хрищен, не хрищен!

Але то завогі такі танці, шо аж шумит, як идут; а тот усе играє тай играє. А тот стрілец дивит сї на того и слушає „як тот“ играє и собіж узьіў бучок тай пальцыми перебирає и слушає, які то у него ноги; бо сесь (стрілець) такі музика буў. Як вислухаў добри тай пішоў гет. Тай покїм нзробіў собі, тот стрілец, такі цалом дутки, як „тот“ маў и играў. Та так пішли дутки“.

(Петро Попович, Он.).

Давніми часами можна було бачити Няўки всюди, близь села, ннїж не так буває. „Від коли й чельидь (жїнки)¹⁾ зачыла ходити в полонини, то они (Няўки) забрала сї гет из цих поблиських грунїў полонин и пішли гет у май далші недеї“; себто у найввшї граничні пасма гірські „де ніхто не зайде — хйба птаха залетїт“. В таких то безлюдних й неприступних місцях святкують Няўки й ннї свої танці, а де раз перетанцюють, там „трави не

¹⁾ Жїноцтво уважають за нечїсте; навіть у бесїці з інтелїгентною особою перед словом „жїнка (білоглова, жона, чельядина, кубїта, баба)“ кажуть в перед — „не дивуйте, шїную ваш гонїр, шїную вас яко чесних“.

буде во вік^а. Показували мені люди місця, де — по оповіданню старих людей — танцювали Няўки. Є то шматки землі, з вигляду округлі, порослі ямшья доў; нарід зве сі місця *игровицами*.

„У Рафайлові є такі два ґруні, як оден; — называюць сі Близниці¹⁾. На тих Близницьких, кажут, Няўки цілий рік гуляюць; так фуфелем идут, шо — й не видно, лиш шумят на ґруньках. Так они идут фуфелем цілий рік, шо утоптаюць тоти ґруні, шо так гладко на них, як на столі. Там на то місце, як би хто пішоў, на ті Близниці, то би пішоў у повітря из тими Няўкамі“.

(Петро Цаней).

2. „Раз иду я собі лісом, а то так снігом припорошило — новослідіці пішла. — Иду я онди аж на переходах, дилеко, дивлю сі — є слід маленької дитини на снігу, пішла горі... Геї! а се шо? шо туй має дитина у такій пуци робити?.. Є, наложиў я у пушку патрони — гадаю, піду тим слідом... Иду! А то — то не гадайте собі, шо брешу, абим так діждаў до салашья гійти, як вам праўду кажу — то провело мене так до-брех три кілометра — шо ніби буў слід — а далі під одноў гачугоў — ищезло... Слід буў до тої гачуги, а далі не видно, абим далі ишло и ни знати, де гіло сі... То я сі доўго покім обаираў... А тото Няўка тота... Но, ужебим не віраў, алем сам вигіў на свої очи; так би я здороў. А деж туди дитина ходит у таких безслихах та безвістьких, за чим?“

(Петро Остапюк).

Няўки, буває, заманяюць людей до себе, щоб „завести їх у безвісти“.

3. „Небіщик стрій, як були летінем, мали 24 роки, то спали на горігі у траві, на самого Великого Ивана; казали ити ид церкви, а они не хокіли, пішли собі спати. Уснули, а то прийшла якас гіўка и зганеї; каже: Уставай! підем, каже, у малини! Тай они пробудили сі, схопили сі, подивет сі на ту гіўку — а тото ні вигіли, ні знали, шо за одна, а файна, шо раз. И тота так затуманила стрія, шо узьили сі тай идут за неў; так ишли аж онди до Угаріў за неў: шо раз подивет сі на ню, а она вабит ид собі и сьміє сі, а они идут. Але дивет сі, а та гіўка шораз далше сі робит тай на иншу здобу уже — уже на кони... Ага, уже добагли сі, шо то є! Але вернути сі дарма, бо она пустила такого тумана на голову, такий туман, шо не мож піматати сі, де чоловік є. Але набагли сі, небощик, шо робити: взыли из себе сорочку и перевернули на виворот;

¹⁾ Сивуля.

а тота піўка — як то зробили — извіўкала на кони два рази и щезла... Они обернули сі від хакі. Прихогыт на те місце, де спали, та найшли на землі кавалок перстниї. А то була Няўка. То в такі місці, шо як би уснуў на кім місци, то прийде Няўка и будит та так кличе за собою, шо би ишоў Бог знае куди... А там на тім місци стояла грушка, де стрий спали в тристо рокіў мала, а не родила. — таке місце було“.

(Петро Попович, Он.).

В Зеленици вірять також, шо зле робить „вігітна“¹⁾ жінка, коли витягне з грядок май ку, себ то галуаку, яку заткнено на Зелени Свята; тоді приходять Нявки до неї в ночи, коли спить і ссуть її грудь;.. можуть також ссати дитину, а навіть мушину, а то за промах матери. Людана, яку ссуть у ночи Няўки, поволі видіе — марніе, аж у кінци, висохнувши до шкїри й костий — умирае. Шо Няўки ссуть чїюсь грудь, пізнаеть ся по тім, шо ссутки їх напухлі, а натиснути на них, виділяють з себе білу теч. — молоко. —

І ще таке:

4. „Буў то оден віўчьирь-легінь, шо пас віўці у полониві. Ишоў він раз из віўцьими и нагійшоў д' озерови. Але дивит сі, шо там у озері купали сі Няўки и додивў сі він, котра найфайніша тай ухопў від озера вї фустку — шо они якіс такі фустки маот — и укік... А она відивила сі, шо він зобиў и такі из озера тай за ним... Прилекіла, и зачыла просити у него тоту фустку, а він не хокіў віддати, бо хокіў сі из неў оженити. Тай так, шо она прастала. Извинчыли сі они и були у купі. Але десь раз пішоў тот віўчьирь гет, а она каже до его матери: Кобистн нї, каже унесли из комори тоту фустку, я би сі, каже, файно убрала... А стара узела, тай унесла; а тота — фустку на голову и як полекіла назад у гори, то уже і білше нікто не витіў“.

(Петро Попович, Он.).

Не забутиб і се, шо „до Петра, аби не виходиў из худобоў на ті недеї, бо туди Няўки повітанцьовували такі місці тай то худобі шкодит на діяло“.

(Андрій Перожук).

2. Чугайстирь.

В тісній лучбі з вірою в Няўки стоять оповідана про „лісового чоловіка“, Чугайстра (дехто каже Чугайстрин).

¹⁾ Вагітна

Є се чоловік заклятий другим, його сусідом, якому він колись докорив. „Иди — закляв сусід — абис буў до суду — віку по лісі.“ „Не клену кі — каже — абис умераў, але абис жиў у лісах“... По сїм заклятю — висказанім у таку мінуту — пішов Чугайстир лісам-борами блукаючи, де живе одинцем й до сьгодня. Літом й змою ходить він дикими недеяма й темними лісами і „нічо єго ні здзіст, ні ўбе, бо так єму зроблено“, Много вже літ минуло, як Чугайстир покинув рідну хату, длятого „віковий він і льичний“. Одежі не вживає ніякої (та, що мав, улягла знищено), а шкіра його покрила ся буйним волосем — джегом так, що „лиш зі здоби пізнати, шо він із чоловіка“. При сїм сповняє він страшну функцію — він є „смертю“ для Нявок, яких мясо служить йому за влючну поживу.

Ось як він полює на них :

1. „Він зарне сї у лист, у лісі, и чьатує на нї. А Няўка иде тим місцем — він уже знає ті місці — и перескакує через то місце, а він лиш хап! а она йай! йай! а він щанаў тай розідре на двое и їст“.

(Семен Попович).

2. „У Сиготї графіло сї одним людем, тиж коло работи у бутинї, шо прийшоў ид нїм Чугайстирь. Якурат піснули люди у колибі, а один якось ше не спаў, чує, а то шось чупкає на дворї та доперло дверї у колибі и несе поперед себи на ріжні гіўчы, Няўку тоту... А тот чоловік, шо ше не спаў, питає: А ти шо туй хоч? бо уже знаў, шо то Чугайстирь. — А він каже: Нічо, каже, нічо; хочу собі трошки мяса сзмажити... Тай такі ту Няўку у ватру,.. віобертаў, віобертаў тай пішоў собі гет“.

(Петро Попович, Он.).

Здїбавши ся в лісі з чоловіком, не робить йому Чугайстир ніякого лиха. Він просить його чемненько в танець, а відтанцювавши з ним „постановлений“ для него час пускає „партію“ у свояся.

3. „У Ясіню робили робітники у бутинї тай одному зломиў сї дишель. А він пішоў собі у ночи — аби ніби не збаўеў собі дини — пішоў рубати дишель; він заў сї Юр, тот чоловік. И найшоў він якурат такий гладенький бучок, шо на дишель якурат, и уквіў того бучка совьироў, чує, а то шось затріщит коло него... Дивит сї він, а то суне ид нему и каже: Добрий вечір! — Тот уже сї испудіў, але каже: Добре здороўле! А то буў саме тот Чугайстирь. Але каже до него тот: Хоґь сюда Юрко! підеш зо мноў трошки ў танец! — Тай узеў того и веде. А Юр сї так спудіў, шо умирає зо страху; шо тот уже каже, то він робит, бо боїт сї, аби не зга-

нуї... А тот, як узьвї єго у танец, як зачьвї ним замахувати, то вигїло сї, шо душу на него вітрясе, а усе приспївує; раз обернут сї, то сьпїває:

Людже люджем играют-сьпївають,
а ми собі такой так, такой так!

И зної у другий бїк...

А Юр маї новї постолї — то розбїв гет до чїста у тїм танци. Бо Чугайстїр має уже установлено, кїлько має танцювати, а як відтанцює, то лишнї. Тай усе, шо раз обернут сї, тай тот сьпїває, а відтак у другий бїк. Відтак пуствї Юру. Приходит Юра у колибу, питают сї люди: А ти мой де буї? — Ої, каже, я там у лїсї мусїї на яковось бїдої танцювати... А онї догадали сї уже, та кажут: А ти не знаї, шо то Чугайстїр? То він тебе так архтуваї*...

(Петро Попович, Он.).

Ще таке про Чугайстра:

4. У однїм мїсци сї трафїло, шо Чугайстїр увїйшої раз десь на полонинї до колибн, межн вїўчьїрї. Вїўчьїрї спали уже, але прохопит сї однн тай дивит сї — шось грибе у ватрї. А то Чугайстїр увїйшої по тихоньки у колибу тай узьвї спудзарь и поправлнї ватру. А тот схопвї сї — той вїўчьїрь и каже: А чого ти? — А хочу, бим сї троха загрїї. — А тот вїўчьїр ухопвї борзо сокїру та — гоп! з перед него обухом, а вістрьїм у гору — и подержьвї. Сїдай! каже. Тай Чугайстїр мусїї сїдати на вістрьї и каже: Еї, каже, пастушки, майте змилуванє надїмної... Бо той вїўчьїрь также знаї сї на таких усьяких мудроцах“. Але він зловвї Чугайстра мїзнїчїками и каже: Не пушу кї! — Як нї, каже, пустите, то скажу вам, яка на вас заўтра пригода стоїт, шо можете сї постеречи І. И каже: Заўтра займете вїўцї з полуднї и як вас є туй три, так сї усї надрїмаєте тай прїїде, каже, медвїдь, то вам кїлко туй худоби маєте, то вам зопсує. Але, каже, як вас прїсєде дрїм, то будете два дрїмати, будете спати, а однн мусит сьгїтї. — И узьвї єго назад тот пастух пальцьома мїзнїчїками и каже: Иди собі! И він пішої собі гет. На другий день, якурат, пополудню зайшли вїўцї, а так їх дрїм аломвї, шо ни годнї були ити за вїўцьїми; и два лїгли спати — якурат так, як казаї Чугайстїр — а однн вартує худоби. Тай дивит сї, якурат вїўцї, як шибнули собої ид нему, а він лиш скрїчьвї: уставайте, братя, бо вїўцї сї мечут — є звїр! Онї прохопили сї, а то идут по парї — два мидвєгї, воўки. Тотн вьрунули сї туди, скрїчьїли — а тотн узьїли собі по вїўци и пішли у лїс. Як би буї не Чугайстїр — шо їм казаї — то би була утратили усю худобу“. (Петро Попович, Он.).

3. Лісовики.

В лісах також живуть люди — Лісовики й Лісовки, або Пастушки до звірів. Пояснюють се так: „То є так дикі люди й маюť дику звір, як ми от маємо корови, коні, тусі, віуді, пси“. Отже у лісовиків маржина, се: олені, звіврка (серни), заяці; а медведі, вовки і рисі відповідають нашим-псам і котам. Пастушки сі свою звір обходять і пасуть пильнуючи при тім, щоб не сталось їй нічого лихого. А трафить ся, що „рабшід“ уба що з їхньої худоби, значить се, що пастушка эле берегла. Кажуть, що як пасе дівчина, то трудніше звірину підійти й убити; колиж пильнує хлопець, зробити се не трудно: „Звичайно, гіўчи п у нас пильнує ліпше марги, а хлопец на хлопцем загурит сі, а худоби не сокотит“.

Колиб хто хотів сам переконатися про істноване лісовиків, то най би пішов у першу ніч, коли заберуть ся гасди з полонин, і заночував у колибі, тоді міг би все бачити як найточніше; першої ночи, кажуть, коли заберуть ся люди з худобою в село, приходять на їх місце лісовики зі своїм товаром.

1. „Оден чоловік обночуваў сі у колибі на полонині, такі у першу ніч, як худоба сі забрала. Разом слухає він у колибі, а то чути колоколїў, дзвінкїў — марга відзиває ся; и думає собі: Шо се може бути, шо ті гласи усякі приближьют сі ид салашьим. Так чує, каже одна другі: Ти, Марусю, біжи по тельгата, а ти біжи по корови; а ти, каже, Оленко, біжи гілетки віпарити, наклади ватру... Так они сі прибирают корови доїти, гаркотят собі. А тот у колибі сидит тихо, не показує сі, тихонько сидит. Лиш раз — одно улїтає у колибу, а він сокароў, вістрям у гору... А она верещьичи на двір... Тай потому усьякими страхами его пуджіли, аби уступїў сі на колиба — тай не хокїў, бо він знаў від себя тай ему нічо не шкодило. Так до о піўночи він слухаў того, а відтак того успокоїло сі“.

(Семен Попович).

2. „Ходили рабшїца на олені та прийшли десь на якусь полонинку и додивили сі, шо ціле стадо оленїў є. Они позривали уже курки, бити уже хокїли; уже один відтіў другий відтіў вібрали собі, у котрих роги май кращі, май веселїці — лише було ударити, а то лиш разом загуде: Мала! Мала! Мала! — Але хто, шо — не видно. — А олені — лиш пирсли у ліс“.

(Петро Попович, Он).

3. „Туй є — прошу вас — один старий чоловік, шо не любят бандиті гнути так, як нїбдин, шо плите — плите таке, шо гядко

слухати. Ну, то тот розказуваў, шо раз у риковище зайшоў десь у якас залім. Але дивит сї — а то вісімнацїть штук пасе оленів, а один стоїт над ними, лиш дивит сї... Але дивит сї той — шо стоїт у задомі — и у тот раз усі пирсли, лиш чути було — як ливіў товар — то чути було: гей, гей, гей! Цалком так — прошу вас — гей би гнаў товар та каже: гей! гей! То до куждої звїри є постухи!“

(Юр Остапюк, Ів.).

4. „У риковище на олені вшли два стріліці — як то у нас називають — рабшіца. Зайшли они уже дилеко у ліс, али чуют — десь плаче дитина... Шо то за біда? гей!.. У лісі, у таких заломах, аби дитина плакала? Ну, се кара якас!.. Але шукают они по тїхоньки, на́дзирци, дивет сї — висит у гачудзі на ворозках колиска, а ў колисці плаче якас дитина; хинькає туди — як дитина... Але диве сї — мамі не видно ні́де. Понудили сї они туди — понудили, а далі, узьити одному та приложити люфу від пушки ид колисці та туди колише; уже тоў люфоў — рукоў бояў сї, бо хто знає, шо то може бути? Шо дитина має робити у лісі?.. Може то яка пламета, або що?.. Колише він, доки колише, досьць — шо дитин уснуло. Незабаўки, незабаўки приходит мама тай несе гїйницю молока. Але тим стало лянчно, а она каже: Дькую вам, каже, шо сти нї заколисали дитину, але — каже — добре шос, чоловічку, рукоў не колісаў, але люфоў, бо були би сти эле гбстили... За тоту послугу — каже — за ту гречність, шо сти менї заколисали дитину, то ігіт онди на прилуку, там лежит товар; можете — каже — убити собі одного бика, але білше ні́ц; аби сти нї гїйну корову не убиди. — Тотя пішли на прилуку. Прихоті — ягурат, лежит товар так, як она казала; не потрібно їм красти сї — підходити, товар не боїт сї, лежит собі. И они вібралі собі одного бика, шо буў май краший и стрілили. Тот бик лишвіў сї на місци, а решта товара, як пирс — от так гей мрака, лиш раз, тай]нема. То до куждої звїрки є пастух, не кажіт!“

(Василь Онуфрак).

5. „Ишоў стрілец у ліс тай найшоў колиску у ялиці. Віліє у ялицю тай тоту дитину украў из колиски. Првиіє він спечу тоту дитину ид свей хакі, а то була дуже делїкатна дитина, бо то Лісоўка уврала ту дитину у нашої віри — підмінївала за свою. Але прибїгла она за слїдом аж до него ид хакі. Але він зробіў такий купиршіў, деревище таке, заденчвіў, аби вода у то не пройшла та понїє у Дунай и сховаў. Она прилітає тай каже: Дес гїў дитину? — Ой, каже, я нїє через Дунай тай упустиў у воду... Пішла она шукати... Прійшла над Дунай, розібрала сї и скочила у присподню тай найшла

собі дитину. Але він вартуваў таї ухопіў ёї шмакы і сховаў. Але она яго так просит, аби віддаў, а він не хоче, каже: Я тебе возьму за жону. Она сі просит; а він не хоче й чути за то. Таї так було, шо она пристала на то. Таї они сі извінчыли, таї файно газдували і було у них ше білше гітій. Але она яго так просит, аби віддаў і то шмакы, шо узёў. Але він знае добре, шо як віддаст, то она утече, ховь шлюбна; утекла би, лиш коби гістала у руки. Але він жиў угаї ва того стрілчєньи; она ему казала усе, де гістане. И они так жили аж до самої смерти. Але він умер швидче, як она и буў спасєний, шо зробіў таку річ — шо він ёї увіў у хрєст*.

(Семен Попович).

4. Чорт.

З заведенєм християнської віри, приняла ся також і між нашим народом віра в Чорта¹⁾. Назву сю (чорт), рідко найдеш у Зеленици; звуть його звичайно Осинавец, (дєхто вимовляє Осинаўвец), він — цураха му, „тот“, тот, шо у скалі, „тот — скаменів би, тот — шо у трісках, тот з ріжками, тот — шо не вільно згадувати, пек му, а часом — хоч дуже рідко — диявіл, гітько і луципер. Характеристичне се, шо в розмові про особи, ніколи не чути самого слова „він“, але все з додатком „ерщєнєнький“, або „сам“. (Отже: „Він, ерщєнєнький, коби здороў, поїхаў у місто“; або: „Він, сам, коби здороў прийшоў до мене“). Само „він“, означалоб Чорта. Взагалї зі словом чорт обходять ся дуже обережно, рідко його споминаючи. І так:

Не годить ся згадувати чорта в хаті при малих дітях (хїба, шо скажуть ся уперед: Дух святий при дитині), при тяжкій роботі і в ночі.

Загалньо вірять, шо Осинавец може збиткувати ся над чоловіком роблячи йому всякі прикрости, а часом і входить у него, а тоді мучить його немилосердно й „рощибає“.

З початком не було лиш Бог и Осинавец*, і то одєн про другого не знали; Бог найшов Осинавця, взяв его за свого першого товариша й зачав з ним сотворєнє світа.

¹⁾ В оповіданях про Чорта в дуже багато пережитків давньої віри; йому приписано багато прикмет давніх (вже забутих) духів, йому приписуєть ся немало функцій, які у далекій давнині сповняв сам чоловік; в кінці в оповіданях сих бачимо, як під впливом старих вірувань творять ся нові.

Ось оповідання про се:

1. „Тот — цураха му — е так предвічний, як Пан Біг, лиш Пан Біг найшоў яго на мори тлумаком — шо не маў ні рук, ні ніг; але то було, поки землі не було. Пан Біг найшоў яго у шумі на мори и питає сї: Хто ти є? — Біда! — Ци буў би ти ні за товариша? — Або чому! — Даў му Пан Біг руки и ноги и узьняў яго из собоў. То они були перші — нікого не було, лиш Пан-Біг та він. Відтак они усьо сотворили, перший раз землю. Післаў „его“ Бог у море за землеў — аби землю сотворити; ніби верх морі так, як є тепер. Як его послаў, ему казаў, каже: Кажи, беру кі земля на боже имя. А він пішоў тай не казаў так, але каже: Беру кі земля на свое имя; тай не вінє ніц — не дало сї ему узети. Другий раз післаў — тиж так само. Третий раз післаў го Бог, або він там вімовиў: Беру кі земля на Бо — на свое имя... Зачьнў, але повернуў на свое. Тай вінє лиш за ніхтьома, лиш за то, шо сказаў „Бо“. — І як вінє и відоўбаў ему Бог из за ніхтий того и каже: Љыгай, Бідо, спи. — И як тот уснуў, Пан-Біг похікаў духом своїм ту глвну тай пустиў на море и зробила сї земля. Тай тогда крикнуў Пан-Біг на него: Уставай, Бідо! — А він всхопит сї заспаний и як уздріў, шо то є уже земля, а він скрутвў сї тай побіг шукати собі такої гьри, аби увік назад у море — а то не було уже ніде, бо була усьюди земля. Тай він тогда зліпнў з землі чоловіка и зачьнў на него хікати, плювати, харкати, аби его оживити, а далі телепає ним, шторцує — не мож. Приходит Пан-Біг и питає сї: А ти шо, мой, робиш? — А, каже, я собі зробиў товариші, бо ти, каже, маєш товариші, а я ни маю; хочу собі зробити также товариші. — А Бог каже: А деж ти годен собі товариші зробити? — Тай казаў ему ити від того гет и вівернуў того чоловіка, тим шо він — осина ему — обхаркаў у середину, и оживнў его и назвал его Адам.

Файна земля, то росла на боже име, а він — осина — зробиў гори и камінь; тай то росло на его име. Він хокіў, аби на божі земли повіростали гори у гору — докі він — цураха му — схоче; а Бог закльвў тай уже так обстало — шо віросло докіў, то уже и обстало сї так и до нині.

Відтак післаў его Бог по дзерно, аби засадити рай. Тай він — осина ему — як ніс, то сховаў одно дзерньи під язык. Тай відтак Бог засадиў уський овоц, а він собіж такі посадиў у раю того дзерньи и віросло из того дерево — ше більше, як ти, шо Бог садиў. Тай Бог завіў туди Адама и Еву — бо Бог зробила

Еву из ребра из Адама — и они мали пильнувати тот рай; мали ходити коло овоцу усского, шо там буў. Але Бог загазаў Їм из того, шо „тот“ посадиў, дерева їсти овоц. А він — осина — підійшоў Еву, вужем, и она надзіла один овоц, тай Адам їў тото и согрішили тай Бог вігнаў Їх из раю гет“.

(Семен Попович).

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 3—13 ч. 1—3 і т. XIII, ст. 217—220, ч. 382.

2. „Він“ буў у Бога май перший товариш, але потому, як прогнівў Бога — шо хокіў бути старший, як сам Бог, то Бог їго скинуў у безодні. То землі не було, лиш усюди вода — безодні. Але раз післяў го Бог, аби виніс из води з дна глини, бо Бог хокіў зробити землю тай каже: Иди тай абсе казаў: Беру кі земля на боже имя. — А тот пішоў та видит ці, шо казаў? Каже: Беру кі земля на свое имя! Тай докі виніс, а вода сполокала тоту глину, шо несе. Так три рази було. Але як третій раз піруў у спід и каже: Беру кі земля на боже имя и на свое — тай виніс уже трошки глина за ніхтьома. И Бог переблагословиў и зачыла сі из того робити земльи. А він, як то узріў, дуже сі спудиў, шо не буде мати де сїгити — шо не буде уже безодні — и зачыў дуже харкати — плювати на землю, а Бог переблагословили тото и зробили сі скали тай каже: Будеш сїгити у плитю, у каміню до суду віку! То він и до нині сидит у плитю, и танцює, и грає у скалах — то нираз чули наші люди“.

(Василь Онуфрак, Ів.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 18, ч. 10.

3. „На почытку сьвіта Бог пастушиў и Осинаўец. — Бог пас стрижки, а „він“ маў кози. Тай зійшли сі раз оба и заложили сі: котрий швидче буде на полудне пускати, и здоїт, и такий будз спрыче, аби сі ніж уломвў, як буде краяти, то тот віграє и має собі узьяти — як Бог, аби віграў, то має узьяти від того кози, а як він віграє, то має узьяти собі божі стрижки. Ну, рано поуставали и Бог пішоў из віўцьима, а він из козами; пішли пасти. Бог ходит собі за стрижками и грає собі у сопіўку, а тот — осина — играє собі у дрымбу, сіў на скалу, а кози пішли скалами. Тай відтак, уже на полудне, хокіў Осинавец бути перший. Але кози — одни у скали, другі у смерекі повілазили, а він уганьїї сі за ними, аж упріў. А то кози, то такі єго вигадка — цураха му; тимої они такі піворотні, як и він. То кози ходили горі гачуґама так, як білиці, бо у них от туй (показує) на коліньих були пазурі, а роги були у перед загнені; тай єіст буў доўшай так, як у віўці за доўгий буў. Та то ходило, куди вигіло — по деревині, по скалі так як білиці. То и нині піде деревом — але хіба криве, на просте

не піде, бо уже нема пазуріў. — Тай він хоче то позганьбити, а то сї порозбігало — ни може анї руш... Відізе горі гачуґоў та козу за фїст і верже у долину, а она зноў відти та на другу... Він за неў и за фїст, а фїст сї урве, а він неў киве на землю; він підбіжить усе та черькь ї за фїст и кьвгне у долину, а коза запре сї пазурьими и рогами у гачуґу, а тот сїп, а роги сї щибнут, а фїст сї лшпит у жмени; шо име, а коза зноў фїтькне сї гуди, а гїтькови — Боже прости — лшп фїст лшпит сї. То тимој тепер нема у кози тих пазуріў и роги проскі уже, а фїст короткий и, як позадираў тогди до гори, так и тепер у кози фїст у гору стирчат. Бог тмчьасом пригнаў стрижки на полудне, здоїў и спрытаў будз и поклаў, аби скїкаў. А тот уже не міг уганьбити сї за козами и зачьвў плькьим метати. Як стаў метати, то метаў до тої міри, шо зігнаў. Пригнаў ид кошьирі такій, шо аж капае из него — а Бог уже хокіў из полудні гонити. Закроїў Бог будза, а ніж лиш пирс — уломіў сї; тай Бог віграў заклад. Збраў собі Бог кози, бо така була згода. Але три кози лшпили сї ше у скалах, а Бог хокіў и ти забрати, але він — осина — віпросіў собі одно козьи та Бог даў. А він — цураха му — засиліў собі козьи ріжками за черес и пмвў за задні ноги — то козьи — и мьцькае того, а козьи як звеўкае усїми голосами, а він — цураха му — каже, шо то така игра у него (інструмент), шо то дутки. Відтак узьвў и злупіў шкїру из того козьити и првробиў тоти дувалки и жоломіїку тому, и бас той та ходіў собі лїсами и граў. То и нинї лупе живе козьи на ти дутки, бо як би не живе, то би голосу не мало“. (Нинї сего вже не роблять).

(Петро Остапюк).

Пор. Етн. Збірник, т. XIII, ст. 221—222, ч. 385.

4. „Раз ишли Бог тай надібали шум у мори тай из того сотворили „того — шо у скалі“ и він стаў Богови за май першого товариші. Але раз шось він Богови посупротивеў, а Бог узьилп и відогнали его гет від себе. А він потому зайшоў по тиховьки, тай украў у Бога ризи и укік... А Бог сказали Петрови сьвстому: Иди, Петре, та скажи ему, шо я тебе — ніби — відогнаў від себе; важи: Ми бутім разом товаришити. А відтак відокради від него мої ризи і кікай сюди. — А Петро сьветий прийшоў тай каже до него: Мене, каже, Бог відогнали, ми бутім оба товаришити. — А він тогди каже: Добре! Знаеш, каже, шо? Я, каже, піду у море та найду такій камінь, шо гістанемо сї до неба, але заклени сї, шо не відокрадеш у мене ризи... Тай Петро сьветий забожиў три рази, шо не відокраде. Тай тот пірнуў у мори, а Петро сьветий три рази хукаув на море тай стаў такій лід дуже грубий, шо „він“

не міг відтію вийти. А Петро святий узьвў ризи и увік... А тот як вернуў из присподні — тай раз головоу дубне, а лід не пускає, другий раз дубнуў, а лід не пускає, аж за третим разом як дубнуў, а лід пук... Війшоу він из води тай як додивит сї, шо ризиу нема, а він тот камінь пустиў — шо вінїс — и за свитим Петром... Доганьїї він Петра уже аж під самим небом. А Петро святий як додивит сї, шо він уже близько тай спицьнў дуже — напудвў сї, шо сей може его убити. А Бог сказали тогди : Не бій сї Петре! На тобі огненний меч тай тни ему одно крило, він упаде. — А святий Петро як махнуў тим мечем и відтвў ему одно крило... А він из одним крилом не міг уже удержьити сї у воздухах и полекіу, круцьичи сї млинцьи на землю... Тай як він лскіу, а пастирі додавили сї из землі, якого він млинцьи иде тай зацьили и собіж крутити сї; тай від тогди на земли танец^а. (*Юр Остапчук, Мат.*)

Пор. Етн. Збірник, т. XII, ст. 3—4 ч. 1.

Від „него“ походи також кінв і вовк. Ось про сотворене вовка :
 5. „Той — осина їму — зліпнў воўка из глини, гадає : Чикай, зробиў Бог чоловіка, а я зробию воўка и він чоловіка здієст. Доськь — зліпнў уже того воўка тай каже : Уставай! Але воўк нї киває сї туди ; нима у нїм душі... Він его кладе на ноги, таке сї коло него заходит, а далї иде до Бога и каже : Оживи! — А Бог каже : Иди до него и кажи : Устань, воўче, изїж гітче! то він устане. — Пішоу він д' воўкови тай боїт сї казати так, як Бог казаў, але каже : Устань воўче и зїж боже ; так до 3 раз. Ало воўк нї гадки. А він привигнуў его ид вільсї и вилїз туди у вільху и каже : Устань воўче... и., зїж... гіт...че! Тай лиш не ўстиг виказати, а воўк исхопит сї такі у тот мах — шульне сї ид нему тай хап его за литку зубами, а то лиш кроў полї сї по вільсї... А він прийшоу відтак до Бога и каже : Ади, Боже, шо воўк менї зробиў... А Бог каже : За то, шос рихтуваў его на чоловіка! Типер, каже, кроў твоя лишит сї на віки на вільсї, а люди будут стругати из вільхи кору и будут варити и постоліщї дубити твоейу кроўю! Тому то вільха и до нинї червона“.

(*Василь Онуфрак, Ів.*)

Пор. Етн. Збірник, т. XII, ст. 25—26, ч. 23—25.

Тютюн також від „него“ :

6. „Той — Осинавец — излютвў сї раз на свою макір и порубаў ї гет. А так узьвў, тай посеїк ї на кавалїчки и спорпау у грядку — нїби посеїяў того. И з того віріє тютюн ; а він вігадаў люльку и даў людем курити, аби курили и плювали на его макір. Тимой и плюют, як кури“.

(*Петро Остапюк.*)

Пор. Етн. Збірник, т. XII, ст. 72, ч. 77—78.

„Він“, що є на сьвікі — мудрощі тоти — то усьо від него. Він вігадаў, де віз, де терлиці, де що є, то він усьо вігадаў. Але Бог усе від него відбираў и благословиў на народ“.

(*Павло Курчук*).

7. „Бму“ Бог даў буў хліб, даў му овес — каже: Твій буде овес! А він пішоў від Бога тай забуў. Так прийшоў до Бога назад питати сї: Я, каже, забуў... А Бог уже відобраў овес тай каже: Я тобі уже, каже, раз казаў, шо то осет! А він уже иде и усе каже, аби не забуў: Осет, осет, осет. Тай осет и до нині єго, а овес Бог благословиў на люднй“.

(*Павло Курчук*).

Так було з початку. Опісля-ж по вигнаню Адама з раю жили люди з тяжкої праці, мали в спадщині первородний грїх тай далі обтяжали свої душі новими грїхами, до яких й до нині намовляють чорти.

„Чоловік би не грїшиў, як би не „они“ суятили; але то „він“ чоловіка суятит, підкуплює, нудит, аби чоловік нагрїшиў. Коло кожного чоловіка є ангіль и чорт-осина; та як чоловік зробит добре, то ангіль собі записує, а як шєс нагрїшит, то „він“ собі. То так у нас приповідают“.

(*Петро Цаней*).

Перед приходом Ісуса Христа на землю, ішли душі померших „у Ад“. Аж Ісус вивів їх з відтам і від тоді то також тратитє свободу „найстарший дявіл“.

8. „Докі ше Сус Христос сї не народиў, то „він“ — осина — позамикаў душиў богато, и казаў: Я їх замкаю на вічні часи. Хнба би, каже, таквй буў, шо би сї народиў и умираў и воскресаў, то хїба би той їх вівіў з Ада. Вітак, як Сус Христос сї народиў и як умер, то Жиди пантрували, а душе Христова пішла тим-часом у Ад и пустила усї души. Тай тогда зарюў дявіл на ўси пекла... А Христос каже: Не плач, Ваде, на послїднім время наповню кі самими сумарями; шо чїлка-пшеничка, то буде твоя“.

(*Семен Попович*).

9. „Сус Христос, як пуствў души з аду, то „він“ — той май старший — алюгнў сї дуже и завиў Суса Христа у свою хату: тай каже: Сїдай-ко на то крісло! — А там були таві ланци, шо як сї доторкни, то они замкнут сї и чоловіка не пустьги. А Сус Христос каже: Сїдаймо оба! Тай тот — осина єму — сїдаў и торкнуў сї ланціў тих тай замок сї. Тай він тогда зарюў дуже льячно, а Сус Христос каже: Не плач аде! На кінци сьвіта, каже,

я тебе насичу самими королями та беравами¹⁾, а шо утленька пшеничка то буде моя". (Юр Осташиук, Мат.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 116—119, ч. 139—140.

Дехто каже інакше:

10. „На кінци світа є два стоўпи тай Осинавець тоти стоўпи гризе. Та уже піў перегриз, бо то він ид тим стоўпам прикований. Тай як перегризе тоти стоўпи, то буде конец світа. То такі грубі, шо уже від коли світ гризе тай лиш піў перегриз“.

(Павло Курчук).

З подібними оповіданнями вжеть ся віра, буцим то коваль куючи зелізо, для того ударає час від часу молотом по „голїм“ ковалї, бо — мовляв — тим способом зміцияє він ланцух, на яким прикований найстарший Осинавець.

„Коваль мусит поковтувати дурно у ковало, бо то на ланцух для „того“ у аду. Шо робит, а усе хоть два-три рази коўтне дурно у голе ковало, ніби, шо моцує „того“ на ланцуху“.

(Петро Попович, Он.).

Не вільно також натягати пальців, щоб вони „тріскали“, бо „то гріх великий! то тогди ланцух попускає сі на нїм“. За для тої причини: „Як сиди, то не годит сі кивати ногами, бо то усе попускає сі ланц на нїм“.

Врешті, розказують, з кожним днем у році став ланцух тонший, аж коли зближить ся свято Різдва Хр., питає ся „той май старший“ товариства, чи „вде ше кум до кума из вечероў? — То знов у Великодні свята: Чи ходыт ше писані яйці? Коли почує притакуючу відповідь „зареве на всі пекла тай як сіпне сі — аби урваў сі — а то ланци станут зноў на мірі“. Найстарший чорт має цілі полки своїх молодших товаришів, з котрих кождий сповняє іншу службу, а всякий стараєть ся придбати „адови“ як найбільше людських душ. „Найгірший Синавець, то є хромий. То кажут, шо як хтось уже май більший грішник, то він его провадит на саме дно до пекла, на зобянову поскіль“. (Гнат Онуфрак).

Пор. Етногр. Збірник, т. XIII, ст. 223, ч. 389.

В понятю народа являеть ся чорт, як чоловік чорної краски з лвлчимп крилами та ріжками на голові; може однак свою стать після вподоби зміняти — „переверже сі в усьяку твар крім одного пса“. „Осинавець переверже сі

¹⁾ Війтиши.

усяько, а на пса ні. Бо пес є дуже щире, май щиріше на сьвікі. От пса аби як бвў, то він злещит сї — не гнїває сї“.

(*Андрій Перожук*).

Наведу кілька описів чорта:

„Осинаўці вигіли старі люди. Він такий, як саджомет¹⁾, але має крила гей лилика, и має ріжки закручені так, як у барана, має фіст. Але він перемітує сї усяько, на kota, на чоловіка — усяько“.

(*Семен Попович*).

„Він — осина — так як чоловік, але має роги так, як цап и борідку и фіст такий гей у корови. Він — цураха му — льичний дуже“.

(*Андрій Калинюк*).

„Раз вигіў небіщик О., шо тікаў горі смерекоў. То буў на ту здобу так як язв; так — як є мальована язв на образі. Лиш голова була так, як у лиса — лиш шо маў твар и ріжки козачі и крила на ту здобу, шо у лилика, а драбки — як у пса. Пішоў горі гачутоў“.

(*Семен Попович*).

Давними часами являв ся чорт у наших горах дуже часто, тепер однак здібати ся з ним трудніше. „Даўно їх було багато усюди; так їх було усюди видно як звір. А тепер они покликані до усяької служби“.

(*Андр. Калинюк*).

„Тепер „іх“ не видно так, бо они маот ружні фабрики; они коло тих фірасїў²⁾, коло колєїў, коло ружних таквх... Они не маот чьису пустеливати, бо они маот свою службу, ліпшу як уперед, даўніше; они ними комендируют, теми фабриками. А уперед було їх більше видно, бо они не мали шо робити, не мали служби коло тих машинїў“.

(*Семен Попович*).

11. „Даўно їх було видно. Один чоловік косвў на поли при лісі. Та докосвў сї до якоїсь смереки тай гадає: Я буду тутги у хологі косу клепати. Тай зачвўў клепати, а то — разом віхонит сї „той“ — осина ему — вє корінї; віхонит сї и — горі смерекоў... А він сї назьях, тай там не міг голосу такого зробити — так сї напудвў... А „тот“ — дивит сї на него відтіў, гей би го очима ховїў здїєсти. А потому чоловік глипнуў сї у инчий бік, а „тот“ тимчьсом щеа“.

(*Семен Попович*).

12. „У телефонї, то „тот“ — осина — кьигне голос. То у зажонді сидит один у ті скринці, а другий — осина ему — сидит

¹⁾ Кошняр.

²⁾ Тартак.

у другі скринці, ци би у злісного, ца у Надвірні, ци у Рафайлові; тай як пани хоки говорити, то він — пек му — покигає голос відци хокь у Надвірну, а хокь де (де в скринка); а так, як той пан говорит, то цесь покигає відтіў голос“. (*Юр Жолобчук*).

„Кажут, шо у тельфоні в маґнес, але бо и маґнес не без „него“.
(*Павло Курчук*).

„Кажут, шо ніби у тельфоні в маґнес, шо кягне голос, але чому у маґнес бе такі грім; онди на тім боўдурі, шо буў коло старого заряду, буў такі маґнес, аби грім лиш у то бив“.

(*Андрій Перожук*).

13. „То кажут, шо у ті скринці, у зажонца, свдит Осинавец. Тай як зажонц хоче телефонувати, то крикне у ту скринку Осинаўцевн: Гальо! И він зараз біжит тим дротом, шо в по слупах — а тот дрїт аж давонит, так біжит — и говорит тому другому панови, шо хоче зажонц“.

(*Юр Осташиук, Мат.*).

„То дуже наказуют хлопціў, аби не коўтати каменем у стоўпи від тельфониў, бо то як коўтай, то мож сї перебрати Осинаўці, шо Осинавец може улїзти у хлопці тай утинає ним“.

(*Іван Крамарчук*).

14. „Їхаў один чоловік у ночн з міста тай догонив якийсь панка, шо ишоў собі посвистуючи. Тай панок зачыў просити сї, ци би не підвіз его газда трохи. Газда каже: Чому ні? Сїдайте! — Тай они шос собі говорили туди оба, але питає сї пан: Ци добре сї жие вам? — Ой біда! каже газда. Даўно, то ще яко-тако було, але тепер — то дуже кижко... Як сї добре розговорили, тай газда питає, шо він за один, відки він. А пан каже ему: Я тобі — каже не скажу, шо я за оден, але ти сї догадаєш зараз. Даўно, то так само и нам дуже добре було. Що? Нічогосмо не робили — от так проходжували сї поміж людьми; але тепер — повігадували яєіс машини, тельфони, колїї, та біда знає шо и ми мусимо коло того бути. От як колїя. То бере сї нас по вісїм до одного колеса тай мусимо везти такі кигарі — тай то нема, аби спочиваў, то мус на призначену мїнуту бути на місци. Або тоги стоўпи, каже, шо в при дорогах — то на кождім стоўпі один з нас заўше свдит; тай у зимі, які морози, вітри, фуфели, то мусимо чїпіти на стоўпі, бо пан до пана як зхоче говорити, то ми один другому передаємо голос... Ми тепер дуже бідуємо — не кажїт! — Тай так їхали, шо лиш разом тот панок цез...“.

(*Йосиф Осташиук, Н.*).

„Казали мені тато, що колія сама не їде. То коло кожного воза є дванадцять Осинаўціў, що тручють. А „они“, як сї змучі, то вдут — як колія стане — гріти сї у тот комин; то на то там пальє“.

(Іван Крамарчук.)

Додам, що й ровер уважають за щось несамовитого; звуть єго так, як і залізницю „луципером“.

Загально вірать також, що „єго“ можна купити і то, до чого вому треба. Оден купує „до грошій“, инший до „фабрикіў“ (підприємств), до худоби і т. и. Нема більшого богача в селї, щоб не посудили його про посідане чорта. Чортів продають „мудрі“ люде, а куплений зветь ся „домовий слуга“ або „хованец“. По купного чорта удають ся найбільше до угорського місточка — Сигота.

15. „У Сиготі мож упитати такого земляного бога, що може не знати, що зробити; що чоловік забagne, то зробит. Там у Сиготі мож „єго“ купити и за два грейцарі, лиш аби не жьихаў сї єго. Бо то як єго купує, то він мусит усюди єму посьягнути. Він переверже сї на доўгу и обіва сї круг шиї, посьягне у вухо, у рот, у пазуху... То як би сї не здригнуў, то продасть, а як сї жьихне, го такого купцїи не потребуют“.

(Семен Попович.)

16. „Як прїйде купувати до Сигота, то він „питає“: Шо ми, каже, пишеш у сембрили? Ци пишеш сам себе, ци може мавш дитину, ци може пишеш худобу — абиє не маў і? Тай як запише худобу, то худоби не буде мати, а як дїтваха запише, або себе — то душь пропала“...

(Петро Попович.)

17. „Котрий хоче „єго“ мати, то иде до Сигота, бо там є такі, що „їх“ продают. Тай той, що продає, уколе єго у мізильний палец, пуєтит кроў, и підпиєє єго кровю. Тогди кладе на скїл хрест з Ісусом Хр. и образ Осинаўці; и уносит єму деветь одноліткіў сирих тай каже єму брати перший и бити „розшньте“, аж поломит. Як поломит уже деветий тай тогди дуже упріє, а пан, тот шо у него сї купує, бере ручник и утре єго з того поту — а на ручнику відібе сї єго образ (купуючого); и тогди платит тому панови, кїлько зажідає и він каже тому: Иди уже! Ти „єго“ там застаєш уже и дома. А як би на дорозі дістаў страх — ніби, шо він грїх великай зробвў, то тогди єго образ — шо лишив сї на тїм утираннику — блїдне; а той пан, шо продає, бере зараз ніж, або револьвер тай прїбе, або стрїльнї у тот образ, а тому у той раз смерть. А як нічого не розгадає, и увїшний прїйде аж до дому,

то „его“ уже застане — або котом, або мишоу, або мухоу, або доўгоу и дае ему Істн раз у добу. Він має окрему лишку и миску и горщыи, а сграву не сьміє солити. Тай від тогди уже тому гаэдї добре веде сї — за яких петь рік стане богачем“.

{ (Йосиф Остапук, П.)

„Я чув, шо Оснаўціў продают у Гомові“. (Гнат Онуфрак.)

18. „Тато приказували, шо оден пішоу до Сигота купувати „того“ — осина“. — Тай прийшоу там до якогось чорного пана, а той пан справиву его до якось баби, шо мала їх у себе. Допитаў сї він до тої баби, приходит и каже: Я би собі купиў. А тота баба узьида и показала ему царство и пекло и каже: Продам я тобі „его“, але бути би тобі отуйка, у пеклі... Ну, тай він каже: Най — каже — буду туйка, лиш раз хочу его мати. — Ну, дала вона ему у фльищынці и каже: Подиви сї! — Дивит сї він — а то у середивї, у ті фльищинї, таке гей пуголовиці; тай як то стало мішъити сї, як стало веркїти сї — и зробиў сї из того маленькїй Оснавец. Тай тота баба пересипала того у гумову фльищынку и дала ему и каже: Цисю фльищыну мусиш носити ніч и день під лївим плечем.

(Федір Оленюк.)

Чомуж продають чорта?

„Тоти, шо продают Оснаўціў, то они сї ними служї, они ними комедвируют. А як котрий пустий, то инак сї его не збуде — лиш продажеў; а продати мусит, хокь за грейцирь — за два, бо він инак не піде“.

(Семен Попович.)

Понятя про домового слугу можна набрати з отсих оповідань:

19. „Я ходвў раз сам до одной у Ясїньи. Приходжу, каже: Знавш, чоловіче, я тобі продам „его“, кобис устараў петку. Тай бис знаў, шо меш мати такого слугу, шо де сї повернеш, меш мати добро; якого схоч: ци до коров, ци до грошїй, ци до права — до якого талану хоч, то тобі такого дам. — Гадаю я, гадаю и кажу: Е, не хочу я того добра! Порадь, шо знавш тай иду гет. — Она шось туди баяла-баяла, а далї каже: Дай лева, та меш „го“ виїті... Даў я лева. Она сховала. Веде мене у комору, а там темно сї, хоть гнъ; такий менї лъик дало, — але гадаю — най „го“ виджу. Стаў я у дверїх, а она доперла якусь скриню — а то відтїў вискочат; так видно було извъї сї хлопец; чорнїй цалом тай сховаў сї назад у тоту скриню. А она заперла скриню и я пішоу гет“.

20. „Був оден богач. И маў тот богач „того“ за хованці у своїм салаши. Але буў у того богачыи н слуга, такі насъкий. И чує тот слуга, шо люди гомотъят собі, шо у его газди є „уськи слуги“. А тот слуга буў прахтичний — з рижками у того газди. Але уходит тот слуга насъкий у комору тай шось киває туди, шось краў — не дивуйте. Тай бере шось туди, а тот хованец — лус! его у морду... Тай уже дізнаў н він, шо є у его газди; уже го білше не коркіло дізнавати сі, ци є акурат так, як люди говоръа“. (*Семен Попович.*)

21. „Ходуў чоловік до Сигота купувати собі „того“, як то у нас кажут домового служку. Тай купиў собі. И там ему сказали, аби нім ид хакі дійде, то аби ні умиваў сі, ні ерстаў сі — бо „він“ утече. А він прийшоў уже на границу н сідає полуднувати. Як пополуднували, переерстила сі его жінка — бо він на жінкоў вшоў — н він собіж — забуў сі — переерстит сі... Але устают они тай лиш разом додивит сі, шо „его“ нема; утік! Нема шо робити, пішли они ид хакі. Прихоті они ид хакі — є! Той дома поперевертаў усьо, шо було, побіў горшки, усьо понищиў! „Тот“ не кікаў ид свому газті, але уперед пішоў та звокуваў у цего, а так пішоў собі... (*Петро Попович.*)

22. „У цего Ю. В. та є также „тот“. То, кажут, він собі держит его над горішньником у рянці; н у рянці стоїт чоўник для „него“. Та дают ему їсти, як від корови молоко унесе; але то молоко доїт „їму“ на віглі. То він его тримає до масткіў“. (*Петро Попович.*)

23. „Одн чоловік маў домового слугу від грошій. Добре їму сі поводило, грошій маў до сята, але шось сі раз испротявиў ему — осина — н „тот“ пішоў собі від него гет. Але „він“ як вшоў, то не так н пішоў файно, але уперед наазбиткуваў сі усьяко на сьвікі на того газди — поперевертав усьо, де шо було у хакі, до гори ногами, загаў тельи у скалу н пішоў“. (*Юр. Остапюк.*)

24. „Оден газди наймив собі „его“ за слугу. Тай питає сі „він“ газди, каже: Шо ми даш у сембрили? — А той каже: Шо хоч? — Каже: Як умреш, то мені даш свою шкіру. — Добре! — Тай відтак умер той газди, а у него були три сини. Тай казаў їм, як умираў, аби прийшли на гріб: старшій першої ночи, середущий другої, а наймолодчий третої. Тай каже старшій — прийшло на него ити ситіти там на гріб — до середущого: Иди ти за мене. — Пішоў він, переситіў ніч н вернуў сі д' хакі; але як вшоў, тай обдер сі дуже на свербиузї. Питают сі брати: Йой, а ти чо такий

обдертий? — Ой, каже, ади як ні шось тамні обдерло... Але пішоў він другої ночі сьгити такі за себе; тай зноў нічо не приходило. Але наймає его наймолодчий, аби ишоў за него третої ночі сьгити; дає ему за то воля, аби ишоў. Тай він пішоў зноў сьгити. Але сидит він, дивит сї — а то їх иде „іх“ трох; сховаў сї він борзо за хрест. Тай їх приходит трох, распечытали гріб, викігли старого из домовини и облупили шкіру; але того не вибьит за хрестом, шо сї дивит. Тай берут „тота“ три, як здоймили шкіру, саджыють домовину из старим зноў у яму... А тот тогда из за того хреста — хап! шкіру тай сховаў під плече. Але вони вйшли відтіў из ями, засипали, дивет сї — а шкіри нема... Тай узьняли сї тогда и бьот сї из за тої шкіри; той каже: Ти узьйў шкіру! А тот каже: Ти узьйў; тай так сї били, шо аж посідали. Питає сї одан другою: На шо тобі тої шкіри? — А оден каже: Ай, овори! Я, каже, служвў 50 рік у того газди из за тої шкіри; я, каже, за тоту шкіру богато би собі душ заслуживў, шо були би мої. Я, каже, буў би нашвў а того бурдюг, тай набвў у то букового листу тай у ночи — як хто би ишоў — то я серед дороги тим міхом, тай він би умер зо страху, тай душа моя... Тай они сї так били за ту шкіру, шо і кури запіяли и пощезали. А тот чоловік запросивў відтак ксьондза, тай зволили розкопати яму и закопали ту шкіру у яму“.

(Федір Оленюк.)

25. „То як купуют „его“, то „він“ служит того чоловіка до старих літ. А потому, як заслабне, то перед смертвў Оснавец не не дає ему сковати, бо они маюг такую угоду, шо як буде умирати, то „він“ буде го мурдувати, мучити, аби душу имвў. Як вітак име душу, то несе її у пекло и передає старшому так, як слуга газді“.

(Т. Онуфрак.)

Чорта однак можна і самому виховати:

26. „Як хоче мати хованцў, то бере собі під лїве плече яйце — одно добре тот зносок, а друге добре благовістне яйце; але з того благовістного, то буде гірший, май лютий буде. И сїдає собі під горішньик, тай так то яйце держит під плечем девет діб; але так сидит там, шо ні умиває сї, ні Богу сї не молит и не можна му навіть и згадати за сьветціў. Тай у девет діб поставит то яйце на горішньик, на їру від горішньика, тай деветої доби уже говорит там, уже сї из яйцьи обзиває: Яку ми симбрілю меш писати? — А він каже: Сам себе; або як дитину, то дитину. — А до чого ні, каже, хочеш? — То там уже каже, до чого. И уже“.

(Петро Попович.)

Дуже багато чортів гніе від стріл св. Ілії.

„Він — осина — у день не має до чоловіка моці, але він сидит у скалах и укїркує Богови, а Илій стрільє у него громами“.

(Павло Курчук).

„Як гремит, то аби уважьў, аби не була штанка на чоловіці закочена, бо Віда — осина єму — ласує сховати сї тудя, де закочене и грїм може убити. Илій є до того, що бє „їх“ громами“.

(Андрій Перожук).

„Як гремит, то аби вікно не було доперте, бо „він“ — цураха му — ласує ўскачати у хату, то грїм може через „него“ запалити хату“.

(Павло Курчук.)

27. „Тот — осина — ховле сї, а грїм бє у него. Кажут, що за сїм рокїў усе одного уба, бо „они“ дуже сокотї сї. Найбілше они ховлі сї під негілну трїску — шо чоловік шось у негілю майштрує, шо є трїски, а він як сї під ту трїску сховле, то єго нічо не годно убити. Як у котрого уже грїм ударит, то на него нахоїьт кроў и кремїнь на того набою, шо Илій стрільїї. Кроў, то буде такоў букатоў — гей кавалок мєса спаленого; то дуже мудре, до короў тота кроў; ніхто від тої корови не відбере манну, аби даў тої крови лизати на солеў. А у сїм рокїў мож найти тот кремїнь, де єго убило. Той кремїнь котрий би уже найшоў, то аби сховаў, то як сї захмарит, то може вигїти крузь тот кремїнь, коли и відки бурї надходит. Раз наш Иван найшоў онди на Прелуках такий кремїнь коло громовидї, та файний буў, гей би на токарни віроблений. А ніколи тот кремїнь не стигнуў — ци файно, ци негода, то угай буў теший — загрїтий. Так буў за вблїкний як горнец у кварту“.

(Петро Попович).

При всїх однак роботах, де знаряди уживанї при тїм творять хрест (пр. різанє дерева пилою в дїсі і на трачках, сверлованє дїр), як також у місцях, де є хрест чи єго знак, чорт не являєть ся, ніколи. Він хреста боїть ся не менч, як свяченої води і всего, що свячене. Ось одно оповіданє про те, як чорт вийшов на сїм, що хотїв пізнати спосїб різаня дощок на трацї, а не добаг ся, що пила і дерево, яке ріжуть, творять хрест.

28. „Рїзали два на варстатї дерево на дошки поздоўжноў пилоў тай розпучили кімак (той, шо рїзали) клином — уже до половини буў розрїваний, то аби лєкше рїзати, то забили у кїнци клин. А він — пек му — усе хокїў наўчити сї коло таких робїт, шо

хлопи робе, шось хокіў и там трібувати, ци би не потрафвў. А тот оден, шо рїзаў на долини, прийшоў и вїбнў клин; а він — осина — ситїў на кінци на самїм урїї так, гей на кони; а той, як вїбнў клин, а то его имло — не дивуйте — яйці, шо дерево сї збігло без клина. А він — пек му, осина — як з'яйкаў сї, шо аж у ухах затрїщило тай просит сї, аби го пустили... Тай бїду пустили. А він — осина — їм сказаў: Уже покїў тої роботи, то я туди не піду, бо там є хрест тай то хрест мене так покараў*.

„А то пила и кімак то хрест, а їму не вольно там бути, де є хрест*.
(Семен Попович).

Щоб забезпечити ся від чорта, добра свяченая крейда, якою зачеркнути би кругом себе колесо; поза сю лїнїю чорт не ступить, бо „то єго пече“.

Молитва проти чорта така:

Молитва оружна.

29. „Оружнїа на дїавола хїстїа дали єс Бог трипїшчатє якому назорятї на силу єго. Яко мертви оскришатє смерєк уклонїшче о радї. Кланяємо сї хїсту твоєму воскресєнїє Господї, хїсту твоєму владїко, животоєму духуєнїа, небрїженїа дуже кїло мудре. О терпїзаная, о любєзаная, даруїмо достойносєк владїко царю дєзмолїте не осуждати брата мєєго. Боже наш благословєнно молїти нас! Молїте за нас сьвїкї апостоли, пророки, мучєннїкї, ангєлюхранїтелю храни души — кїло грїшне, покаянїє подобїти. Боже милосєрнїй будї нї грїшному, помїлуй! Без чїслам согрїшнїў, будї нї Господї, прости мєнї грїшному*“.
(Анна Жолобчук.)

Сю молитву говорїть ся, колє Чорт „учїпит сї хрїскїянїна“.

Колиж трафїть ся, шо „нїч захопит хрїскїянїна у пушїх, у лїсах“, то перед сном відмовляє таку молитву проти лїхого:

30. „Коло нашєго двора камнїна гора, осїковїй кїл, огнєнна вода; шо будє лїхїи їти — на гору сї їбє, на осїковїй кїл сї прїбє, в огнєнї вої згорїт! Сїдїт на нашїх воротьїх Мїхалїко, Козьма, Ђлїя в червонїх чоботьїх, з яснїм мечєм: шо будє лїхїи їти, то будє стїнати, а шо добре, то будє ид нам пускати*“

(Юр. Осташук, Мат.)

Катєрїна Осташук відмовляє сю молитву так:

31. „Коло на шєго двора камнїна гора, осїковїй кїл, огнєнна вода; шо лїхїи иде, на гору сї їбє, на кїл

сі пробѣ, ў ріці згорит. Обійде та казочка докола нашого дворочка й сьїде собі на воротьих ў червоних чоботьих з огненним мечем — шо добре, пускає, шо лихьн, стинає”.

Колиб чорт напав у ночі, то К. Осташук радить відмовити:

„Сїмдєсьть вір є на сьвїкї и 70 язикїў; як не може язикї злучити, однакї слова говорити, так не може сї нас прщєннх все лихьн узьити”.

Загальнож вірають, шо „в таку пору, коби набаг сї у котрий день було Благовїщенє, то лихьн уступит сї”.

Кождий чоловік, шо не є — ані перваком, ані мізинком, може в ночі дуже легко здібати ся з чортом. Звичайно „чїпасть” ся він людий — на роздорожах, у „пуцїх”, та в „пустих” хатах. Є однак і люди, котрі можуть „єго” на чоловіка наслати, щоб над ним „збиткуваў” ся.

32. „Скоро би кїлька рокїў не ходїў до церкви и до сповїди, то буде сї го чїпати, буде сї сьмішкувати. Або є зноў такі мудрашки, шо можут єго наслати чоловікови, аби шось віробїў. Туї одєн буў чоловік такий, шо наслано на него „того”. А той єго сьмішкуваў, прильгаў, пуджїў у хаки. Але хтось єго відтак порадиў, аби „єго” сьвїченоў водоў вігнаў из хати. Тай він осьветїў хату цалом сьвїченоў водоў, аби він не маў моци ити у хату куди небуғь, а каглу лишїў не сьвїчену. Слухає він — уже вартуваў, бо він куждої ночі приходиў — гопнуў „він” из кагли на припїч; а він вартуваў у сїнех, той чоловік. А тот чоловік тогди покропїў и каглу сьвїченоў водоў и увїйшоў у хату, а тот сидит на припїчку. Питає сї єго тот чоловік: Чого ти прийшоў? — Ай бо я маю претекцїю. — Хто кї наслаў? — Ой не скажу, бо нї не вольно. — А прийдєш ше сюди? — Нї, не приїду бїлше, лиш пусти нї. — Тай той чоловік допер дверї и як кропне го сьвїченоў водоў, шо аж закурило сї из него... Тай бїлше не приходиў”.

(Семен Попович).

33. „Приказуваў раз небощик Юр, шо раз на него такі наслано „того”. Раз пішоў він спати ў оборїг у сїно. Тай як задрїмаў, а то прийшла до него курка и прильгла єму голову. Пірї було дуже студєне таке, геї лїд, тай як нмила єго, небощика, за горло лабами, пазурьими — тай душит... Він, небощик, хоче крїчьити, а то не мож; лиш чує, шо студєним пїрьим чимраа тисне... Хочє він крїчьити — не мож; хочє рушити рукоў, а то рука геї не єго.

Але набаг сі. Нагадаў собі про сьвіта такі урочисті — а та курка нявьяла сі у гору, а вітер як сі звіяў, то мало оборіг не рознесло. Тай Юр, набощик, пішоў у хату, бо уже сі иззьих“.

(Петро Попович).

34. „Буў у Ясіню гідо, называў сі Тихоліз через то, шо він не пішоў би борзо, але поволеньки дуже; аби шось и горіло, то не побігне. Тай вочуваў він раз у Ясіню у одного газди. Зладила газдині нічліг на лаві, газди піснули, а гідо не спит. Чує разом, а то лізе у горішньик и каглоў тай такі у хату и просто на гіда. И зачыло туди гіда мучити, то гідо ледви сі затамадуваў — ніби скормаў сі — и як сі підньіў тай зловвў того на віглі мізильніми палцьіма и тото держит тай кричит на газди: Сьвікіт! Газди устали, засьвітєли — дивє сі на гіда, а гідо держит на віглў у руках птаху, такога за вєлікого, як баран тритєк, из дванацітьма крилами; а на кожїм крилі має тота птаха по 12 ніхкіу-пазуріу... А тота птаха так сі просит у гіда, так плаче кьірвавими сльозами, аби він его пустяў. А гідо каже: Ні, не пуцу кі! чось ні так мучнў? — Я, каже, мусїў вти до вас, бо мене післали. — Не пуцу кі, докіў ми не скажеш, хто тебе туй післаў. — Ні, птаха такої не хоче казати, хто ним комендирує... Каже Тихоліз газдам: Топіт у печя! — Затопили у печи. — Найгіт ми шину залїзну! — Найшли шину и покляли у піч, аби сі распекла. Як шина стала уже червона як грань, каже гідо: Беріт ко ту шину и бийте сю птаху, аби нам сказала, хто і післаў сюди. И як зачыли бити горьичоў шиноў, каже та птаха: Ей пускіт ві, газдоньки, та скажу... Ні, кажи! каже гідо. — Зачыла она казати: Мене, каже, прислала тота баба, шо ви сі из неї посьмішкували, шо зрана ишла... Тай так убили тоту птаху, шо ледви живу пустили. Каже та птаха: Докіў мого віку и покїў сего місці, уже бим туй білше не пішла. — И потому праўда, шо білше не вигіли тої птахи, А то буў „тол“ — оснна му!“

(Петро Попович, Он.).

У вечір не можна дивити ся в зеркало, бо можна додивити ся чорта. Коли я сказаў сумнів, шо до правдивости сего твердження, сказаў одєн з присутніх селян: „Ану — каже — покажіт дитині зеркало, а она сі сьміє до того... То „той“ — оснна му — піддурє его, приторкує; він усекі фідлі туди ему покажує“.

Рівнож не вільно свистати, кликати і „віўкати“ у ночи, бо сам можна прикликати Осинавця, котрий прийшовши питає: „Чого хоч? чого мене кличеш?“

35. „Раз оден стрілець пішоў на польоване. Десь буў на польованю целый день, шо и ніч го посіла тай — обночуваў сї у колибі. Сидит він у ночі у колибі и разом чує — а то шось загойкає у лісах... А він узьиў и собіж загойкаў. Але разом говорит до него хліб, шо маў при собі: Ой, каже, не добрес чоловіче зробиў! Постаў мене у колибі, а сам лїзь у полат... Він так зробиў. Разом виходит „тот“ — пек му — и питає сї: А то ти гойкаў? — Та я, каже хліб, гойкаў, бо ти обзиваў сї. — То я, каже, буду тебе їсти. — О ні, каже хліб, як відбудеш кілька муки, шо я, то будеш їсти. Мене, каже, раз сіяли, а відтак жьвили, а потому складали у копени, а відтак звожували до купи, а так молотили, а так сушили, а відтак мололи, а потому — каже — мене причиньили, а потому місали, а відтак пекли — тай як віговориў тай тимцьисом и когут запіяў и „тот“ щез. А хліб каже: Лізь из полата и паметаі собі, бис у ночі ніколи ні свистаў, ні обзиваў сї на жаден голос! Тепер я тебе віратуваў від смертї, але на другий раз хто знає, чи тобі сї то удаст“.

(Петро Попович, Он.).

Буває часто, що чорт у ночі „смішкує“ ся з людей, не робить їм однак нічого злого. Наведу кілька примірів:

36. „Один — він умер сеї зими — ишоў раз на міста тай ше хтось из ним ишоў; дивет сї, а то на дорозі, на якомусь камінци, такий файний котик сидит — шо раз. Е, як би того kota вмяти, каже, у мене и так kota нема. А він каже: Миць! мицька — миць! Вабит го, вабит тай имиў. Де-не-де го іти? Е, поклаў го у рукаў и з долини завезаў и з гори тай петек на опашки — пішоў. Пройшли троха, але він загадаў сї, каже: Ба, шо мій котик робит? Він до рукава — ого! kota нема... Так він сї напудив, шо гине... Рукаў заўезаний, а kota нема... Але дивет сї они — аж кіт сидит аж на другім боці води... Тай тот, небощик, як сї добаг, шо він ніс, то аж издрьвгнуў сї. А то „він“ — цураха му — такі фідлі из чоловіком показав“.

(Петро Попович, Он.).

37. „Буў туї даўно один стаўник, шо пускаў гать. Тай ишоў він раз из одним чоловіком до дому. Идут они дорогоў — а то у ночі — тай вахоґи на дорозі міх из ишеницеў. Обмацали они тото — в дзерно, чути — узьили и несут тото ид хакі. Провесли они може тото одну профілю, так той міх прильиг їх, шо ледви дихают, ані крок не мож зробити... Каже один до другого: Ану-ко спочиваймо! — Покладли они міх попри себе — а то було онде над деброў — посідали и свіґит... Але дивет сї, а то міх помаленьки

устаў — и пішоў поцераз дарогу у дебрю... А то був тот, шо не вільно погадувати. „Він“, як ховіў утєчн, то так Їх прильг, шо мүсілі спочивати. Бо як хрискини „его“ тримає, то він не може утєчи, а як поклали, а тот узьнў и пішоў“.

(Василь Дирдюк).

38. „Оден чоловік ходвў до віта у ночі. Пішоў у ночі до віта и ишоў відтіў и була лаўка онди проти Штефана, а під тоў лаўкоў було таке дуже глибоке плесо. Приходить він у ночі тай на ту лаўку... Приходить серед лаўки, а на лаўці, на середині, шось чорне лежить — ци би пес, ци би кіт... Називає він того котом, каже: птрус!.. не рушьне сї; каже: пуйдзїш! — не рушьні сї... Ей шо се? Шо туй робити люде добрі? Анї вернути сї — бритко! Ити цераз то — бритко переступити... Га, гадає — усьо одно... Одноў рукоў узьнў сї за поручі, а ногоў — як то шпурне! а то лиш закипіло туди на берь; а берь висока... Але ему дало льк, а він такі ляўшрїт поцераз тоту берь и на другий бік. Тай чуў, як то туди льопало сї у вогі, у сивьиві тоті. А то тот — осина — сьмішкуваў сї из него“.

(Василь Дирдюк).

39. „Менї росказували, шо раз двох хлопціў лишило сї в хатї самї, аж туй шось гримає в сїнях. Они вибігли до сїнай — а то уже в хлїві; они вибігли до хлїва — а то уже зноў в сїнях; они до сїний — а то зноў у хлїві гримає... Тай так було довший час. Але старший хлопец добаг сї, шо зробити. Як з сїний біг у хлїв, а він лиш двері допер тай знов запер, а сам у кутнк.. В ті минутї віскочив на полубіч — так стояв у кутї полубіч — віскочив панич у червоних штанах, у червонїй шьвиочці і давєт ся на них, а она, на него... Разом щез; не знати де дїв ся“.

(Йосиф Осташиук, Петра).

40. „Двох нас було на Ильмах. А там казали, шо у ті хакї була якас баба, шо мала того „слугу“ тай як умерла, а він сї там облишвў. Тай „він“ сї там посьмішковуваў из людий. Пришоў раз туди один чоловік під хату, чує ше з делику, шось у хакї гримає. Пришоў він під вікно, каже: Гобер?! — Чує, а то у сїнех шось так, гей у рискаль клепає... А він відвернув сї від вікна, иде до сїнних дверий тай кличе: Пустїт! — Допирає двері, дивит сї, а то кіт сидит у кітliku — кітлик отак висїў на бантинї — тай він у тім кітliku усе намахне сї скочити, а то кітлик поколише сї и ударит у скїну, у косу, шо висїла на скїві. Тай тот чоловік лиш допер двері, а кіт скочивў у комин и пішоў“...

(Інат Онуфрак).

Нехрещену дитину треба дуже берегти, щоб її часом Осинаўчиха не підміняла за свою. Така обміна з вигляду дуже несимпатична, росте дуже тупо, не говорить та все плаче й навприкряєть ся родичам.

41. „Була одна жінка, шо мала дитину. Та не знати, як то було, досить шо не сьвітла до рана, бо она мала у ночі, а сама була. А як дочекала до днини и зазвала куми тай то охрестили. И она кішкала того, бо не мала більше гітнй, лиш то одно. И ўже не знати, як доўго она то кішкала и ўсьячиии прибирала їсти, а оно нічо не хокіло їсти, лиш цицьку так брало у рот, шо витіло сї, шо прїжре. А з коліски — хіба вінья і, бо само не ўставало. Але она иде до роботи, дитину лишні у колісці спечу, а на полиці стоїт Ыда у мисках. Але прїйде она ид хакі, а то у мисках страви нема — миски порожні... То раз, другий — пішла она до старої куми поради́ти сї. Каже кума: Возьми, небого, звари пирогіў, та набери тарцеву миску, помасти и покладь на май вищу полицю; обїйди файно дитину и замкни хату, види, де тобі треба. — Тота зробила так, як кума казала. Приходить она ид хакі, пирогіў — нема... Пішла она до куми. Кума кажє: Иди у поточину, налови жабіў и звари; а хокь сї цалком и не доварья, то байка. Покладь ти жаби у ту миску, шос клала пироги и постаў на то само місце. И вийди из хати, але не види дилеко, вартуй. — Пішла она и так зробила. Але чує из сїний — скрипит коліска; дивит сї — а тото из коліски цуп! на поскіль тай кругом лавицеў и ид полиці; и вилїзло горі полицеў тай здоймнло тоту миску тай на лавицю... Тай як додивит сї, шо там є, тай у плач: Ий нягі, мої нягі, мушу вас їсти такі!.. Пішла тота жінка зноў до тої куми радити сї. Кажє кума: Иди, утни собі деветь одноліткіў и покладь їх у каглу, аби так парили сї деветь дїб; відтак бери ті однолітки, бери ту дитину, види на сьміки и бий его так, покн деветий одноліток не поломиш... Най не знати, як пишит, то ти не питай. Она так зробила. Як ще доки поломила четвертий, то ніц. Як зацьила ломити петий одноліток, то небо зацьило сї хмарити; але она бє, не питає; як поломила шестий, захмарило сї цалом; семий — ще душе; поломила осьмий, звїяли сї вихторі; зацьїў сї ломити и деветий — зацьила бурі наступати; але кума кажє: Бий, жінко, не питай ніц!.. Загрєміло, звїяли сї вихторі тай нараз Осинаўчиха вергла і дитину, шо заміньила, а своє ухапила и заклїила тай пішла з вітрами... Они тоту дитину переерстїли и балювали сї цілий тиждень, бо то уже була такі і дитина“.

(Іван Крамарчук).

„Він⁴ мінє дитину, бо у нї в душе — однако в душе, хохь оно ше нехрещене — а у его нема; то він рад душу узєти“.

42. „Так було, шо дитина у роках, а усе у колєсці — не може узєти сї ходити. Але так було, шо страву лишїт у полици, а прийдуть відки, а страва поїдена. Але пішла она до сусїди, каже — так и так, порадїте. — Каже сусїда ті жінці: Озьми страви у маленьки горщє, а на то поклать велику лишку и того поставиш на полицю. Тай віди на двір, стули сї під вікно, то шось будеш чути... Але слухає она під вікном — а то из колєски вїлїзла „лялє“ тай узєла то горщє и лишку — хоче їсти. Пхає лишку у то горщє — а то не мож; а оно каже: от їж дурний кулїш, коли лишка велика, а горщє малє... Тай тота уже дїзнала сї, яку має дитинку — шо то є обміна. Але иде она радити сї до сусїди. Каже сусїда: Бери девєть однолїтків и бери дитину на задні дверї и там на сьмію бий — не питай, аж усї ти однолїтки поломиш. Пішла тота — бє!.. Бє, уже и девєтий ломит сї, а то тогди летит и каже: Йой, не збаўдїй ми дитини!.. Тай вергло єї дитину, тої жінки — а то уже лєгїнь, не така жєба гєй то; а свєс ухопала и полєкіла“.

(Павло Курчук).

Чорт навідуєть ся також до „чєльди“ і має з ними любовні зносини. Він перемїтує ся в красного лєгїня та навязавши з дївчиною знакомїсть, відвідує її шо вечера і любить ся з нею, аж „докї кури не запїють“. Зносини такі бачимо в лєгєндї про зазулю, та буває то ще й нинї.

43. „Була одна пїўка, шо постарїла сї, а нїхто і не любвї. Тай она одної днини прорєкла сї, шо коби хохь Осинавєц і любвї. Тай на другу нїч приходит. Прийшоў файний лєгїнь, льгїли обоє спати, але она чує, шо як він сї ї дотулит, то дуже студений... Тай так играють сї они, докїў не пїють кури; а як запїють кури, то він нєхопит сї и кїкає. Пішла она другої днини до свєї баби радити сї. А баба каже: Чекай. Як він прийде грати сї другу нїч, то будеш из ним грати сї та тогди посмотри на колїнах, ца є у него нїхкї; як є нїхкї, то то Осинавєц. — Тай другої ночи посмотрїла, є акурат нїхкї... Але пішла она зноў до свєї баби. А баба каже: Як хоч его позбути сї, то упрьвди собї клубок ниток — великий клубок — тай як він прийде д тобї, крадекн привєжи на мїзильний палец тоту нитку, тай будеш стояти на однім мїсци. Як він буде лєкїти, то ти держи за клубок, аби сї нитки розвивали из клубка; як нитка стане, то ти звивай назад и иди туди, куди нитка. — Зробила она так. Звиває нитку, звиває та завєла і нитка на цвинтар. Дивит сї она, а він —

осина вму — вікиг из гроба кіло и ість... Она напудила сі дуже, приходит ид бабі тай каже, шо ситіу тай іу мертве тіло. Потому она не доўго уже жила, з того страху умерла. Але як ше жила, то просила, аби ў, як умре, то аби несли домовину попід оба пороги — аби вікопали ями під порогами и аби і туди несли — аби він — цураха му — не докучыў і по смерти*.

(Іван Крамарчук).

44. „Одна гіўка любила легіне. Тай так відтак било, шо легінь пішоў до воську, а тота дуже за ним банувала. Тай відтак зачеў сі і показувати другий легінь такий самий, як тот за файний, шо у воську. А то було на скотарці. Але прийшла гіўка ид хані тай каже: Мамо, каже, ид мині приходиў мій легінь. — А мати каже: Гіўко, шо ти говориш? таже він ше у воську... Але добагла сі она, шо то в... Пішла гіўка на скотарку, а старі надзірци за неў... Але дивят сі они — гіўка сама спит; няма нікого. Але на другий день гіўка зноў фалит сі, шо він буў... А то стара „его“ — осина — не вигіла. Але стара узела тай врадки так, аби гіўка не вигіла, заплела і у кіски лук-чівник тай тою... Але приходит гіўка на скотарку, а він прийшоў ид ні и каже: Шось собі зробила? — А она каже: Та шом собі зробила? — А він каже: Та коло тебе такі... А она обзирае сі тай не видит ніц... Тай так одного разу приходит, другого — и усе каже: Чому ти то не угіриш? — А она каже: Коли нема ніц... Тай він не міг уже ид ні приступити, иде понад колыбу и сьпівае, каже:

Як би не лук-чівник
тай не тота тоя,
булабис ми, гіўчиновько,
аж до віка моя.

(Юр Осташук, Мат.).

І вині таке бувае.

45. „Приказуваў оногди один на порташи, шо тота гіўка, шо тепер умерла за Зеленоў, то до неї приходиў „тот“ — осина му. — То казаў, шо у ночи, як уже лыжут спати, то она лежит троха так тихо, а відтак бере і шось и мордуе... Чутн, шо она шось туди гаркотят — стогне... А то „той“ „бере сі до неї“; лїзе на ню туди... А она кричит: Пусти! Иди собі гет! Шо ти до мене маш? Так усе приходиў и она схла — схла, аж умерла“.

(Петро Цаней).

Осинаўці сидять у лісах: „Він — осина — мае у скалах двері, лиш шо ми не видимо; они сі допирают: то его мури, фестунки. Инде ему не вильно бути“.

46. „Онди повиш стоїт у дебри цлвта на такім піску дрібонькім — так митер у ширині має, а два митри у довжині, а так піў митра єа груба. И так стоїт на тім місци, шо пісок из під неї сипле сї, видат сї, шо она зараз зїде відтіў; а то аби трохьн сї посунула — то ні. То у ті скалі такі є „однн“. То знаю за то. Там вигіли люди, шо раз снїгї собі в граў собі у дутки. Однн чоловік віддухаў тої ноти, шо „він“ играў и усе тоту ноту свистаў. Але то така нота була, шо кілко музикї є, то жаден не віг ї переймити, аби играў“.

(Онуфрій Попович).

Буває також, шо чортови присвячуєть ся якусь часть ґрунту, якесь місце і тоді зветь ся воно „пустим місцем“.

47. „Раз Осинавец сьмішкуваў сї над одним газдоў — віпускаў худобу из хлівїў, дес и трутиў якус штуку у скалу, усьяко... Але газди відступали ему кавалїчок (ґрунту) у якимось такім сутачи, аби він собі там газдуваў, аби їх не сьмішкуваў. Але зайшли раз косарі и скосили и тот кавалїчок, бо нікто їм не казаў, шо то невільно. Тай нічо! Але у ту хату — бо тот газда маў дві хакі — прийшла комірницї. А комірницї справела собі празник. Погіставала у сусїдіў горшкіў, аби мала ў чім готовити страву, поклала то варити, а сама пішла десь. Але „тот“ — осина — лютий, шо ему скосили єго кавалїчок, тай прийшоў ид ті комірници и зсадиў усї горшки и усї миски з полицї на землю и побиў гет чисто — нї одної не лишвў“.

(Павло Курчук).

48. „Раз смо шли, два нас, из вартн подорожної; у того сокира під плечем тай иде на перед, а я иду за ним. Приходимо просто одного сутачьн, а тот лиш так (показує) гон! на землю и каже: цураха му! — Я кажу: Тобі шо? — А він каже: А ти не витїў, шо из того сутачї віхопїў сї пес білий и удериў сї менї у ноги. — А я абим так лиха не витїў, яким тогди нічо не витїў. — Тай прийшли ми до него д' хакі, каже: Ночуй, не иди нігде! — Е, кажу: вду! Тай я перейшоў и нічого не здибаў цалом дорогоў аж ид хакі. А то „тот“ из сутачї вібіг“.

(Павло Курчук).

Давніми часами закопував дехто гроші в землю, віддаючи їх (часом) чортови під опїку; він береже їх пильвенько до сеї пори.

Іще так кажуть:

„Аби увьїў сопїўку тай воронки аби заткаў воском и насипаў вітак у то горїўки, тай ту сопїўку закопаў у млаку, то „тот“ — осина ему — показаў би сї котом. Як би того кота вимти мігнн-

чинами на віглї, то він би сї просвї и привїс би гроший, кїлько би схокїї — аби лиш его пустити“.

(*Андрій Калинюк*).

В кінци наведу ще кїлька оповїдань про чортїв:

49. „У Ясїню одна сї — не дивуйте — спократчила, як то у нас кажут. Узвїї вї летїнь — з летїнем сї того стало и летїнь вї узвїї. Але чим сї она віддала, то и одну нїч у дома не спала: дїймила сї пропїнаторового слуги — Жїда, и держїла сї его рїк. И так було, що зайшла у кїготу зної, від того Жїда. И зайшла она и носит поверх рїк. Але ї страх зїбраї, що то уже поверх року и пішла під вангелїе. Як она пішла під вангелїе, тай ї зачїло у церевї дуже дерати у черевї. Она у їваїт, не дала ксьондзови вїчитати вангелїї и пішла д' хакї. Потому що було? Чвмраз дуже дерло ї и так перебула три роки и дїтини не було... Але у три роки мала она дїтину — и чим сї дїтина показала на сьвіт, то сказало: Оди а! и — під пїч... А то она „того“ — осїна — зродила. Тай нажїхла сї дуже тай у сїм день померла... До року вї фамїлїя вїмерла гет, що було; по чужих селїх була фамїлїя — и гет вїмерла. Лиш вї чоловікови шлюбному нїчо не було“.

(*Андрій Перожук*).

50. „Казаї шандарь, що як бабу убили, и зробили бабї домовину тай тамки буї Михайло и шандарь, вартували. Тай, каже, як вартували, а то прибігає кїт білий — поручїм прибіг — и скочиї на ту домовину и трошки там побуї и пішої гет. А то „тот“ ї то-варїш приходиї ид нї, бо она дуже любила пити“.

(*Ф. Оленюк*).

51. „Оден чоловік, як буї ше хлопцем, то ходиї на ягвїти. А то буї голод. Тай найшої тот чоловік губу — що то є у лїсї усьвїкї губи — тай найшої и спїк на ватрї тай здїї. Але як адїї ту губу и коло ватерки задрїмаї... Але его спєчого шось веде... Він прохопїї сї, а то его веде и усе каже: Де губ? Де губ? Де губ? Тай привело его на то мїсце, відки узвїї тоту губу; и там сї аж тот чоловік спаметаї. А то він — пек му — питаї сї, де губ, а тот здїї. И потому уже другому наказаваї, аби тотї губи не браї у рот, бо то нечїсте“.

(*Петро Попович*).

52. „Як приїде „последнє їремя“, то — кажут — сїм рокїї не буде уже води на землї. То негрїшнї люда будут веселї, а грїшнї будут голоднї и будут просити дуже пати. Тогда тогн Осїнаїци будут носити того из вїльхи, тої золи из корн вїльхової тай будут давати їм пити“.

(*Василь Онуфрак, Ів.*).

53. „Раз пастух играў у скрипки, а гітько — осина му — дослухаў сї, шо той файно играе та пришоў ид нему тай каже: Коби ти мене, каже, наўчыў играти у скрипки, то бим ти даў чобіт грошій. — А, каже, чому ні; я наўчу! Тай привів его ид дубови тай даў ему скрипки и каже: Играй! — Тот покигае смичком, а у струнву не годен згодити палцем, бо ніхкі криві и доўгі; шкріботит по струнвах, а зайграти не годен. Каже: Я ше не так играю як ти, але ні мусиш наўчити такої, як ти знавш. — Але каже пастух: Покажи палці, ци праві, бо як криві, то не будеш так играў, як я. — А чорт каже: Ади криві — кобис ми поправнў. — Добре! — Заверкіў пастух десікь гер у дубі, на кождий палец одну, при купці и зарубаў десікь плішок. Заложнў чорт палці, а тот заправнў пліхми и загаразднў обухом тай питае сї: Ше? — А чорт, осина, доки ше не боліло, каже — ше; а як зачыло притискати, а він кричит: Ой, ой, буде! А далі зачинае рюсти... Реве, реве — а шльози так цюркотят!.. А пастух узннў залізу шину та играе!.. А далі каже: А у мене сї так играе! Як го добре обрихтуваў, лншиў го туди самого. Потому другі сї збігли и его випустили“. (Семен Попович).

54. „Пішоў оден музика ў ліс. Але дивит сї він, сидит тот — цураха му — на пни и курат люльку и грае у дутки. Тай тот музика віслухаў усї тоти ноги, шо він — осина — играў и череймнў відтак від „него“ тої дябельки, и усе вітак играў на вісілю. То бувало просыт го, аби играў — уже другі музика, шо хокіли череймити — тай жаден ни годен буў піймити. А тот — осина — усе додивит сї, шо нема его кіз, а він так жалібно играе: Нема моїх кіз! Нема моїх кіз... А далі додивит сї, шо є кози и уже кішат сї, играе: Онди мої кози!! Онди мої кози!! — Потому, як курнў люльку, так лншиў ї на пеньку и пішоў. А тот чоловік приходит там, дивит сї — а то кавалок лободи; а з делику така файна люлька вигльидала“. (Павло Курчук).

Лік на мотилицю.

55. „Буў латінь пастух из малюгом у полонині та дуже любнў товариство. Але там буў сам. Дивит сї він раз, а то вде чоловік з ліса. Приходет ид тому и каже: Шо ти сї, каже, так задумаў? — А, зажуриў ем сї — бом сам! — Та я би буў тобі за товариші, але кобис ни маў ніколи на ні злу гадку! Тай погодили сї. Так хоўи они уже у товаристві так, шо один без другого не може бути.

А то тот его товариш, шо прийшоў из ліса, то не буў простий чоловік, він лиш так переверг сї на чоловіка, а то буў Осинавец. То так було гірко тому пастухови. Підут на три дні у дорогу, а тому так зроблено, шо гадає, шо то на днину. Тай нарешкі хокію би сї его позбутв. Погубиў малюг цпрез него, старшина его била, їсти му не давала — и він из голоду ледви живий. Але одного разу пішли они из малюгом, а тот собі гадає: Господи, поможи мені „его“ згирити. Тай сїли они собі на подиночці — она називає сї Кудлина подина — посїдали тай так, шо Осинавец задрімаў такі ему на колїньих. А той собі гадає: Слава тобі Господи! коби ти уснуў — тепер я тебе спрахчу. — Тай Осинавец уснуў. А тот маў нїж при собі тай лиш похокіў его ножем по шиї... а той кинуў сї. — Але тот крізь сон зачыў приказувати такі ружні кавалки за усьике зело. Тото, каже, зело до очий — шо є високе на стиблі, ни має білше косиць, лиш одна на виршечку; она є така файна, як ружі склепова. Серед тої косиці є такий гудзик жоўтий дуже, а круг того жовтого гудзика білі платочки, дуже білі такі язички. Та той цвіт брати би на Ивана Великого тай робити з того воду и то добре до очий — помічне. Тай так віказаў він за ўсьо, за усї такі кавалки ружні — тай тогди аж окимив сї, шо той має злу гадку на него, шо хоче его убити и схопиў сї тай у ноги! А той пастух набаг сї, шо той усьо исказаў, а шо від мотилиці як мають віўці, то ше не казаў. Тай біжит за ним — а тот далі! — той за ним — а той далі!.. Але той пастух крвчит за ним: Мой! А від мотилиці шо?! — А Осинавец вікає и крвчит густо: чіпіль, чіпіль, чіпіль, чіпіль... Пріто він тото казаў, бо від мотилиці лікіў нима. Котра віўцьи того має, то уже поможи єі чіпіль. Тай и нині люди добре уже знають, шо від того ліку нима. Як уже виўьят, шо котра має мотилицю, то берут тай дають раду чепелем; такі на разу, бо ничої ради на то нима“.

(Петро Попович Он.).

56. „Оден чоловік буў праведний, у неділю ишоў до церкви. Раз якось иде, тай додивит сї свого кума, шо у коршмі рано у неділю. Тай гадає: Ану поверну, буду виїў, шо они при ті пійці собі заведут? Так дивит сї, а они сї ямили та так сї бют, шо кара. Тай так один другого подаў у суд, и тот праведний буў за сьвідка. Там у суті питают: А хто тому винен? — Каже праведний: Тот, шо на столі сидит... А то и у коршмі при ті бійці и у суті при тім праві сидит „тот“, шо у скалі. Але тот праведний не знає, шо то лиш він „его“ — осина — видит. А пани сї питают: А хтож там сидит на столі? — А праведний каже: А, тот, шо іх збуриў! —

А они сї его питают: А хтож їх збуриў? — А тот уже такі по їх каже: Та дябло! — А пан каже: А чому, чоловіче, я не виджу, а ти видиш? — А, каже, я го тепер виджу, а ти хьба потому меш го вигіти... А пан питає: Та коли я буду его вигіти? — А, тогди, каже, як ті озьме! — А! каже, най цебі озьмі. Марш! — Тай по розправі*.

(Семен Попович).

57. „У Пасічні ворожі на Сьвітвечір. Узьмут собі хлїб и збо-
лоче сї и иде чисто голїи из тым хлїбом кругом свого обійски. Так
ходить до трох раз до круг и за каждый раз приходит під двері
и дуркає, а там его из хати сї питают: Хто там? — А він каже:
Бог! — Ш чим? — С хлїбом, из усим добром! — И так до трох
раз. Тай трафило сї у Пасічні одному, шо узьвў собі на Сьвітвечір-
хлїб, и обійшоў раз обійски, приходит під двері и дуркає... Питає
сї жінки: Хто там? — Бог! — Ш чим? — С хлїбом, из усим до-
бром! — Пішоў він другий раз обходити, прийшоў під двері и тиж
так само питає жінка, а він відказає. Пішоў третий раз. А жінка
тимчынсом забула сї, кїлько він уже раз обійшоў — гадала, шо три
и пішоў у комору. Але узьвила она якис цебрик и вінесла до сїнїи
и поклала десь коло дверей. А тот сї вернуў третий раз — шо обій-
шоў — приходит під двері тай зашпотаў сї на тот цебрик и загреміў
туди собоў... Розбвў чоло гет. на цебрик!.. А жінка учула, шо то
шось загреміло під дверми, а она здогадала сї, шо то відаў чоловік
прийшоў третий раз; питає сї: Хто там? — Але! каже, тітько
з цебром!.. Він маў казати так як тих два рази, а він тим — осина
— закїнчў. Каже: тітько з цебром! бо чоло розбвў, та зі злости
то вімовиў. А то „тот“ — осина му — засьмішкував собі из него, шо
він ніби казаў, шо „Бог“. Гадає: Чикай, пімнеш ти и мене! И тогди
увійшоў він у хату кирравий и каже: Докі, каже, мого віку, то уже
шо зготовлю, буду вечеріти, а ворожїти білше не буду“.

(Петро Попович, Он.).

58. „Є одна полонїна, називає сї Свидова, а на нї є сїмдесеть
и сїм стай. Але два віўчері заложили сї из ватагом, котрий би пі-
шоў одной ночи перелїчити усї стаї на ті Свидові. Тай один заложїиў
сї, шо піде рахувати — а він не знаў, кїлко є, але він буў такі не
дурний... Узєў він собі товариші и узєў мїх. И вийшли они на гра-
ницю — під ту Свидову, у ночи — и він роздер мїх (дио гет роздер),
и оба поўлазели там у тот мїх — оден відти ногами, а тот відти —
и так там качьнют сї на тім місци... Але „він“ — пек би му —
прийшоў на то місце и того шпортає ногами, показує и плює на
тото... Каже: Агїй! Цѳу! Я уже 77 стаї обійшоў нїні, а шем та-

кого дава не вигіу, аби дві голови, а один туш... Тай пішоу собі. А они собіж відітали из міха и пішли ид тому ватагови, а він сї питає: А шо? — Є, каже, 77 стаїу. — Тай способом віграу заліжку".
(Семен Попович).

59. „Буу один ватаг и один віучарь. И заложнїу сї тот віучерь, шо піде за „наклад“ спати. Пішоу він одной ночи — нічо не приходило. Але віучерь буу віжлун, він знау, шо „тот“ прийде. Але лишаву сї він другої ночи сам. Гадає собі: Шо туй робити? Але узєу він росохач такий, гей хлопцьц, убрау того у штани и у сорочку и припер того у колибі — ніби то він — а сам пішоу у полат. Але приходит „тот“ — осина — у ночи и такі буком того хлопце; бє, бє и каже: А ци будеш ити у заклад спати за наклад? — А не знає, шо то він дерево бє... Але добаг сї уже відтак и каже: Віробнїу ти зі мноу сьмішка, віроблю из тобоу... Тай дес так було, шо тот віучьррь спау зноу сам у колибі, а „він“ — осина му — приходит. Прийшоу до него медведем тай нимвў козу и кікає; а коза верещит — „не мене! не мене!“ А він каже: Ні, ні! я не тебе буду. — А тот пастух за ним; а медвід иде у ліса... Тай так залуднїу єго у пуці — такого тумана му пуствїу, шо пішоу. Тай там злапау го, и повідтинау єму руки и ноги и каже: Абис ніколи не вшоу спати за наклад и абис ніколи из другого не сьмішкувау сї, бо сам на сьміхи зїйдеш“...
(Семен Попович).

60. „Як мала бути потопа сьвіта, то Ной віщувау наперед, шо буде потопа и сїм рік будовау собі такий коўчаг, аби набрати усекїй живини на росплід и на прожиток. Тай так було, шо „тот“ — цураха му — зайшоу и розібрау той коўчаг за одну ніч до послїдної дошки... Рано, як Ной того узрїу, тай дуже зажурвў сї, шо він буде робити. Але Госпоць каже: Не плач, Ною, але бери и складай коўчаг назад. Тай так му Бог допоміг, шо то, шо робвў 7 рокїу, то за кілка днїу паложвў назад“.
(Павло Курчук).

„Як у церкві відправа, то „він“ — цураха — сидит у бани, у верху и пише грїхи на волові шкірі“.

61. „То як на добре, то не удаст сї, але на эле — то зараз... Ади, як кладе сїткар слопец — ци сїтку, ци силце на яку звір ци би птаху — то як каже: Кладу на боже; ніби аби на шос доброго ховїу обернути тот прихїд, ци би на сьвічку ид церкві, ци би до хати шос таке не эле — то не име сї віц.. Але скажи: То буде на горїуку! то зараз име сї... На эле заімени, то „він“ — цураха му — поможе!“
(Юр Жолобчук).

62. Чорт зникає (щезає) на голос когута. Я питаю, чому се так буває? — Відповідь: „Бо то сї так трафило, що „він“ — осина — закинув собі добре тото. То вшоу який через границю у ночи и адбаў „его“ — цураха му. — Питає сї „він“ — осина: Ти шо за оден? — Так як не оден! — А шо то не оден? — А так, як не два! — А шо то не два? — А не два, то так як не три!.. — А шо то не три? — А так як не штири... Він его так загураї, аби „его“ чьис пройшоу, бо би го згьриу. — А, шо то не штири?“ А так, як не петь! И так він его провадиу аж до тринацїть. А як гїйшли до 13 и так сї трафило, шо якурат когут на тот чьис запіау. „Тот“ каже: А шо то в 12? — А той чоловік каже: Дванацїть так, як не тринацїть; а ў тринацїть когут піє — студент дзябла у морду біє! И такі тогди „его“ ў морду фа! А тот у ноги... А то тот чоловік знау віжлувати, и загурау его аж до тої міри, шо когут запіау. Тай тому „він“ — осина — щезає, як когут запіє, бо сї уже раз так ему трафило“.

(Семен Попович).

Б. „Пламети“.

Нарід вірять, шо в ночи „панують“ всякі Пламети. Під сею назвою розуміють: Чортів, Няўки, Мерцїв, Топельників, Повісільників, Опврів, Відьма, лиш під зміненим видом. Они „перемітують“ ся на всякі звірята, на людину (чорт, мерцї), а навіть на предмети мертві (полотно, міх) і так змінені „сьмішкують“ та страшать людей.

Пламету може видїти лиш той, хто не в ані перваком, ні мізаньком. Всї вони мають „міць“ лиш у ночи і то до 12 години. Коли адбасть ся яку Пламету, можна її зловити, але лиш мізаньчиками і то на віглї та треба знати добре від себе (молитви, заклятя); Пламету мож також і вдарити, але лиш раз, а тоді каже вона: Повтори! Її бажаня однак сповнити не можна, бо колиб хто повторив, тоді удари позістануть без наслідків — їй не пошкодить, а противно йому се пошкодить: „Пламета може хрискєвнина изгїрита“. Ось оповіданя про Пламети:

1. „Буў один стрілец, ходиу усюди та стрільвў. Єдного року узвў сї та пішоу у доли так, шо мау дві ночи там сїгїти; він пішов на дві, шо їли ріпу. Залїє він у колибу, прикиг наклада — таке грубе дриво, шо закладає сї на ніч перед колибу, аби цаду ніч горїло — и сидит собі. Але приходит дик, силний дик. Тай поклау тот дик гук на наклада и грїє... Але тот стрілец — так же

не буў такий, аби ніц не разуміў — узяў сокиру тай кнў того дика у гук... Иг! тот виперь {пішоў онтуди усьякими-усьякими голосами гарлаючи... Другої ночі сидит стрілец зноў, приходит пан. Буде цибух, як палицы у того пана, а люльчина — гей коноўчина... Приходит собі там и тоту люльку накладае и палит; дим садит гей з коліў. А тот стрілец узяў сокиру тай ту люльку обухом! Розсипала сї... Тай зноў тот пан пішоў лісама усьякими голосами піворьчы... И уже білше нічо не приходило“...

(Петро Попович, Он.)

2. „Буў туй один, шо приказуваў, шо ишоў десь у ночі. Иде дорогоў и приходит над ріку. Дивит сї він, аж то стоїт під скалоў чоловік, але такий великий — як смерека... Ёму стало якос льично тай уже не иде туди, але пішоў горі рікоў и зайшоў у другу скалу и стаў собі; гадае: Най той перейде, то тогди піду. — Але у ті скалі — де зайшоў — як шось лусне! так, шо і скала сї завалпла и земля під ним задріжыла; а він упаў и так лижвў, як мертвий, аж до раві“.

(Петро Цапей.)

3. „Раз ишоў я из міста у ночі — уже пізно. Тай иду та иду, а тут у вербі просто Остапіў лиш шось разом як звейкало, а я застыў на місци.. Двўлю сї на вербу — нема ніц“...

(Андрій Калинин.)

4. „Приказуваў нибощик Петро: Иду я раз у ночі, каже, двўлю сї на міст — ше з делику — а то шось сидит... Я, каже, туди — а оно д' мині; я вертаю сї, а оно сидит, уже не иде д' мині. Е, каже, переерствў сї, иду! Иду мостом и усе ерцу сї — а льяк такий ми дало — а тото гоп! из моста... Я, каже, скіп сї зо страхи и зноў переерствў сї, а оно поволи пішло собі доліў“.

(Ф. Оленюк.)

5. „Раз ишоў десь відціў, від цах хакіў, онтой Джуґлан и нїс молоко у коноўчяні. Тай як прийшоў от туй на Гармакіўчину, а то, каже — лиш зблискае з перед него, піде з поперед него крумельга, такога танца з ружными фіґльми. А тот поклаў коноўчину, та здоймиў из себи бундину тай зачыў сї обганьти; зо страхи не знаў, шо робити. Він узяў коноўчину зноў ити далше, а то зноў з перед него крумельга! Той кладе зноў коноўчину и обганеі сї, а то зноў піде гет. Тай так ледво дійшоў зо страхи аж онди на городи. Бо то шо він озьме коноўку, а то з перед него таке гей Жидик малий из борідкоў, чорне, зблискае усьякі фіґлі такі показуючи. Иде він уже городами, а там стояла грушка. Але додивит сї він, а то уже на грушці показуе ружні такі сьмішки; а він

прийшоў пад оборіг, до сусіда, и каже: Костю, Костю! Ты сплш?
— А Коскь каже: А шо там? — А идиш, каже, помагати; онди,
каже, якас біда пуджіе... А той устаў, идут туди — нема ніц...
Десь щезло“.

(Петро Попович, Он.)

6. „Оден ишоў из місії, як у нас була — ишоў из жінкоў,
само-двое. Тай він сї прилшиў, бо він знаў, шо жінка боязлива
и лишаву І у такім місци, шо пуджіе... Він хокіу знати, яка жінка
за боязлива — а она пішла д' хакі. Але иде він собіж. Але дивит
сї, идут два бараби один одноў фосоў, а другий другоў. Тай кру-
нули сї ти бараби и вели го аж до дому чубкаючи из заду. А ему
такий льк дало и він тото приказуе жінці; а она сьміе сї и каже:
Ти хокіў, аби мене пуджіло, а то тебе самого найшло“.

(Семен Попович).

7. „Вуйко и тета пішли раз на прыхі, а у дома лишила сї
сама баба из гітьми. Тай прийшло шось чорне — гет цалом чорне,
лише сподом тронькі біле — и прикачыло сї під двері, а пес так
на то бреше — шо кара. А то під дверми каже: Гу! гу! — Але
баба хокіла ити допврати, гадала, шо то ти из прыхіў прийшли.
Але далі баба добагла сї, шо то е и не доперала. Вітак то пішло
из під дверий тай туди берегом изкачыло сї у долину. Потому пе-
рейшла тих — шо ишли из прыхіў и гукае; каже: Гу-гу! —
А вуйко каже: Добрий вечір! — А то сї не відзивае перший раз.
А они кажут: Добрий вечір! — А то каже: Шо ти хоч! — А оно
хокіло, аби вуйко казали такі: Шо ти хоч? И було би пошкодило.
Але вуйко переерстили сї, а оно загриміло туди у долину“.

(Ф. Оленюк.)

8. „Приказували мама, шо ишоў якас чоловік онди під Облаз-
цем, а там буў доўгий дуже міст. Тай ишоў він цперез тот міст
и дивит сї — лежат міх повен. Але він тот міх буком... А то
каже: Поўтори! — Ніби аби ше раз ударвў. — Він ударит дру-
гий раз.. А то зноў каже: Поўтори! Але він добаг сї, шо не можна
и лишвў тото гет“.

(Юр. Осташук, Ст.)

9. „Раз у вечір — дес так коло одинацятї години — ишоў
один цперез кладку. Але дивит сї — иде ему на зустріць з другого
боку білий міх... И стали один протіў другого и так стов. Але по-
тому той підніе бук ударити — а міх оберне сї тай горі скалоў...
Лиш вігер повівяў“..

(Йосиф Осташук, П.)

10. „Я раз ишоў у ночі д' хакі. Иду, але онди закоркіло ні
— то шось хляпало — закоркіло ні піти наўправец. Иду уже під

верхом, шось стоїть у білі сорочці... Я — ид тому, а оно росте у гору... Я — у долину, а то гей причьккло. Иду зноў, а то показує сі зноў... Але дало ні льня, аж голос ні відньило. Потому, гадаю, вертаю назад на дорогу“.

(Андрій Калинюк).

11. „Раз ишоў оден чоловік д' хакі. А онди на тім москі по-виш Янкелки дивит сі, лежит міх на житом. Тай бере він тот міх на плечі: Огі — каже, кижке! Тай ледви донїс отуй, де місток розвалений и поклаў спочивати. Поклаў; через чьєс дивит сі на землю — а міха нема!... Тай так во страхи заслаб буў, шо не годен буў ити, шо го принеслп“...

(Юр. Осташиук, Мат.)

12. „Ишоў чоловік від Якельки и маў так під плечем хлїб. Але приходит отуй на Візіўщину и сіў на горбок и палвў люльку. Тай дивит сі — иде жінка горі; а він гадаў, шо то єго жінка иде на зустрїть, та уже вернула сі; кличе він: Жди! А то не обзиває сі, иде дальше. Я, каже, иду — тай то иде; я стану — и то стане; я швидче — и то швидче... Але гїйшоў він аж онди під Шпїнь тай сіў и зноў палит люльку. А то зайшло попри него и сіло. А він такі не богато думаў и далі на віглїў рукоў — фа! А то запищньло и пропало“...

(Ф. Олемок.)

13. „Раз іхаў я з одним паном на Солотвини, а він маў стрїльбу коло себе. Приїхали ми у такий вільшняк, шо вільхи на оба боки дороги. Але то коло одної вільхи — засьвітит шось у потемкє, гей кіт; такі вигїў пан, шо кіт; менї не показувало сі, бо я первак и мізинок. Приїхали ми блище — кіт стоїт під вільхоў... Конї зачьбили сі полохати, а пан додивит сі того kota и батогом — шьває! А кіт усьєкіми голосами заворит тай горі вільхоў, а конї собіж зцапили сі и зньбили сі горі — и замало сі конї не стратили у тїх вільхах... Ледви ми конї опаметали и поїхали далі“.

(Семен Попович).

14. „Раз ишла жінка з того боку, приходит до лаўки — а то шось скочит из пристаўки у воду, тай зачьило сі льопати... Она иде лаўкоў, а то собіж, поровїнь из неў, и льопкає у вогі. Ті дало льяк, шо такі гине... И згадала собі Благовїщенє — бо то добре так изгадати у такім, то моци не має — и перейшла лаўку; а то далі льопало сі“...

(Семен Попович).

15. „Чьїсом буває, шо Пламаета приходит у ночи и зганьбі; кричит два рази у вікно, аби хрискини вїшоў на двір... Як не обзивай сі, то піде гет. Дятого як дова три рази хто не кличе, то не гір обзивати сі“.

(Павло Курчук.)

„Проти лихого, — як шось так чоловіка сьмішеує, — пуджіє — то добра молитва. А коби ше нагадаў, у шо буў Сьвйтвечір, то зараз щезне“.

(*Павло Курчук*).

16. „Даўно була о туй (показує на зад хати) колиба, а коло неї була така стара верба. Тай раз у ночи сидит у колибі чоловік и курит. Але приходит ид нему пан якис из люлькаў у зубах. Але люлька така премудра — видит сї, ци би срібна, ци би яка и цибух дуже дилікатний. Тай тот пан посег туди за наклад, узьнуґ грани у люльку — и курит. А чоловік дивит сї, дуже люлька му сї сподобала тота. А тот пан каже: Шо, ци не сподобала сї тобі моя люлька? — А, чому ні... А ци би ти — каже — не заміньу? — Ой чому ні! Коби лиш пан хотїли... Тай пан даў ему люльку, а собі узєў его; тай пішоў. Але чоловік курнї — докі курнї, а далї льг и уснуў; а ту люльку поклаў коло себи. Прибуджєї сї, до люльки — а то цибух, бобовина, а люлька, свинек... Так засьмішкувало из него...“

(*Онуфрій Попович*).

Пор. Етногр. Збірник, т. XV, ст. 73—75, ч. 129—133.

6. Блуд.

Є також віруванє, буцім то бувають такі місця, де чоловіка „хапє“ ся, або „бере“ ся Блуд. „Така Мана буде водити христинина и цалу ніч, а не скимит сї де він є; и сто раз буде коло того місці, шо шукає — а не трафит. Таке сї озьме голови, шо чоловік не може сї спїзнати“.

„Як чоловік аби зблуднї — шо Блуд сї име, є такі місці — то аби вівернуў на собі сорочку на лівий бік, то сї зараз спаметає“.

(*Андрій Перожук*).

„У Рафайлові є такий ліс — називає сї Блуднїк — то и цілий день буде чоловіка водити и усе на одну стешку прийде... Чоловіку видит сї, шо за тот чьпе, шо веде, то зо штири миль зробнї а він прийде назад на то місце, де буў“.

(*Петро Остапюк*).

7. Закопані гроші.¹⁾

Віра, шо в землі є багато закопаних грошнї, дуже розповсюднена по цілій нашій Україні-Руси. Зеленці оповідають про се також багато.

¹⁾ Оповіданя сї кладу на сїм місци з огляду на те, шо „Злий дух є газдою ид грошнї“.

1. „Даўно старі гаэды любілі класти гроші у землю; але то в гаэды були не такі, як нині. Тай ше якіе забіги були сюди — приказували небощик тато, шо чули из тіда — то нарід, уважьніете, шо маў грошій испрытаних, то клаў у землю“.

(Вас. Онуфрак, Ів.)

Також опришки закопували свої скарби в землю, а вже найбільше „поклав“ їх Олекса Довбуш. Між закопаними грішми розріжнитиб двоякі: чисті і нечисті. Перші, кладені без усяких заклять — вони горять по півночи, а другі се ті, яких пильнує Біда — вони горять перед північю. Коли хтось побачить, шо гроші горять (вони „чистять ся“), то старає ся се місце добре назначити (пр. кине шо там), щоби онісля при догіднім часі пошукати за ними.

Не вільно брати нечистих, бо Оснавець, котрому закопуций віддав їх під опіку, або не дасть їх, або хісна з грошій не буде. Мені показували місця, де нарід найбільше робив і робить пошукування за земними скарбами; на груни Яршиці та під Добошанкою в багато таких місць, де „люди гребли сі“. Раз прийшов до мене оден господар, звірив ся, шо видів, де горіли гроші і я пішов з ним. Вийшли ми на Яршицю. Там показав мені місце між двома смереками, де, мовляв, горіли в ночи гроші. На питає, по чім пізнає, шо се як раз тут було (він бачив огник з віддаленя 2 km), відповів: „По кім пізнаю, шо оцьи гачуґа білша була ясна від вогню, а цьи менча не була ясна, лиш чорніла сі — а горіло отуй (показує) у середині“. Коли я звернув йому увагу, шо в місця, де показує, слідно начеб хтось там уже „порпав“, признав ся, шо вже рік тому бачив „як горіло“ і копав, однак безуспішно, бо, мовляв, „певно эле закимву місце“.

Інший гаэда водив мене в далеку полонину, де, мовляв, в під плитою гроші. На місци застав я величезну плиту (не дуже грубу), шо лежала на другій, а коло сего кілька старших і кілька не зо всім давно врубаних колів. Гаэда пояснив мені, шо „від давна приказуют люди, шо туй в гроші оприєвкі“. При тім довідав ся я, до чого уживано колів, які там лежать: „То гроші нечискі, а хто уже тото знає, то застаўляє другого, аби хокь колом рушву плиту, то уже мож би гроші узяти; уже тому, шо бере, не зашкодит, але тог, шо рушит, то може бідувати“. Кажу: Се й справді може такий бідити, бо камінь грубий — можна „надеісти ся“... Відповів: То не то! Але Біда — цураха му — може хрискинина избавити. О тот старій Калиньник найшоў буў таки такі нечискі, та зачыў

копати, то потому шось ци би петь негіль, ци як, лежъиў. Але то ше не так може бути“.

Наведу кілька оповідань про гроші.

2. „Онди на Бридульцех клали 12 їх гроші; та присегли тогда — так собі вімовили у „него“ — шо один без другого не возьме; шо як би брати, то аби усїм, а як би хокь одного не було, то не возьмут и тоти. Типер один за другим вімерли, а один ще живє — отже ему не вільно брати и грейцарі; він знає, де кладено, але їму самому не даст узети“... — Або онди Табірський ни приказує, шо такі коло хати є гроші тай ни мож узети; навикь говорити про ні ни мож коло хати, бо зараз шкодит: або худобу мучит, або чоловіка, доскь — ни дав брати тай уже. Гадайте собі! То ни так єт гіє“...

(В. Онуфрак, Ів.)

„Там у зворі є нечискі гроші. Одєн браў тай умер від того“.

(П. Курчук.)

3. „Дудо приказували, шо він — цураха му — приходвў до одной хати и внигуваў дрова из під печи. Але пішла тога жінка до свого брата, аби ишоў почувати ид ні, бо она є сама боїт. Тай пришоў брат и шось туди говорі — а то ўходит пан такий великий, аж до стелі головоў досьигає; тай такі як увійшоў, порозанраў єї по хакі и узьвў єї піч лупати... Луцаў він піч, аж кури запіяли... Порадили єї они зазвати ксьондза. Посьвитиў духоўний хату и білше не приходило нічо. А то на тім місци закопували даўно гроші и тоті гроші ему — осина — віддали; тай тому він туди гуляў“.

(Ф. Оленюк.)

4. „Там у однім місци були гроші. Але то були нечискі гроші, шо „тот“ — осина — сьгїў на них. Але одєн чоловік хокїў ті гроші гістати. Узьвў він и кожного сьвита вібираў у тім місци, де їму єї гроші показували, палцьма камінья. И так було, шо на Йурі добуў він ти гроші. Як добуў, то узьиў и укїє из там д' хакі. Але приходит „тот“ — осина — и каже: Ти на шо украў у мене гроші? — А ти як пилнуваў? — Та бо я буў у армарок пішоў. — Я твоїх гроший не вигїў. — Мой! каже, я кї зараз убо! — А тот вінвў мак и пшеницю, шо на ні дванацїть службіў єї правило у церкви и тото посинаў, а „тот“ — цураха му — щєз як дим“.

(Мих. Курчук.)

5. „Спаў у лісі дизингир та спаў до ранї коло плаю, близько над скалоў. Але прибудит єї рано — а кїнь над ним стоїт сьвий.

Сідло на тім кони німецьки, триндзелька мудра, каже: Берн ні, чоловіче, за вузду!... А тот изжых сі... Каже кінь: Берн ні за вузду, бо як ні не бѣреш, то хіба у сѣм рік хтось ні може витіти, або й ні... А тот боїт сі... Тай тогда той кінь лиш разом розлетит сі тай задзвенит туди у землю... То гроші були, вішли з зимлі и показали сі конем сивим. Як би буў узѣў за триндзельку, то би сі були розсипали коло него и буў би маў щіске^а.

(*Павло Курчук.*)

6. „Раз пішоў оден до ворожки и она ўму віворожила, шо на яго грункі в гроші закопані. Війшоў він від тої ворожки и зібрало сі їх петь у ночи ити тоти гроші копати. Прийшли на то місце и зачыли копати — а там напрокіў того місці була така велика скала тай у ті скалі як шось не трісне так, шо скали їдут... Як то утихло — а межи ними буў одан „розумний“, шо усьо вигіў, а ивчому сі не покаже — и додиввў сі, шо иде до них „тот“ — осина — від грошій газда ніби; додивит сі, шо иде високий у вільхах так, як смерека — тай они поўкікали^а.

(*Петро Цанейі.*)

7. „Оден чоловік найшоў гроші, найшоў котел з грішми у лісі. Узѣў тоти гроші на плечі — поставиў, ему сі здає, шо гроші, байдуже. Але чує, шо дуже кижкі — ше на місці. А як поволеньки підніс, а то его притисло ше ліпше. Але як его притисло так, шо стаў потавати по коліна у землю, гадає — ба шо се гей! А він не знає, шо „газда“ від „них“ сїў собі на котел и він несе разом з ним“. Але приніс він ті гроші ид хакі. Як приніс — де не де тіти, а він зірваў мостину у хакі и поклаў там, аби жінка не знала за ні; и так таїў їх, шо жінка не знала. Але тот газда, шо на нім іхаў, зачинає сьмішкн віроблети за гроші; зачинає шкоди робити — ніби він ховіў, аби тот відніс гроші на місце. Але тот видит, шо сі из ним робит и пішоў він раз до якоїс брехачки (ворожки). А тота сказала, аби тот газда перебраў сі гет из того місці из хатоў. Тай так було, шо він загадаў переносити хату. Прийшоў майштерь и другі якісь люди толокові сі збігли тай хокет рушити, бо то би зачѣти від тої, шо май у послід кладена. Отже они сі добагли, шо міст май у послід кладенай; уже як в хата зроблена, тогда кладе сі мостину. Але берут сі они до тої мостини и газда, шо ніби его хата, кивў перший сокироў и лиш підважили мостину, але додивит сі він грошій тих, шо поклав — а дотіў забуў за ні — и каже і Пускіт-пускіт назад мостину, не буду уже розбирати хати! Шос с: ему так повиціло. Але „тот“ — осина — усе сьмішкує сі далі: ху-

добу єму мурдуваў, судник єму перевертаў, як жінкашла по воду, то він — цураха му — побігне на перед и там льопав сї у кирниця... Так „він“ сї сьмішкуваў, шо гіч му вімурдуваў, худобу, жінка також умерла — хату єму обсмутуў цалом, він сї зостаў сам... И не розлучьвў сї из ним аж до смертї“.

(Семен Попович.)

8. „Там над звором були гроші у землі. Але небішка Микитиха шос робила на горогі, на гредці, и додивит сї, шо гроші горе. Але клече на Ивана: Иване, Иване! Ади, онди над скалоў шос горит; — але на тот чьис отахло. А она каже: Ого, уже щезало! И як залихословила, сказала, шо тото щезало, тай то — из землеў урвало сї — шо зсуў з'їхаў — и пішло туди у дебрю“...

(Мих. Попович, Он.)

9. „Раз пішоў один чоловік на Велигдень у церкву на паскоў, а жінка лишила сї дома. Але як чоловіка ше не було, узела жінка хлопчика и пішла візирати чоловіка из церкви, ци не иде. Десь то була коло ліса тота хата. Идут они по під одну гору, прийшли під одну скалу, дивет сї, а то доперла сї тота скала, а там така пвўницї вєліка. И додивит сї тота жінка — а там поўно грошій... Она підступила блице и післала хлопці туди, аби набраў тих грошій. Тот лиш пішоў у ту пвўницю, а то печера з тими грїшани — замкла сї; разом из тим хлопцем замкла сї. Тота у плач и вертає сї назад д' хакі. Приходит чоловік из паскоў — де хлопец? Нима, каже, хлопці, так и так сї стало... Пішли они туди, дивет сї — замкнене... Но, нима шо робити, пішли они гет. И так сї уже тим журі, шо нима хлопці, шо кара. Але хтось їм порадиў чикати другого року, другого великодні. На другий рік, на самий Велигдень, пішли они зноў туди ид ті скалі и чекают, бо то замкнене. Якурат по відираві, як ксьондз посьвятвў паски, доперас сї тота скала, а хлопец вібігав... Но, але грошій однако не узєў, бо були нечнські“...

(Іван Сїнютович.)

10. „Оцесь Голоўцьк старий маў город, тай є ше. Але тот город буў дуже каміннстий; а він собі наймиў богато робітнїкїў у тот город, чьистити. Тай ти робітнїки чьиски тот город, а Голоўцьк такі из тими робітнїками чьистит, збирає камінь. Але прийшло до якогось каменїщя вєлікого дуже, шо один не міг рушити. Прийшоў Головцьк из робітнїками ид тому каменїщевн тай іріфом підважиў тот камінь — але глипне Голоўцьк — аж там під тим каменем стоїт скринка залїзна, а на віку є дуга така, аби за то добре брати. Але він добає сї, шо то там є гроші — и тєгда

позганеу усі робітники и казау робити Очинаш.¹⁾ Повіплачувау кождому, що сі єму належіло за цалий день и сказау, аби ишли до дому. Тай пішоу відтак ид хакі, узєу собі конє тай якис гак присилєу до орчика тай зачыпєу за ту дугу, шо була при ті скрині и рушиу тоти гроші из місці... И наколи рушиу из місці и викигнуу, так кінє лиш перевернуу сі, злискау ногами и — по нїм... Тоти, шо ті гроші клалн, то іх заклинали; то не були тоти гроші чискі. Як чискі, то може узєти хто небуєт, але нечискі то варка річ. То приказуют, шо як кладе гроші, то віддає „тому“ — осина — каже: Хто сі гроші без меї голови возьме, то свою голоу положит за нї... А Голоуцьник не дурний свою голоу класти, але поклау кінцьку; запрег конє, аби кінє лиш рушау, бо то коби рушити из місці, а далі уже мож брати — нічо не шкодит. И кінє погіб, а Голоуцьник має гроші. Він тоти гроші спрєтау и вимінеу (потроха, шо стау богачем велєким“.

(Петро Попович, Он.)

11. „Сєє Калиньник такі дес буу надєбау гроші — вигіу, шо горіли, и пішоу копати. И потому видєт сі, шо не відлежіу тото. Тото нечискі були, а він, дурний, узєу сі до того, а то — ат шо... Раз не даєт, и уже!“

(Вас. Онуфрак, Ів.)

12. „Буу одєн богач, називау сі Гіпшєн. И ишоу він раз на попєє из віуцьєма. Приишоу ид одні скалі — скала дотворєна... Увіишоу у середину, а там сила грошиє; так додивєу сі, шо було 12 путєрїє из самими червоними. Але він не мау у шо набрати, лиш кїльєко у капєлюх — але набаєт сі, шо из ним є слуга, коби не натїишоу, аби не вигіу — и пішоу подивити сі, ци єго слуга дилєко... Вертаєт сі назад, до скали — ого! уже заперєла сі“.

(Андрїєй Перєжук)

13. „Одєн найшоу гроші и прїєє до дому тай поклау у яблінєку, була дуплава так, гєє бєрбєниці. А ишла одна жїнка тай шєє завїтєрєла; тай гєє бє і хтєє сказау, шо там є гроші. Приишла туди блище, брати ти гроші, а то і шєє так запаморєчєло, шо не могла іх узєти. Тай она як бє сі не хєкіла відтіу уступити, то бє сі була не скєвила, але пішла гєт тай зарєє прїишла на мїру. А тот чєловїєк потому вимїєну тоти гроші за четвєртий пай и єму сі прїпєло из того вієїмєстє“.

(Сємєн Попович.)

¹⁾ „То у нас є такий звичай, шо як у якіє робєкі — ци у бутїні, ци дє буєт, то усі разєє гєворї Очинаш и зачїнаєют уже потому робєти. А так у вєчїр робєт зноу Очинаш и тогди уже ни вольно нієкому робєти; нїбї коло колїбї шєє так, то можєє, але там дє у днїну, то ни мож“.

14. „Оден найшоў гроші у двох кітлах, а меже нами буў ніж; оба кітлы на ланці були, а на серед ланца буў ніж заткнений. И тот чоловік вікн ніж и шукае там грошій, де буў ніж, але не найшоў — лиш надбаў ланц. Пішоў він ланцом у тот конац, в котел у ямі, кітлы всилені ланцом. Але він піднеў оден котел — а то другий иде у спід и кигне и тот котел и яго; тай він пуствў и задихословвў, а гроші — лиш задудньит туди у пропаскь... А він лвш поўтираў сї, шо упріў коло того и пішоў гет“... (Семен Попович.)

15. „Оден гідо у Рафайлові маў богато грошій. Тай раз пішоў — уже старий буў — пішоў за ставенку тай вікопаў яму и ти гроші узвў и закопаў з кітляком у ту яму. Але невістка тото підгльгнула — десь була туди, ци би у ставенці, ци би де, доскь, шо тото вигіла. Тай тот гідок, як засипаў тому яму и тогда — шіную сонце, динку сьвиту и вас яко чесних — сї и — вібачте за слово — варобаў на то місце купу и каже: Заклинаю ці гроші, аби ніхто іх не кинуў! А хто би хокіў сї гроші узьити, то мусит наперед — вібачте за слово, не до вас чесних кажучи — мусит цю купу здаісти... Але невістка тото усьо чула. Тай як гідо пішоў відгіў, а она узела — вібачти ми за слово — ту купу и то изсушила и зігерла на порохи и сховала. Потому, як гідо помер, може и не зараз то сї гіяло — дае тота невістка того пороху свому чоловікови, аж він надзїў усьо. Як тото здаїў, узела она яго и повела за ставенку и каже: Копай, чоловіче, туй в гроші! Копле він, копле — и вікопаў; дали сї ему тоги гроші узети, бо то зробвў, шо гідо закльвў“... (Андрій Калинюк.)

16. „А то також було у Рафайлові. Оден гідо маў также богато грошій — як то даўно сї водило між нарід, шо много мали того добра — и закопаў у землю на своїм горогі. И як закопаў и заклинаў: Аби, каже, тот шо хоче сї гроші узьити, то аби узвў плуг и штири коты — аби були чорві, и аби були усї штири перваки — и на Юрі аби ораў тими котами, то віоре сї гроші... Але яго син тото піделухаў. Тай по гідові голові вікохаў чорву кітку и спаруваў уже на чорнам котом так самож — и були штири, якурат штири, котета. Та як вікохаў він ти котьята, шо були уже великі и на Юрі — так, як гідо приказуваў — запрег тоги коты у плуг, уже змайштруваў такий плужок маленький до тої прахтики, и оре. Так покляў одну скибу, другу скибу — а за третим разом зачьипвў плужок у шось и стаў. А тоги гроші шо року на Юрі підходили під верх... Тай він тогда ти гроші добуў и вібраў“... (Андр. Калинюк.)

Часом душа помершого газди сама покутує при грошах і то доки її хто не „обвілнит“ :

17. „Пішоў один рабшціц у ліс. Ходвў, кілко ходвў, аж разом трафіла сі добич; він пушку до лице, тай упало и пропало... Він собіж на то місце, де було, узевў собі на ціль, приходит на то місце — нема. Але найшоў він на тім місци камінь такий жьирований, тай добаг сі уже, шо там гроші є закопані. Зачьвіў відвалювати тот камінь и найшоў там тільки грошій, шо гадаў штирв конї сідлати и за тими грішми іхати. Але однаково набраў тимчѣсом кільки лиш міг узети грошій. Відтіў пішоў дерево до дерева вікісуючи знаки, аби другий раз трафіў на то місце. Прийшоў, посідлаў конї, узевў 8 бербенаць тай пішоў. Але пішоў и заблудаў, не потрафіў. Бо то сі ему лиш вігіло, шо він робит знаки, а то знакіў не було... Бо то там душе на них, на тих грошіх була. Она сі у сім рік настаўлеї з того місці, де є гроші. Акурат він прийшоў, а она сі наставила, а він не знаў ї відтам обвілнити — як не пересунуў грошій з того місці, то не обвілніў. Як би буў обвілніў, то она би була праведна и він би буў щєсливий“.

(Семен Попович.)

18. „Пішли два — вігіли, шо горіли гроші и пішли шукати. Шукали и нашли дубову бочку вз грішми. Але чим нашли ту бочку — аж туй явў сі єсьондза... Але тоти сі спудили того єсьондза и далі, поўкікали. И урадили сі піти у коршму, налити сі горіўки; каже: хоїм у коршму, віпем тай будем беспєчні и підемо, єсьондза вабемо тай гроші ти озьмемо. И докі були май тверезї, то говорили собі по тихо, але як собі добре підкигнули, то тогди уже не розуміли, шо онди єндит третій и усьо слухає, шо они говорі. А тот третій, як усьо віслухаў и пішоў на то місце, до тої бочки. Найшоў якурат. Доки узьвіў сі до тих грошій — туй єсьондз. Питає сі тот чоловік: А шо душья хоче? — Прощу! — Бог кі простит!... — Ше раз! — Бог кі простит!... — Ше раз! — Бог кі простит и благословит!... — Прости и тебе Боже и благослови тобі сесе на хосєн! Тай зник... А тот гроші — тай пішоў... Прахоті и ти два пєні бити єсьондза — а грошій нема“.

(Андрій Перожук.)

ЧАСТЬ V.

Непрості або Землені боги.

„Пан-Бог, той, шо євіт увєє тримає, тот, шо над нами, не годєє сєго зробити — шо лиха душе; тки і

є знахорі... Ся Зелена уже має тих Землених богіў Туй самі Чьвріўники та Тарахтерники — Боже прости. До ўсекого собі помагают, усєко сьвітом колотєт, але — Боже! (ударяє ся по губі). Ни знати, хто старшій?... То є такі, шо аж лєчно згадати, шо не гіють“.

(Юриса Осташук).

Зеленці вірять, шо між ними є багато Непростих (або Землених богів), себ то людий, котрі „у всєкім гілі“ уміють помагати собі або другим; можуть „насилати і відвертати“ бурю (град), повени, слабість й інші нещастя; можуть „погнати“ від чєлєди і худоби „манну“ і спричинити люднї, чи худобі смерть; можуть насилати на людий Чортів й инші Плямети, щоб сї на них метли ся; то знов торгують Осинавцями продаючи їх за гроші. До таких Непростих зачисляють ся: Опирі й Опирці, Знахарі або Чьвріўники, Чорнокнижники, Градівники, Відьми або Чьвридільниці, Воўкуни, Ворожбити, Віжлуни і Баїльники та Пєсїголови.¹⁾

Віра в надприродну силу Непростих дуже сильно вкорїнила ся в душу народа, вірять у ту силу також самі Непрості.

Відкиж сї люди беруть ся?

Коли жінка відбуває свій чьєс і в часї сєго наступить полова злука — „бо є такий, шо має злосну кроў на чєльдину и на то не уважаєт, або чєльид не признаєт сї їму“ — тоді дитина буде Непростою — „уже у сїм рокіў зачне лихогілити; оно зачне свою службу: як гіўчнна, то буде Опирці, або Відьма, а як хлопец, то буде Опирь, Воўкун, або Грагіўник, або Знахир; то між ними є усєка саржі и коєнда є“.

Простий чоловік нікому не шкодить, не „уирче“ ні люднн, ні худоби — „як иде між худобу, то так, як ксьондз помежи нас ирцєнях; так худоба сї єму проступит...“.

Непростий-же не лиш шо всьєко людям шкодить, але ще й „урікливий“ („поганний на очи, на зір“). „Непростий лупне лихо очима“ и є так, шо уирче, шо добу буде ванїтувати, а нераз такі минє сї — так очима здісьть: Марга — не дивуйте, як від вовка гине...“.

Треба однак не забувати, шо Непростий не все „урікливий“, — „то є на него така мінута; як би усє, то най Бог боронит!“

¹⁾ Баїльники і Пєсїголови часом зачисляють ся до Непростих, часом ні.

„Непростому не гір дивити сі у очі — анї він абн сі не дивнї. Бо як сі додивит у оці „чоловічка“, то его пігне, тай як би чоловік не даў раду на разу — то угине“.

(Павло Курчук).

„Непростий, як усне — то душа из него віходить тай иде на гирц. Они сі сходет на граници на призначене місце и там сі рабат, мают нараду між собою. Цирез то у нас не вілно ошкалок на два боки палити, бо то они того берут и то їх збруї. Они там так войни ведут, як и царі. То старший, май голоўвий Опирь, ци инчий сідає на слабшого и ідут на гирц. Тому то пізнати, шо тот старший — шо іде — то дужий, свтій, а тот, шо на нїм ізгет, то буде худий, марний“.

(Павло Курчук).

Зеленці вірять, що в свято Івана Великого ідуть усі Непрості на Близиці в Рафайловії.

Вірять також, що кождий священник „знає такі молитви ружні“, котрими закликає Непростих тоді, коли принесуть їх до хресту. — „То як би не знали ксьондз заклінати, то шоби сі не гіяло...“.

Я запитав: Чому-ж все таки в Непрості?

Відповідь: „Га, видите, то цалком не може заклести, але уже усе спирає; то як мінута“.

Питав: Чь Непростий може і священникови шкодити?

Відповідь: „Праўда! То в такі, шо би ізгетли у смеркь, але ксьондз має молитви ружні, то ему уже ни шкодит.“

Так само і дяк „знає молитви ружні“.

„Дек як би не знаў молитви, то би го зараз изпрахтили тоти Непроскі. Але він як уходить у хату на Саўтирю,¹⁾ то зараз мерце закликає, шо він до него не має уже моци“. Для того, коли дяк увійшовши на читанє Псалтиря при мерци, пічне відчитувати — а між тим хатні запалять у печи готовити вечерю та зідеть ся більше людей, отже зробить ся в хаті парно і тіло небіщика починає скорше розкладати ся — кажуть тоді: „О, уже іск заклеў нибощика, уже кіло рушило“. (До сеї пори розклад тіла не був так видний).

Врешті і гра бар мусить знати від себе, бо він перебуває часто на кладовици та „ховле“ страч чєта (нечьєсні діти). Він знає від себе, бо інакше „міг би дуже бідити“.

¹⁾ Псалтар.

1. Опирі.

Опирь (Упирак також Упирь) — „то май страшищий; він може чоловіка изгірити, коли захоче“.

„То даўно — приказуют — було много тих великих Опиріу. То як була тота — би сі не приказувала — тота холера, то они так нарід стинали, тоги голоуїні Опирі... А теперь, славабу, не чути так за ні. Ни знати, ци би заклекі були, ци би шо? А то даўно — най Бог боронит, шо они робили з народом, як приказуют старі люди“.

(Олекса Шпінта).

„Та даўно були такі Упирі, шо нарід истинали. Они як гістали чоловіка, то пускали из него крви; їм до чогось того подібне, шось они на тим гіяли“.

(Андрій Калинок),

1. „На фентиралех буў чоловік, старий гідо уже буў, як я закимвў, то він — лиш не ўгадаю, ци би раз, ци би два рази на місць — досьць, шо усе иде собі там на тот беріжок — (але бо ви не знаєте де, но байка) — и там сідає и сидит... То казали, шо тамка границі, шо він на границу иде, шо они там из другим сесію якус мают, нараду якус. То видно було, шо він там сидит, штаўт дримає; але більше там нікого не видно, то лиш він видит їх“.

2. „Буў один Опирь онди, як Ганок. Но то як заслаб, то віїхали ид нему ксьондз — ніби порадкувати. Але фіра стала у долині, а ксьондз годні були и пішли пішки, не ховіли, аби фіроў везти аж зперед хати. Тай идут, але разом заболіла їх — у песку міру — о тут (показує) голова и у серци тай лиш ксьондз перевернула сі; навіть до хати не допуствў ксьондза, такий буў... Тай потому ксьондза на фіру и до дому; уже из Пасічного виходиў ксьондз того Опире ховати... Тай шось незабаўка наш ксьондз „пішли“

(О. Шпінта).

3. „Раз приказуваў оден чоловік, шо буў на „привітіню“. И от як то у нас є усекі забави и він ситїў там также. Але двит сі він на мирце — мирлець лажєў, як звичайно на лаві — двит сі, а на мирци усекі-усекі цвїти по лицю, и жоўкі и сніг и дзелені — усекі... Але добаг сі він, шо то є — шо то Упирак, але не каже нікому, бо му лечно. Але як віїхаў ксьондз и відправвў похорон в такі незадоўго заслаб и умер; тот Упирак го повивў“.

(Ів. Крамарчук).

4. „У нас оден чоловік як умер, то ксьондз як прийшоў по кіло, то из за порога три рази сї сохаў у зад тай аж за третим разом пішоў у хату. Тай пішоў у хату и правяў похорон, але лиш уже его такі погрібаў...“
(*Павло Курчук*).

5. „Опирь докі не хоче умерти, то не умре. Він знае коли мае умирати и дасць за себе таке удане — як мае дитину, то на дитину даст удане, шо має сам умерти, то він даст удане, аби друге умерло. Аж як уже хоче умерати, то аж тогди умре. Або трафві сї, шо нема нікого, аби даў удане, то также мусит сам умирати. Тай на кім сьвікі в абталюнок, шо они собі окреми...“
(*Семен Попович*).

6. „Оден буў Опирь, маў молоду жіўку тай умер, а жінка сї лишля. Але третої ночи прийшоў ид ні назад той Опирь и хокіў до неї. А она ухопила ошкалок и так сї махала, махала зперед него, шо він не міг приступити до неї, аж прийшоў ему час назад вернути сї и він пішоў гет. Так Біг даў, шо она похопила такий ошкалок, шо буў на оба боки припалений, тай тим сї оборонила“.
(*Семен Попович*).

7. „Оден чоловік ишоў десь з делику и повернуў до одної баби, а баба була Опириці, тай просві сї до неї на ніч; він не знаў, шо она за одна. Каже: Чоловічку, будеш вочуваў, але аби байка ніякої не казаў. (То Опирем байка шкводит). Тай дала ему вечеріти капусту и ріпу. А він усе їст и каже: Яке, каже, капуста?... А баба питае сї: Шо, шо? — А він каже: Я, бабко, кажу: От яке того капуста? Шо май ранче коло неї сї веснуў, а май півяўце сї кінчит роботу. Е, каже, яке капуста — от капуста. Коло капусты в работа — Яке, каже, капуста? От капусту сї, каже, уперед сїе, а так садит сї росаду. — Яке, каже, капуста? От капусту сї сапае, підливае... Яке, каже, капуста? От капуста. Капусту сї рубает и так січе... Яке, каже, капуста? От капуста. Капусту сї квасит. Яке, каже, капуста? От капуста, то капуста — капуста, то капуста... От яке, каже, капуста? От я їм капусту; їм капусту из ріпоў и ріпу из капустоў... Він знае, шо то не мож байку казати, то він мусит такі віказати; він сї уже добагае, шо то і у чіось перескадзві байка. Тай повечеріў и лег спати. А тота Опириці иде ид нему — шось хокіла туди гіяти, ци би кярви цускати из него, ци шо, доськь, шось хокіла робити — дивит сї, а то остріг коло него, шо не може до него приступити... Тота байка, шо він сказаў, то стала коло него острогом... Відтак рано

каже она: Ей пешій шинку, ужеш вшкажаў байочку?!... Тай вігнала го гет“.

(Семен Попович).

8. „То даўно були такі Опірі май голоўні. Але они не були у селі, але туди на безводах — лісамі мали хати. Та як десь чоловік заблудит и заночуе, то они яго прате; кроў из него пускали, шось ім тото адале було. Они головами из людий хати собі убирали“.

(Семен Попович).

9. „Туй на адній прелуці косило їх трох. Але один каже: Ци пили би ви горіўку? — Чому ні! Але де гістати? — Чекайте, каже, зараз мете вігіти, як гістати. — Тай узёў нову коноўчину — деравлена коноўчина — и відоўбаў у землі яму, заправиў тоту коноўчину у ту яму и далі узёў ніж тай застромиў тот ніж у тоту коноўчину. Тай шось туди пошптаў, пошптаў — а далі подае товаришам тоту коноўку. Діўе сі они — в горіўка; поўна коноўчина горіўки... А то у Битькові була тулерні тай він из той тулерні поквгнуў ту горіўку. Але потому чуют люди, шо у ті тулерні пук один котел из брагоў... Тай ті товариші, шо из тим Опирем косили, так собі віраховали, шо то якурат у тот час, як він поквгнуў відтіў горіўку, а котел пук...“.

(О. Шинга).

10. „То ще було, як полювали, аби до воська не брали. Але прийшли два на одну полонину и кажут, ци нема троха молока. А то на ті полонині були самі воли. А тот пастух — старий буў чоловічок — каже: А на ті полонині (на другій) яка худоба, ялова ци гійна? — Га, або ми — каже — знаємо... А він каже: Зараз мемо знати. Тай віконаў ямку собі, тай покляў у ту ямку коноўку, тай узьмивў ніж и застромиў у ту коноўку; через чьпе узёў тот ніж доіти,.. И надоіў він молока поўну коноўку з того ноже. Тай потому пили того молоко — росказуваў тот — а я каже не хокіў... То як гійна худоба, то и з днестой полонини поквгне молоко, а як ялова, то як поквгне — а то кроў...“

(Петро Федоришин з Пасічнай, 1907).

11. „А один приказуваў, шо увійшоў у хату якис бараба и шось сі зговорили за таке ружне. Але каже тот бараба: Як хочети вігіти молоко, то я зараз добуду. И узьмивў собі капелюх тай привязаў до капелюха шнурок и переверже той капелюх через драгарь, а за шнурок тримае; и як стаў той шнурок доіти, то надоіў молока...“.

(П. Федоришин, Пасічна, 1907).

12. Приказуваў мені один чоловік, шо буў на робокі при кім москі, як сі будоваў в Яремчыхах; приказуваў, шо так у йидин

час вішли люди из церкви и зайшли там до коршми. Тай шос у бесіі зайшло на таку бесіду, як би ми типерь, и йиден там чоловік зачыў їм приказувати за „уські такі річи“; але люди стали собі из того сьмішкувати... А він каже: Не вірите? Чкайте, я вам зараз покажу, шо повірите... Узєў він, и дав одному чоловікови нову коноўчину и каже: Иди, чоловіче, у ріку, зачер мені води у сю коноўчину... Він там єму уже доповіў, як би начерпати — відаў горі, протіў води — и тот пішоў. Зачер він води так, як він єму казаў и уносит ид нему. А тот узєў тому коноўчину тай шос туди пошептаў над тоў водоў и каже: Нате, дивіт сї! — Дивє сї они усї, а то вода згльєгала. Перевертают они тоту судину горі дном, на ўсї боки, — вода не вісипає сї... Тресут тим, перевертают — ні! Далі мечут тоў коноўчиноў до землі, качьют, вода стоїт гей би замерала у судині, аві не рушит сї... А далі каже тот Опирь: Хочете ту воду вісипати? Давайте сюди! Тай лиш узєў коноўку у руки, а вода рухнула сї... Иди, каже, вісип гет! Тай узєў один и пішоў, и вісипаў на двір. Ну, каже тот, тепер мете уже вірити?“

(О. Шпинга).

Опиріці займають ся страшним ремеслом — вони за гроші „прахтять“ молодих жінок. Лучасть ся, шо жінка (молодица) вагло захоріє — „заболить ї у сердца и розбирає кольками“ так, шо вона гине; в се т. зв. „поклик“. Хороба се тяжка й небезпечна, бо часто кінчить ся смертю; померша в таким випадку, „сина, як сукно“.

Коли дівка „приходить на свій час“, а нікто її не сватає, иде она до Опиріці за порадою. Опиріця виходить вечером „на двір“, и дивит сї по звїздах, як писано ті ріўці“.

Побувши якийсь час на дворі, входить опієсля до хати і каже: „Є блязько (жених), доброї фамелїї, збирає сї ити тебе сватати, але — ше якас (друга дівка) колотит...“. І по сїм дав дівці зїля, води — радить умивати ся і чекати. Трафляєть ся однак, шо Опиріця глянувши на звїзди, добачить, шо суджений інтересованої дівки вже перше в женив ся („присилували, хтось так зробив“) і здоровий газдує собі з вишою... Тоді жадає дівка, щоб Опиріця жінку, з котрою живе її суджений, „спрахтила“. Опиріця бере голку, виходить вечером на двір і звернувши ў (голку) проти зірки (котра є тої жінки звінчаної з судженим), каже: „Не зірницю колю се ў глоў, але молодицю N. N. у сердце!“ І, коли потрафила в сердце, то молодиця гине на

поклик. Дівка, вернувши від Опиріці, робить те, що радла вона, а повдовівши й присилає до неї сватів і вінчають ся.

13. „Туй була у нас такі така Опиріці, шо прахтила чельдь; аби заплатиў тай прахтила... Одна гіўка — але бо ўже умерла — то тотя як првійшла до неї тай каже: Роби, шо знаєш, аби я сї віддала!... Але тотя шось туди подивит сї по зірницїх и каже: Жди ше, небого... Але приходит она зноў, каже: Роби шо — бїй сї Бога — бо я хочу віддавати сї, шо гину — а він не приходит сватати. — А тотя баба каже: Вігоди ше, каже, цесь рік — а потому я уже шось изроблю. — Але приходит она третий раз и каже: Роби уже, бо більше не буду ждати... Чикай ше... Ні, не буду! — Тай тотя зробила., Покликала таку молодицю, шо де-де... Умерла такі тої вочи... А потому тот удовец посватаў ту гіўку“.

(Юр Жолобчук).

14. „А то май більше ласує спрахтити челедь при дитинї. Се Анна, як ходила, ци би з Иваном, ци з Оленоў уже — от якос не вимлю — тай лиш разом одної ночн приснило сї ї, шо ласкіўка прилекїла у вікно тай сїла на вікно... Тай такі у той раз розболїла ся тай гине; — гине! такі кольки роспирают, шо не дає дихати... Але Андрий крунуў сї борзо ид сему Петрови старому тай вінїс води, помогло. А то ласкіўка приснила сї, а то гіўка, шо ласувала на Анну, аби сї вітак Андрий из неў звінчеў. Пішла до якоїс Опиріці та покликала“.

(Анна Дирдюк).

Вїра в „поклик“¹⁾ є загальна. Проти него може помогти лиш знахїр, „шо знає до поклику“. В Зеленици є лишень один такий Знахїр і він якраз оповїв менї (під великим секретом²⁾ про соу хоробу і її ліченє як слїдує:

„Як гіўка є стара, шо рада би сї віддати, то иде до такої Опиріці, шо она до того знає и она бере деўзкь игол и ніж и иде из тим на двїр. Тоти гли — дивит сї на зірницї — и бе ти гли у порїг, а між ти єгли забиває ніж. Та як того зробит, то як изгодит у серце, то та молодиці, шо на ню мала гадку, гине на

¹⁾ Вїра в поклик є пережитком із тих часїв, коли нарід не мїг зрозумїти самого акту смерти, як явище природне, загальне і нехибне, а уважав його за шось надприродного. Ще й нинї живуть в Австралїї і полуд. Америцї первїстнї раси людські, котрі — як каже Тайльор — є того переконаня, шо якби не чари й забїйства, то люди не вирали б нїколи.

²⁾ Чого додержую ся не виявляючи його назвиска.

місця... А як не згодит у серце, то ше сї мучит доўго. Як заболит у серци и бере колькама, то то в поклик; на то дам раду. Узети би води до трох раз и перепустити крузь пушку тай при кужтім разі відмоўлеї сї: Сїмдесець и сїм вір в на сьвікі и 77 язикіў; як не може тих вір звести до купи, сїмдесець и сїм язикіў погодити, так не може се лихогоїлницї у сеї молодиці (N. N.) живе узети. Відвертаю кі на пуці, на ліси! Тай потому ту воду дати у судину и як і обмиют (хору), то зараз устане.

Туй у Середках (в селі) в одна така, шо поклик уе, але я як би лиш хокіў, зараз би і такі из цего місці спретаў... То як она покличе, то лиш бим завернуў на ню. То як зроблю, та яким казаў та лиш обернути проти неї (Опириці), вилети трохи тої води проти неї і казати би: Відвертаю кі на того, шо кі наслаў!... И зараз она гине!... А як не хочу, аби і шкодило, то відвертаю на пуцу, на безвісти...“.

15. „Туй отот N. приказуваў, шо десь пішоў раз у Маневу; десь туди маў маржину йикус. Але заночуваў він там у йикогос газди; тай у ночи — чуют — а то убігае чоловічок йикус, шо гваўт! жінка умирае. Каже: Бійте сї Бога, ратуйте, бо так сї розболїла, шо такі минае сї... — А то там була дес така Опириці, шо прахтила чельид. И йикас гіўка допросила сї і, аби тогу спрахтила молодицю, а він аби сї из неў извінчєў. То, розумїате, овьме косу тай туди иде у сад, туди під хащу и забивае косу ў землю; як изгодит у корінь — то тоту, шо она має гадку спрахтити, име за серце и гине; а як не згодит, шо поза корінь потрафит, то ше мучит сї, ше мож дати раду. — Але тот газда, шо П. у него начуваў, схопит сї из посталї, тай шось туди поорудуваў и каже: Иди, не бій сї! Тай тот чоловічок пішоў, а тот газда лег далї спочивати. Рано приказуют уже люди, шо тот гіўка уже на лавици... Тота почунела молодиці, а та ноги нахвгнула; так знаў завернути тот газда... А П. як того учуў, то, каже, борзо відтіў кїкаў“.

(Осташук Юриха).

16. „У Сїтнім буў даўно Пластун — він пускаў там повінь. Там була гать, шо гатили воду и він — тот Пластун — буў там за гакєника. А він маў жінку Опирицю. Тай она була дуже стара, але умерти — не умирала. Як мала умирати, то каже, будь кому, хто на тот чьне в: А дайко руку витати сї... Тай як даст, то він умирае, а она живе далї... Але раз заслабла дуже, а у хакі ни було, лиш чоловік її, тот Пластун. А она каже до него: Дайко руки витати сї... Але він укік гет из хати. Тай она качьила сї шось добу

та мучила сї, вїм умерла; потому вївергло ї аж серед хати и аж там исконала. Кажут, шо такої пасоки из неї найшло, шо кара...“.

(Ів. Крамарчук).

2. Знахарі або Чьиріўники.

Знахарі або Чьиріўники (також „Мудрий“, „такий, шо шось знає“), се люди з великою на дприродною силою. Вони уміють чарувати і протидїлати чарам („завертати“) послугуючись чортами, яких часом відпродують за гроші. Люди удають ся до Знахарів у всяких справах: Коли хто веде процес, не має дїтвї, в тяжких хоробах, коли в родинї незгода, дівки і легіні коли не можуть пібрати ся, аби „вело“ ся в сїм, чи тїм.

Знахарі можуть „спрахтити“ кого небудь і то ріжно; можуть „наслати“ на него хоробу, Пламети, щоб „смішкували“ з него, калїцтво, неповоджене в господарствї й підприємствї, завести незгоду в родинї, зробити, щоб не було дїтвї та спричинити нужду або й смерть.¹⁾ Знають вони також „віжлувати“, себ то відгадувати будучність. Між ними є ріжні, одні „слабші“, а інші „головніші“. Всякий однак знає добре „від себе“, себ то ріжні заклятя й молитви, бо тяжко покутує сей, хто „затрібує“ не знаючи гаразд свого діла, бо другий „заверне“, а тоді може він „пожити“ смерти.

1. „Раз сесь Петро играў на весїлю туй у Чернику, а другий прийшоў чоловік таки — уважєте — куражний. Прийшоў на весїле, а ховїў погуляти, а музика на тот чьас ни ховїў играти. А він за ту зліськь затрібуваў музику зіпсувати — бо він такі „шось знає...“. Тай затрібуваў... Музика хоче играти — а скрипка зопсована... Але тот музика такі Непростий, як уже додивит сї, шо сї из ним гїє тай так назад тому обернуў, шо нема и чверкь кілометра ему до дому піти из того весїля — тай ишоў цалу ніч; так зобрїў, шо сто раз одним місцем ишоў, а у хату не міг трафити... Зачіпаў того, а тот музика знаў добре від себя и обернуў... Тот Петро зараз пізнаў, хто из ним став, бо як оба ріўні, то погодет сї“.

(Василь Дирдок).

2. Иде раз один майштирь и надибаў, шо майштри якіє уже добудовуют церкву. Вертит один високо у бани ївру у лаки, а тоти майштри шос туди инче робє. Але нагїйшоў сесь майштирь подорожний и просит сї у тих до роботи. А тот відтїў майштирь

¹⁾ Знахар — не як Опир „зітне чоловіка від разу, але дає „чьпрїў“ (віля, води), аби тим „обсипати, підлєти“ кого там, з чого слїдує смерть.

каже: Кобис ми, каже, затесаў чіп!... — Покажи, каже, свердел! — А тот лиш віхопит свердел из їври и назад сховле: От який, каже. — Гадайте собі! Де хто годен так борзо придивити сі на тот свердел... Але нічо. Тот затесаў чіп тай галоў! Каже: Добрий?! — Тот у бани свердел з їври: галоў! Мечи сюди! — А цесь из долу розмагне сі, як свисне чопом — и просто изгодву у ївру... Гадайте! де бані, а де тот... — На, каже, маттери свої забий! И пішоў. — А то разом лиш затріщить у бани, а тот, шо веркіў, лиш звідтіў стрімголоў и — у смерьк... То як не знае добре від себе, то нима шо зачіпати такого^а.

(Василь Дирдюк).

Часами приходять між „Мудрими“ до згоди:

3. Ишли два бракі кієвих рокиў шукати роботи. Ишли, хто знае у котрім краю, або селі и якурат прийшли, шо два майштри, два товариші собі, відліцовували класти церкву. Но тогди, знаємо, прикро було — и нинька не так легко віжити, — а шо у кієні роки. И тоті брати два, шо прийшли — ще центлю гопнули у долину — ніби за нищу ціну обстали — и на ні работа обстала. Зачели тоті казати — перші лізітанги: ставаймо тпер усі до роботи... Добре! — Уже из тої ратії ніби и могорич завели, и сказали собі дати Жидови по скленці пива. Сіли они за скіл, узели скленки у руки и ти два бракі до тих товаришіў кажут: Дай Боже!..., А тому одному товаришеви скленка лиш — пень! и розсочила сі у руді на кавалічки; лиш вухо лишило сі ему у руді... Так? каже тот тогди тай думає: Чикай, я тобі покажу. Як ті три віпали уже пиво, тогди цись, шо му пукла скленка у руді, зачеў казати: Дай, Жиде, ше штири скленки пива! — А тот брат, шо перше ему тото зробіў, гадає: Я ти и тепер то зроблю... Піднесли они скленки. Каже тот, шо му перше пукла: Здорові!... А тому братови лиш скленка — пень! и розлекіла сі... Тай тогди зачеў тот брат казати: Я виджу, шо я мудрий, але и ти мудрий; ни кажім один другому нічого та будемо усі у купі жити, а як лиш зайдемо оден другому у дорогу, то буде зле... То між тима голоўними майштрами є такі, лиш подивит сі на другого и уже спрахтіў; з таким нема шо спасувати. То десь є багато таких, шо знає до другого, але шо, коли не знає від себе. То треба знати и себе оборонити^а.

(Василь Дирдюк).

Знахорови не вільно дивити ся в руки, не вільно їх навіть з далека підглядати, а тим менше обидити.

4. Раз иду я собі у Пасічнім, а то валах — не дивуйте — обиртає вола; такі при дорозі привезаў бика до прєсла и робит Матеріяли до укр. етнології, т. XI.

своє. Але я вду тай радбим виїти, як він коло него сї заходит — я сам того знаю робити, але хочу ше виїти, як він тото рихтує, бо они тото так мудро робе, шо у нас ледво, аби хто так удаў. И пристаўкую я, але и не диўю сї ніби у тот бік, бо знаю, шо ни можна — то є меже ними такі, шо най Бог боронит, між тими из Венгир — поделекі собі, и диўлю сї, и не диўлю сї. Але надїхаў якис Жид; фіра поўна набору — а моцний віз. Їде він собі, тот Жид, тай стаў коло того валаха из фірсу и дивит сї тому у руки; не їде он туди гет, але стаў и дивит сї. Але тот валах подивит сї на него отак (з укуса) и каже: Гай, гай! можеш дивити сї и до вечера, маеш чьис!... А то колесо — здорове колесо, кажу вам, коване — тай лиш скрутило сї, а віз лиш присіў!... А тот каже: Можеш тепер уже дивити сї!... Тай відвезаў бика и пішоў, а тот уже бігаў сї туди^а.
(Дмитро Струтинський).

Знахір може навіть з віддаленя шкєдити.

5. „Раз ишоў я из полонини верхом, несє бербениці из молоком. А цєсь Зварич косіў при дорозі. Докіў я гійшоў ид нему, то кінь ишоў — нї гадки; як жєш прийшоў прокіў него, тай ніц лиш кажу: Помагай Бі! А кінь як скочіў, як полєкіў так зо триштри профілі, шо буў не иміў, аби шо робіў; тай бербениці из конє — гоп! А кінь аж тогди стаў... Він так троха шєс знає, знає, але не так, як то є знахорі сьвітами^а.
(Василь Дирдук).

6. „Раз їхали тато, небіщик, из тєм Иваном Подрабушеком из міста; а він такі до усеченого знаў... А из Пасїчного їхала такі фіра и у ті фірі були штри парсуни — дві бабі и два хлопц. Тай они були трошку пєні и не хєкіли борєо їхати — а они їхали з переду. Але Иван хєкіў швидче їхати та тих обїздіў; а, рихтик, они їхали тоти Пасїчєнини и мали на фірі богато горшкіў, мисок — як то перед сьвітами; и тот як обїздвў, то ци зачєпвў, ци не зачєпвў, а они пєні були и зачєли за ним гнати. Уадріў Иван, шо буде битий, уже одни з них схопїў сї из фіри, тай женут, аби погонили. Тот кїкаў шо кїкаў, а далї не бізуваў утечи — а то сї на гостєнци їє, шо нима камїнце и за птахом кєнути — тай бернуў сї туди ид нїм и як шєсь поїгяў — а тот віз из тими трема парсунами лиш разом иргом у долину — гоп! перевернуў сї... И Иван уже відїхаў далеко и стаў и з татом небощиком диї сї, як той другий хлоп, шо влїз поганєти, вікєгає їх из під вєза. А Иван — приказували тато — лиш сьміє сї и каже: А видиш, а видиш! чєкай, я ти поможу... И пішли тоти горшки гет, у табаку! Так, видите, на ріўні дорозі зрихтуваў їх, шо віз лиш иргом у долину...^а.
(Василь Дирдук).

7. „Буў один гаквник — уже помер — Мішко называў сї. А він буў камеральским слугоў, шо пускаў гать — як то даўно не везли колейкоў, але ботюки ишли водоў. Але він сї шось задер из дирекцїю и дирекцїя его відогнала гет із служби. Але потому шо? Дирекцїя посилала двацїть мужа, аби пустили воду, аби доперли тоту гать, тай не могли: так заправиў тот Мішко! О, то буў такі „мудрий“. Він нераз сидит собі у шинку и пе — три кільометри від того ставу — а як прїйде его година, шо треба пускати стаў, тай він відтіў, из того шинку пустит... Раз кажут уже люди: Мішку, каже, та вам би гать пускати! — Ни жури сї, каже, прїйде та година, то вода сама піде... Тай диви сї, праўда! пунт восьма, иде вода!... Та тогди, як не міг нікто пустити води, то дирекцїя мусїла его зноў прїймати до служби. А він ше не гїйшоў до хати, ше лиш доходиў, а то вода пішла сама; сама сї гать доперла...“.

(Василь Дирдюк).

8. „Раз узёў Мартин і Федорак оленечу сїтку из Верчерника; а то була Мішкова сїтка, шо він там поклаў на олені. Але прїходит Мішко — він буў гаквником у скарбі — сїтки нема; в лиш слїд, шо хтось коло неї буў, але сїтки нема. И узёў він того слїду и пішоў ид хакі. Прїйшоў ид хакі и шос там из тим слїдом потїяў, шо тоти оба заслабли, шо такі гинут; тоти, шо узели сїтку. И то нигодни були ити его церепросити, и говорити не годні, так їх имило... Але переказали они якос до него, най буде добрий та пустит душу, то они віддадут ему сїтку, а до сїтки дают ше двацїть, ци трицїть банок, най сї змилуе... Але він не хокїў бїльше ніц, лиш аби віддали сїтку и другий раз аби чуже не брали. Они віддали — тай пуствў...“.

(Андрій Перожук).

Чарівники уживають до своїх експериментів усякого зїля, води, огню, гадючого жала, шкіри (ліновице), ріжних частий з людини (волося, одежі, нігтів), ріжних річій з церкви (зїля, свічок, мира, частий священничой одежі, просфори, чысткы-причастя).

Про „чыстку“ кажуть, шо „оно до усекого подїбне (добре), лиш шо то кыжко зважити сї на таку річ“. Її задержують у ротї по запричашаню, опїсля уживають, до чого знахор радив.¹⁾

9. „У Пасїчнім в баба, Заячыха зве сї. Як до неї прїйде чоловік за порадоў, а она озьме собі кусник проскури тої из церкви и заткне у то глу из ниткоў, и держит того за нитку и дуе на то

¹⁾ „Чыстку кладут — у город, у землю — то городнина буде уска на ўсе сїло“.

тай шось туди шепче. И она на кім пізнає, чого тот хоче и ци від неї стоїт лік, ци би ити до другого...“.

(Петро Попович, Он.).

10. „У Маневі в Скннданюк називає сї; він знає такі мудрощі усєкі до стрільбіґ. То ходило до него сеї змии від нас кілька лн-гінїґ повза розумїґ тїх. Прийшли они до него до хати там и за-чели єго просити, аби він шось їґ порадиґ до пушок.. Але він не хокїґ їґ нічо радити и каже: Я вам буду приказувати, як сї тра-фїло на одним, шо допитаґ сї того розуму, шо ви хочате.

Прийшоґ, каже, один до мене самож — каже — такий як и ви, молодий хлопак, зачеґ просити мене, аби я порадиґ до стріль-біґ. И так сї, каже, удало, шо я єго мусїґ порадити, а він приймїґ сї того, шо я єму наказаґ. Піди, кажу, собі — як хоч бути таким голоґним стрїлцем — піди до попа, вісповїдай сї и вітак, як дадут причастїє, то бис тоту чьїстку ви пролигаґ, але узєти собі у чьїстїй папїр и підеш собі на тим до дому. И приїдеш, каже, возьмеш собі стрїльбу, наладуєш — але стрїльба мусит бути цалом нова, не стрїлена — наладуєш и возьмеш тоту чьїстку из собоґ и підеш у ліс. У лісї задреш собі сокироґ так буґ якого дерева трїску — але так, аби задер, а не відрубаґ и за ту трїску поставиш — каже — тоту чьїстку из тим папером, и тогда відїїдеш від того вїль-кнайціґ крокїґ — и стрїлиш... Тогда буде ити на тебе усєка звїр — шо загадаєш, то буде ити на тебе. Тай він того усєго послухаґ. Тай шо сї стало? Задер він тоту, каже, трїску в поставїґ там тоту чьїстку — и стрїлаґ. Праходит він ид тому букови, шо стрїлеґ, дивит сї тамка на то місце, шо стрїлеґ, на тоту чьїстку — то и бук и тота чьїстка цалом у кьїрви... Як він сї то додивит, так зо страхи верг стрїльбу, уже би сї рад того стрєсти, але про-пало. Відїїшоґ він від того на бік, дивит сї, а то звїри такої коло него, шо загадає; де яка дика звїр була, то коло него... Але не биґ він нічого. Пішоґ він відтіґ зноґ до ксьондзіґ сповїдати сї того, шо зробиґ. Буґ у 12 ксьондзіґ, тай одинаціґ не хокїли го сповї-дати, а дванаціґтїй вісповїдаґ го и даґ покуту. Хїбабис, каже, ишоґ собі до ковале и казаґ собі зробиґ такий римїнь, такий черєс залїзний; и тот черєс, аби привуваґ тобі до кіла, аби анї здоймити, анї аби сї не асунуґ из тебе — такі аби коваль на тобі го закуваґ. И як сї, каже, тот римїнь на тобі урве, то тогда приїдеш другїй раз до мене до сповїди, то я тобі дам тогда розгрїшенє... И так він послухаґ. Пішоґ до ковале, и коваль зробиґ залїзний римїнь и приковаґ єму до туша. Пішоґ він собі гет и ходит усюди по лісї. Дєсь то трафїло сї єму, відїїшоґ далеко у ліс, тай дуже захма-

рвало сі, закьигло сі так, громи лускаюг та бурі иде тажа, шо кара. Игій! Дивит сі він, ба у шо так громи бют? Але дивит сі, тай додивуї сі: над яковось віворотью у скалі вібігае усе на скали такий хлопец, такий мацьоцький, а голий — и у того громи бют, у того хлопці... У него громи валє, шо аж змилє дріжит, а він укіркує, на сьміх супротвўлеї сі Богови.. Усе віскочит из скали и покаже язнк и каже: влбуль буль! (язнком збулькотит) и сховає сі... А то грім лус тудя! А він зноў из скали покаже сі и „влбульбуль!“ и сховає сі; а грім зноў лус!... Дивит сі на то тот стрілец и гадає собі: Господи! шо то такого великого, шо у того так изгуста громи бют тай убити не може. Погадаў він, погадаў, а далі каже: Ану, каже, ше я буду у то стрілеги... Та изнеў из плечий пушку, вімірїу — и у того гітвашка лус! А то лиш порох посипаў сі из него, из того гітвашка, шо супротвўлеў сі Богови; а то буў май старший дявіл.. Подивит сі він відтак у гору, а то летит ид ньому ангіль. Приходит до него и каже: Шо ти, чоловіче, хоч, шо ти „его“ убїу? Илья пророк сім рокїу уже, каже, як у него бє громами, тай ни може его убити, а ти его убїу... Тож мене пан Бог зослаў, шоби я сі тебе запитаў, шоби ти хокїу за то? — Ни хочу, каже, нічого, лиш хочу, аби ми Бог відпустиў грїха, шом зробиў. — А янгіль каже: Иди тепер до черціу и вісповїдай сі, а далі абиє не бїу уже нічого. — Він піпоў до черціу, вісповїдаў сі, дали єму розгрїшїє и він такі там у церкви упаў и умер.

Типер я вам на сїєє скажу, каже тот манєўский, нїби до наших, скажу вам так: котрий би то зробиў, то може разумїти, шо то за грїх... Ни кождому сі так и удаєт, як тому, може ше гірше гостити. Шо ти, каже, Бог наверне, то можеш бити, бо то за то грїху не буде; бо то, шо собі сам найдеш, на шо працюєш, то можеш бити, але у мудроці не ўдавай сі...

И они пішли собі ид хакї, и не трїбували того, бо то є варка річ“:

(Петро Попович, Он.)

11. Одна туй так зробила отого Ивана матерї, шо три роки лїжєла. Най Бог боронит! Кїло відпадало... Дєє ходила по тих Чївріўниках голуўних и вістарала сі для неї, шо три роки мучила сі — най сі не приказує! — очї повіпадали, нїє вігнїу гет... Тай умерла“.

(Юр Жолобчук).

12. „Там горї є одєн чоловік, шо — кажут — шось зробиў, то его сестру гет закривило; и до нїнї ходит калїка — рука и нога...“.

(Петро Цаней).

13. „Раз мама, небошка, заслабли були та тато ходили на ті ріки до якогос чоловіка. Та приказували тато, що прийшли в принесли туди знак із мами — мусит бути йкис знак — принесли маминї „очка“; а тот узвў тот знак и вшоу у сїни. А тато небощик лишили сї у хакї и чули як кликаў туди у сїнех: Миську, Миську! а як там було?! — Уже він чей до когось говориў там; до „того“, цураха му! И шось туди бавиў, а так даў татови зїля и воду якус, и тато того вїнесли тай мама, небошка, обмивали сї и пили того тай почували“.

(Анна Дирдук).

14. „У Пнїўю є один чоловік, шо називає сї Капраль. Кажут, шо як би пішоу до него, то шо би сховїў, то він міг би заробити — ци у які слабости, ци у процесї, ци міг би кого нагїрити, усєко“.

(Ів. Крамарчук).

15. „У Надвїрні є одна баба, називає сї Купка. Раз привїў ид нї один — не двуйте — кобилу; а та кобила була жеребна. Але питає сї тот чоловік: Ану відгадай, шо она носит? — А тота знахорка дивит сї и каже: Конє писаного усєкими цвїтами. Як она тото сказала, пішоу він и завїў ту кобилу у якус смирїтечу вуличку и привезаў до плота. Але вїшли два Жиди, шо лупє конї, из доўбеньками вїшли, и один из одного боку, а другий из другого боку и — кобила упала. Они туди узели и распорили ножїми кялюх и вїймили из неї лоше таке саме, як тота Купка казала“.

(Мис. Оленюк).

16. „У Татаровї є якас чвїрїўницї, якас Катерина, шо коло неї держит сї „тот“ — аби сї не повиджуваў. Тай як прийти ид нї, то она иде до него и туди радит сї, а потому дати би 3 банкє, то она „его“ — осїна — поваже. Она го у скрини держит и він ї уже дораджєї...“.

(Юр Жолобчук).

17. „У мене заслабла раз була корова, шо три роки так сї йойкала гей хрискинин; тай потому такі відїйшла. Та я ше й богато коштуўна до тої корови — вїсїм ринцьких, шом робила усєко, тай однако не помогло... Такїм пригнала из пашї тай як заболїла, молоко гет віднєло — шо вїскло гет, а она гине! Тай я вїснєла сєго А. аж на ті ріки — наймалам, аби ишоў. Тай прийшоу туди, а тот каже: Запїзно приходиш! Ви знали за мене! Треба було ранче прийти; то там такі зроблено — один чоловік зробїў! — Тай даў якоїсь води, але то уже ни помагало... Потому ходїў А. из тим М. у Битькїў из за жїнок тай там прийшли до якоїс такої знахорки и нї ї приказували, нї она не питала сї їх тай разом каже: Там у вас, у вашої сусїди, минула сї корова, такі у вашї

оборі згубла (а то такі у А. обгороді згубла) тай каже, то там і так один чоловік зробиў. Гет знала усьо“.

(Анна Дирдюк).

18. „Я як ставаў у процес із тим Андрієм, то видит сї, шо не ходиў шось шукати на мене? Ой ци мало уходаў еї. Ходиў у Татару до тої Катерини... Тай праўда, такі чую, шо здороўле пішло від тогди від мене.. Я буў здоровий перед тим; а від тогди гет цалком ослабем“.

(Ю. Жолобчук).

19. „Туй є у Чернику одна жінка, Олексиха, то як би шось чоловік не злюбиў жінку, то идут до неї. И она бере тоти „цвиклі“, шо є у сорочці (клин вставлений під пахами), із его сорочки, и тоти цвиклі мочит три дни у меду. А відтак тоти цвиклі жмикає у вогі, а уколе глоў тоту жінку у мізилний палец и тої крови дає до тої води, шо жмикала цвиклі, тай дає ті жінці. И та жінка має тої води давати чоловікови, ци би у страві, ци би у напою и має приповідати: Абис, каже, так не міг бути без мене, як сорочка без цвикліў“.

(Петро Цаней).

20. „М. ходила и він ходиў (до знахорів) и такі гітій нема. Казали ти знахарки, шо буде мати петеро гітій, але як ишла до шлюбу, то йвіє лихоїліявці запенили на роки... А як пришоў тот знахарь із Рахова, то казаў принести миску води, і казаў; и она принесла миску води и поклала із перед него на скіў. А він сїў собі на столец и знеў крисаню із голови, прислониў крисанеў очі — гей би із перед сонці — и дивит сї у воду тай кланєї сї там комуць... Тай потому викигне із пазухи шось фayne тике — а то его „товариш“ — подивит сї на то, сховає назад у пазуху, подивит сї у воду и каже: Білше не будеш мала лиш двоє — хлопці и гіўчину; абис обрікала сї, абис шо робила, то одно мусит умерти, а друге буде сї ховати; то тобі так зроблено перед вінченєм; але тої жінки уже нема... А вітак закликав М. у сїни, и шось туди заклинаў, шос шепокіў, розпліў і віску тай ова гей би надрімала сї... Тай так увійшла у хату, але не кьмила шо із неў було“.

(Ю... О...).

21. „Раз у нас була корова із першим тилем тай аві руш, абм приймити теле сцати; лиш бє ногами и рогами — шо видит сї — як би не ухопиў, то би убила на смерць. Але на сам Велидень, рано, гаада квапит сї у церкву, а то би тилети сцати. Узєў старий и прївезаў корову до сківи шнурами, підкьгнуў до гори тай так даємо тилє... Ну, попісцало тилє — корова сї рвала, шо кара. Пішли ми до церкви. Прийшли ми із церкви, пообідали, и старий лег. Але уходят у хату Жид, служиў у Хаїма — сьвітовий Жид,

казаў, што лиш хіба за морем не буў, а так усюди, як стоїт Русь... Я думаю: А ну-ко я дам іму сьвеченого — ци буде їсти. Накраяла я паски, дала яйці, сало — шо ніби було... А ну-ко, кажу, беріт!.. Бере, їст. Але я кажу до газди: Ты, хло, не спи, але ходи ид корові! — А тот Жид каже: Фе, шо до такога будзьняте газду? Ідїт-ко сами ид корові. — Говори свое, гадаю, ти знаеш, шо то за корова. Кажу: Чоловіче! то би и двом не дати ради ті корові; тай приказую ему гет чисто усьо... — Е, каже, вегіт, газдинько, тиле. — Та як вести, аби нї убила? — Ну, то — каже, я поведу; давайте сюди... -- Овори ти, дурний Жиде, кажу уже такі так, нас двое ледви рано змогли ту біду, а ти хоч сам ити. — Вегіт, каже, тиле, а як буде до вас бігла, то ви кікайте. — Прийшоў ид корові. Тота як уздріла тиле тай звертит сї туди, роздерла би го. А тот: Міцюцька... міцюцька... міцюцька... тай шось плюнуў на песок, та і чіхав, тай поволи, поволи по під черево, тай чіхав, тай аж до гійок — а усе приговорює — тай корова стала, анї фостом не рупит... Кьїўнуў він на мене — пускати тильи. Пустила я тиле. — Сце... Корова стоїт. Попісцало. Узела я го гет. А він шось туди пошепокіў, тай оберне сї и корову три рази обцасом у ногу, коўть! коўть! коўть! И пішоў у хату. Но, каже, тепер не буде бити уже авї вас, нї тиле, нї манну нїхто від неї не возьме... Тай вітак, шо ми сї напросили, аби исповіў нам, як то заправити так корову — не хокіў... Старий даваў десетку — нї*...

Є знахарі, що „комендирують усєкоў живнноў“.

„Є такі знахарі, шо наверне звір, куди хоче. Они мают припис тив орудувати. Они є так, як слуга у газди, тоти знахарі; над ними є розказника“.

(М. Оленюк).

„У нас є один такий, шо знає навернути на другога тоти чарваки, шо є у земли (гад). Як шось має за эле на другога, або аби другий заплативї ему, то наверне на того — то будут усюди: у полици, під пічоў, у сїнех, у коморі, усюди будут чирваки“.

(Павло Курчук).

В році 1908 появил ся „мотиль“ (Глодинець) у такій скількості, шо сади цілі біліли мов цвітом укриті, а в воздуху аж роїло ся від них. Тоді пояснювали собі люди так цілу справу:

22. „У Ясіню є якас баба, шо знає усякі такі мудроці. И до тої баби фантувати; прийшоў, розуміете, здакутник и таксаторь, яз звичайно; и обиськуют туди по усїй хакі, шукают фанти, а далі прийшли до бодні — бодні стояла велика у коморі, як и у нас стоїт від капусти, велика така бодні. — Каже — а бодні була накрита —

каже здикутник: А шо тут у бодни є? — Є, каже тота баба, найте-ко, найте, не дивіт сї туди! А здикутник як почуў, то уже пропало, хоче знати, шо там є. Шо там є, бабо? — Ой прошу вас, пане будьте ласкаві, не докривайте тої бодні, бо буде недобре... Є шо! — Уже злютвў сї здикутник. — Допирай! каже до таксаторі, ци радного — доськь, хто там бвў. А тот докриў тоту бодню, а відтіу лиш вознесла сї хмара мотилїу, отих білих, шо сїдают на хощу. То она має коменду над ними, тота баба“.

(*Андрій Остапук, М.*)

3. Чорноґнижники.

Бурю (т. є. град із дощем й громама) пускають Чорноґнижники.

„Тоти, шо уже всі письма перейшли, шо уже май старшу науку знають, то они идут уже на Чорноґнижникиў. Они уже усю науку знають тай уже супротиўсют Богови, а тримают из „тм“ — осина. — Тай они пускают бурі на села. Они допрошуют сї у Бога, аби ишли буреў на село, котре завинене; бо бурі иде из за провини... Як у котрім силі є, ци би ціле село, ци би лиш один — два люди, шо будут так дуже провинені, то они сї допрошуют, тоти Чорноґнижники, аби ишли на то село бурю пускати. Як Бог позволит то они идут на май старші озїрі и дочитуют сї у книжках до тої міри — шо вода стане ледом“.

(*Ол. Штинта*).

Як Чорноґнижники „дочитают“ ся, шо вода в озері замерзє, тоді „збігнут сї ти Осинаўци и сїчут лід на крупі, а ти гіти, шо родят ся неживі, хапают того у шкїрені міхи и несут у хмари“.

(*Павло Курчук*).

Коли вже все вилаштують у хмари, тоді Чорноґнижник пускає Осинавця до сего назначеного і він „веде бурю“; він „комендирує“, а инші сїють град.

1. „Змовили сї раз два стрїлці на котрійсь горі, аби заўтра були. На другий день приходит один на ту гору тай уже жде того свого товариші. Тай тот не виходиў и сесь мусїў сам ночувати. На третий день устѣу и пішоў. Иде, иде лісом, аж дивит сї — читає сьвещеник книжку... А тот стаў за дерево и дивит сї. Дивит сї, аж тот сьвещеник читає, читає — а то над озером він читає — а то озеро зачело поволи клеґати; зачела пінка бути... Тай яє сьвещеник вічотаў, приступає до него тот сґрілец и каже: Господи! а ви що туй робите? — А сьвещеник каже: Та видиш, каже, шо робю... А тот каже: Та на шо то робите? Сьвещеник каже: Зараз збігнут сї слуги мої и будут се сїчи тай складати у міхи и будут, каже,

пускати бурю на село... А тот каже: Господи! ба на котре село? — А съвщеник ему каже: На тото и тото... А тот спудиў сї и каже: Господи! и я з того сила... Съвщеник каже: Идиж, чоловічку, до дому, и обтич собі своє поле, аби я знаў, котре твоє в. — Той пішоў швидко на село и обтичвў усе своє поле. Вітак як то обтичвў, а то через чьис як звїют сї вітри, як загуде, як зашумит, як піде бурі — так кипит, шо крий Господи... Тай пішло на то село. И гет збыло усе до чиста, лиш то, шо було обтичене, то не кьвнуло; и було чути, як ишло воздухами, то давало голос: Бий, кубай! лиш на Кубаєво не дай! — Бо тот стрілец називаў сї Кубай*.

(Ів. Крамарчук).

2. „Було то одного разу, як сї мало лагодити на бурю. Але буў бідний чоловік, називаў сї Кубай. Ни маў він царини білше ніц, лиш — одну гредку цибулі, одну моркви, одну чиснику, а одну бобу. Тай пішла велика бурі дуже, посипала ледом и убила де шо було, де який хліб буў, то убило; и у того Кубає убило тогу цибульку. Другі, цалом сило, плачут, нарікают на Бога, шо бурі усьо убила, а Кубай каже: Я ше и на боже дам, шо ми цибульку убило. Тай такі повїс до ксьондає на боже. Ксьондає каже: А тиж, чоловіче, рад, шо тобі цибульку убило? — Ой я каже рад! Я білше не маю ніц, а самоў цибулеў такі жити не мож. А так люда будут казати: Сирака, тот бідний Кубай, троха цибулі маў и то му бурі убила... Та будут мати на мене змилованє и дадут білше. — Другого року купив собі Кубай пушку и пішоў лісами, на полюване ходив. Тай раз зайшоў десь у такий звір, шо ще ніколи там не буў. Тай дивит сї, а то на озері сидит 12 людяй — озеро замерзло — сити и сїчут лід на крупі... Але додивили сї они и Кубає. Каже тот старший над ними: Шо сї на нас дивит, чоловіче? Ходи блище! — Прийшоў. А шо ви, каже робите? — Ади, каже, сїчемо лід на вашу царину; будемо бурю вести на вас... Але Кубай спудиў сї, бо маў и сего року якус цибульку, тай каже: Яй, будьте такі добрі, панове, обмивит хокь мій городчик... А ті обміркували тай кажут: Абиє собі заўтра відтичив, котре твоє. — Але каже Кубай: Як то може бути, шо ви у других вібете, а мов лишите? Мене вітак убют; скажут, шо то я таке изробив... Але ти кажут: Ти за то не питай! Але як хоч, то ми дамо тобі письмо, шо ми за один. — Тай так изробили. Відали їму письмо и він пішоў. На другий день до полудні красно. И він узев і тото своє, шо маў, то відтичаў, а люди дивє сї и кажут: А ти шо, Кубай, робиш? — А, каже відтичаю, котре мов, бо зараз від полудні піде така бурі — нєслиханцька! Де який хліб є, то увесь леже! А я, каже, своє відтичу и мов не

кіне... Там сі на него сьміють, каже: Шо тобі сі стало? Де ти го-ден, чоловіче, Бога змудрувати... А він каже: Я собі віпросіу у тих, шо бурю пускають ласку и они казали, аби я своє відтичю. — На-стало уже на полудні. Даве сі люди — а то чорнева така стала цалом небом, захмарило сі, закьыгло сі — шо сьвіта божого не видно... За якис чьис, як закьыпит! Як зачне громами лускати — шо гроні, видит сі, пукають, шо ліс цілий іде у долину... А далі — іг! як повіє вітер, як піде бурі — так траскотят царинами, шо аж дими ўстають... Вібило, де шо було, ліс де стояў, то увернуло, ледом усю царину укриво — такі фаї ишли... А у тих фаях явиў сі голос: Бай, каже, рубай! лиш Кубаєво минай! Та цалом іміну убило, а на яго и дзерном не кинуло... Але відтак іміна учіпила сі за то до него. А він тогди каже: Коли ви кажете, шо то я завиніў сі, то нате, читайте; и вініс ім письмо від тих, шо бурю пускають. Я, каже, собі у них то віпросіу за то, шо як торік ишла бурі, то я ше даў на боже, шо мнїі цибульку вібило, а ви, каже, нарікали на Бога, Бога сте, каже, зневажили, то масте^а.

(Петро Попович, Он.).

3. „Посходили сі раз люди до коршми. Над'їздит з перед коршми пан білим конем и каже: Закличте ко мені май старшого чоловіка. — Закликали віта. — Ні. — Кличут заступника... Каже пан: ні! — И так виводили куждого, а пан каже, шо не той... А котрий же туй май старший? Може цесь старець? А то буў у коршмі старий якис дуже чоловік... Вівели того старого, а пан изнеў з перед него шепку и каже: Пускай ні, каже, бо гину!.. Та куди кі, каже, пушу? Пустьў бим кі лісом — звірку ми вібеш... пустьў бим кі водоў — рибу вбеш... пушу кі селом — царину вбеш... Так ми иди, каже попри воду, обома боками самими зарінками, абис и у воду не пустьў и ў царину ні!.. Тай той лиш рушвў конем, а то як піде бурі, то ўадоўж ріки усипаў такі дві греблі граду, шо тиждень стояло, поки сі стопило“...

(Іван Крамарчук.)

4. Градівники.

Градіўники, се люди, шо „знають відвертати бурю“. До сього мають они „ружні ковалки в з церкви“ та знають усякі заклятя й молитви. Градіўник також „Непростий“. Нипі, Зеленські, не мають великої (надприродної) сили: вони відвернуть бурю лиш на тім просторі, який можуть обняти зором; „туди уже за ґрунами не відверне, бо не видит“. „Але в на сьвітах так силачі, шо и на лущку буде лжжети тай відверне бурю, аби яка“...

(Вас. Онуфрак Ів.).

Отже „наші“ градівники виходять у часі бурі на двір. Кожде село має своїх градівників і всякий боронить лиш свої громади. З сего виходить, що буває нераз — один градівник відвернувши від свого села, наверне на друге, розуміють ся, де слабший градівник, і часом „зіпре сі один із другим, моцуют сі: той хоче від свої їмини відвернути, а той від свої тай котрий дущий, то переможе. Нираз як дуже зіпрут сі, то и котрись из сьвіта піде...

1. „Туй у Чернику буў чоловік — брат оцего Джуґлова — шо добре знаў, нибощик, до бурі... Раз, кьямю, пасла ми он там у Жо-лобі віўці; а то яе нагійшло! як зачело гриміти-блискати! аж зямле сьвіта дріжела... То вам кажу, шо гачуга — так під гачугоў була кошера — то отак (показує) ходила — зямле сі из нами підоймала, як подве, шо коріне иде за гачугоў... Крий Матка Божя, шо тоди ої гіяло... А він, нибощик, верг шепку гет и зачеў відвертати... Том сам витіў, як три рази від ґруне плюскнуло ид нему, три рази за-вертало ему дожджем у очи; а він, нибощик, метаў сі горі ґрунеш, аби туди гістаў сі на ґрунь, аби витіў далше.. аби в далі спер... Але не допустило го. Праўда, шо сюди гет оборониў, шо лиш дож-джем дуже зяло“...
(*Василь Онуфрак, Ів.*)

2. „У нас була такі така, шо знала відвертати бурю; і назн-вали Диччійоў. Тай она раз ишла из міста и якурат у пніўскім поля узнала, шо туйка у Зелені бурі дуже бе... Але гадає собі: Нидобре! Докі я прийду ид хакі, то убе чисто увес городник... И мала она при собі десь тоти ґатунки ружві-штудерні, шо до того тай зачела відтіў из Пніве відвертати. Як зачела відвертати, перти сі — бо то, на шо було навернене, другий якис відвернуў за свою границю — яе зачела муцугати сі, аби такі не пустити. За ню знали усюди, шо она за одна и якис затрібуваў: Ану, ци она від-верне; шо у неї за міць? Тай так відвертала, шо такі відвернула, але уже из того таки пішла и зі сьвіта... Ледви уже вішла — так і тот другий зробиў, загнаў і такий туман у голову, шо она ніц не розуміла — и потому умерла“...
(*Петро Попович, Он.*)

3. „У нас в туй такий, шо знає до бурі. Він як відвертає, то так пропаде, шо на знати, де сі тіў. Кажут, шо из него душе вихо-дит. Як бурі нагійде, то він легає на землю и тогди душе из него виходит и иде у облаки тай завертає тах, шо вудут бурю“.

(*Павло Курчук.*)

4. „Раз ишоў я из віўцями, а то була бурі дуже. Тай я витіў тогди, як тот Штефан відвертаў. Він узевў такі три стеблі соломн межи палці, заклаў и стаў на одні нозі, на праві, на пету стаў — и так три рази вікруває сі на одні нозі.. Але то він так вікруває

сї, аби у зад ніц не поступиву сї, лиш усе на перед. Бо то, як би сї у зад лиш троньки поступиву, то би грім зараз убвў... Та він так вікрував сї на носї и усе махав рукоу, хрестят тими стебельцями и каже: Не сюди йди, а грунєми, синєтами! Кажут, що він знає піу службу божої; та як захоче відвертати, то говорить уперед тої піу служби^а.

(Ів. Крамарчук).

5. Ворожбити і Віжлуни.

Ворожбитом називають такого, що „знає ворожити т. в. відгадувати минувшину і будуче інтересованого, його родини, худоби і т. и. Ворожбит чи Ворожка подивить ся на долоню, згасить ватру, зілля воску або олова, кине на карти і викладає інтересованому, „хто заўзеву сї на него, яка висит на него придобашка, з чого ему паде щіске“ і т. и.

Коли прийде хто в нещастє (хороба, процес, крадіж), то Ворожбит подає йому близші інформації про причини нещастя та як лахови зарадити.

Віжлун — же се той, що знау все на перед. Перед його очима не словає ся ніякий дух, Платети то що, бо він усе бачить, догляне, навіть знає їх мисля.

Кажуть, що „вісти би серце из вірла, то буў би Віжлуном“.

6. Відьми або Чиригільниці.

Між чєлєдию є багато такич, що потягають або відбирають маняну від: жінок, коров, овец, кіз і т. и; є се Відьми.

„Відьми є усєкі: корові, хрескиницькі, кінцькі, коточі, тай песі, курічі, гусі, тай жабії, рибії и гачєчі и мишичі; є до усєкої живини Відьми, шо из каждой живини уживає густ¹⁾); из усього хтось уживає, так из корови, так з віўці — из каждого. Є така, шо уживає лиш из корови, а є така, шо покєгає від жінок. То зараз пізнати: молоко рідке, бо шо ліпше, то Відьма скьвигнула, лиш такой дєр є; нєраз покьвигне, шо лиш сама вода буде, а як сї дуже завозьме, то лиш сама кроу буде. Тота, шо є куріча, ци гусіча — ніби яка птаха становит — то покьвигає густ из яйце; тай тимой кужде яйце не поўне, бо шо ліпше, то они покьвигают. То протіу тих, шо є до кроу, то знають раду давати, а проти тих від птах, нєма аби хто знау спєрати, то через то кужде яйце не поўне“.

(Семен Попович).

1) „Густ“ себто те, шо найліпше.

Кожда Відьма має хвіст. В потребі можуть вони перемінати ся „у всяку твар“ (пса, kota, вужа, ропуху, полотно) і так змінені ідуть у ночі відбирати манну. Найліпше їм „лихогілити“ в темну, безмісячну ніч. Дятого то вони „що ночі сливають місяць, що він робит сї менчий, аж го цілком зіпют, що стане чорний“. Або так :

„Як місяць у поўни, то Відьми лютет сї, що він ясно сьвітит, а їм то перешкаджєі — они сї стадают лихогілити, тай они тогди совають сї ид нему так гей собака ид хрескьиннинови и здвітет гет, що нема ніц на небі, лиш кроў из него; и з тої крови зноў сї місець обертає и росте аж до поўні!“ (Андрій Перожук).

Найбільше увихають ся Відьми у ночі перед більшими святами, як „Юрієм, Уведенієм, Благовіщенєм і Іваном“. Перед сими святами старають ся люди свою худобу забезпечити від відьом і то всяко. Підкурюють „маргу“ ріжним зїлєм, намазують на ній та на дверях ставнок хрести дехтьом, кладуть „курева“ перед хатами накладаючи в ватру всякого смітя, старих шмат і постолів, віруючи, що відьми не можуть задля вонючого диму, що звімаєть ся з курева, приступити на обійсте¹⁾.

У Святойванівську ніч сїдають Відьми на кочерги і всі „їдут“ на високий ґрунь Близниці в Рафайловії, де відбувають генеральну нараду на цілий рік; по нараді купають ся в озері.

Відьму можна привликати і бачити:

„То треба би три роки метати по трісці куждого дня на свій город від Увєденія до Вознисєнія. Як віддут уже ти три роки, то аби маў сьвєченї моталки (волічки) та аби обтикаў ту купу коликами и обвести тоў моталкоў кругом и собі сїсти тай запалити ту купу. Тогди привйдут усї Відьми и перевержут сї у тата, маму, бабу — хто є, що помер — и будут вікликати из поза тої моталки. Як не зможут вікликати, то будут насилати бурі великі.. Але треба уже свігити там коло ватри, не рушети сї“. (Ів. Крамарчук).

„Аби узєў тот чьєсник, що є лук. И аби, як піде у негїлю до церкви, то аби покласти голоўку того луку під поріг у церкви. То тогди буде витіти усї відьми, бо она має тогди на голові гїяницю. Потому відьма би не пішла из церкви, докі чоловік є у церкви; а як возьме тот чьєсник, то они аж тогди віхотї из церкви. Але то треба добре знати від себе, бо они би могли чоловіка затратити“.

(Павло Курчук).

¹⁾ Про те, як забезпечують худобу перед Відьмами буде споро матеріалу в іншій збірці п. в. „Віруваня і звичаї привязані до поодиноких двів у році“.

„Мого тескі брат збираў собі кождога сьвета тріски — від Уведенія так кождога сьвита, аж до Юрі — на одну купу и перед Юрі у вечір запалиў того и вартуваў. Але чує, а то шось тріщит у гілници — а він вартуваў на жінкоў. — Але він на тот чьис зачєў дрімати. Каже она єму по тихоньки: Олексю! — ніби будит єго, бо чує, шо иде... Але коби буў не спаў, а так та сказала „Олексю“, а відьма учула тай не прийшла... Він знаў, як ї вмити, але не приходила уже. (Семен Попович).

1. „Оден у живний четвер ворожиў. Имвў собі пструга живого тай привіс живого у гілници д' хакі. Тай як прийшоў, то вядоіў на го корову. Заніс він гілницю у хату, узєў собі лопату тогу, шо сї хлїб саджеї у піч, та вібраў пструга на гілници на лопату и справвў сї метати у піч... Але туй — Відьма! Прилетіла драитнвоў жінкоў тай каже, шо і корові пішло молоко поза шкіру... Як сповіла сї — уже знати, шо то она — тай полекіла. И він уже не метаў того пструга у піч, бо уже она вернула їму манну, шо збрала від єго корови... Як би она не ўстигла була прибїчи на тот чьис, шо буў би верг пструга у піч, то би сї була збула корови“...

(Семен Попович).

Відьма „переверже“ ся в полотно:

2. „Даўно дизинтириў один легінь від жоўнер и ходиў по лісі. Але раз ишоў у ночи ид хакі за футрашем и приходит на перелаз, а то прокьигло сї таке, як полотно... А він у то кьнў сокьброў, а то зваўкало туди... Потому рано дізнали сї, шо то була такі близька сусіда. Она була Відьма; тай потому такі из того розболіла сї и умерла“.

(Павло Курчук).

„Кажут, шо Відьма перемітує сї білим полотном и стелит сї дорогоў, або прьислом и так иде. То як би тогди то полотно имиў мізільними пальцями — але аби знаў від себе — то из того полотна зробіт сї та жівка, шо в Черетільнацеў“.

(Гнат Онуфрак).

3. „Ишоў оден легінь дорогоў — десь так коло опіўночи. Але дивит сї, а то на прьислі прокьигло сї біле, так як полотно... Але він добаг сї, шо то Відьма и такі прискочиў ид тому тай лус! лус! буком... А то каже: Йой, поўтори!.. А він каже: Не поўторєў, каже, мій тато и я не буду... И тогди пішоў, а она такі єму из перед очий перевергла сї зноў на жінку и утекла... На другий день чує тот легінь, шо сусіда слаба шось. Приходит він там и пізнаў, шо куди сночи ударвў то полотно, то на нї усьє того видно... Тай потому він дуже соговвў сї тої сусідки“.

(Петро Цаней).

Відьма білим песом:

4. „Раз перед Юрі — от як заўтра Юрі, а то нині понад вечір — ходжу я шось отак из перед хати. Але днўлю сї, прибїг раз білий пес — пішоў гет. Прибїг другий раз — тай побїг зноў... Е, шо це може бути? Гадаю: Чекай! — Узёў я добрый колік у руці тай стою так из за вугла... Але біжит пес ше раз... Ех! як го свяхну через попереk! — А то лиш: Поўтори!.. Тай такі через дорогу піраючи як піде! Видит сї, шо лиш білий мотуз потег сї дорогоў... А то Відьма була“.

(Павло Курчук).

5. „Раз прийшли корові до загороди, дивимо сї, аж є пес; піў білий, піў чорний. Тай Василь пливём, а пес у ноги, але шо, коли не міг изгодити тай пес укік. А то була такі наша сусїда, бі довили богато коло худоби. А то коби буў угодиў так, аби буў знає, то би добре, а так пішла не значена“.

(Петро Попович, Он.).

6. „Була одна удова. На Юрі спала собі она у хакі на припічку, а мала тилета у сїнех. Чує, у ночи — гримає шось у сїнех... И она далі — злазит из припічка, вде до сїнїй, дивит сї — а там меже телетами білий пес. А она того пса хап! и завела у хату. Засьвітїлї у хакі, дивет сї, а то ни пес уже, але жінка — гола цалом... И пізнали, шо то такі из цего сила жінка. А она сї так просит и каже: Будеш, каже, мала смитани и молока, кілко меш ховїтї, лиш кобас, каже, ни казала, шо я у тебе була... И тотї і пустила“.

(Петро Цаней).

7. „Була у нас даўно одна Відьма, називала сї Хима. Але то така була, шо було и під терлицю седе тай удоїт гїйницю молока — забє у терлицю штїри патїки такі, як гїйки и доїт... Тай даўно газди були, а як пани забег масла бербеницю, та ни міг жаден устарчити, а она обовезувала сї. А она робїла усе у Штефана Остапука, як то сї у вас каже, терла. Перед Увиденїєм у вечір заплатїли ї и она пішла. Але Штефанїў легїнь ишоў відкїсь у вечір — дивит сї, а то сотає сї сухий пес білий крузь ворота... А він такі не богато думаў тай такі сокироў мах! а сопра на вїлет... А та собака лиш застогнала и пішла. А він пішоў собіж по своїм гїлам. Рано приходит сї донька, тої Хими, за горїўкоў мастити и каже: Моя мама добре сї у вас доробїла, аби нині не жила; я, каже, иду до ксьондза миндувати... Приходит до ксьондза и миндує: Прошу вгомосця, так и так сї стало, Иван Ост. порубаў мою маму, прошу ити вїсповїдати. — Вїшли туди духоўний и сказали собі привести того виноватцї, котрий за то доўжен, шо она умирає. Пригнали его до ваташка и там вбїрают из него протокол. Каже:

На що ти ту бабу порубає? — А колиж я бабу рубає, я лиш тільки рубає учера собаку, що лізла крузь ворота. Так, що люди доповіли, що праўда є, що она сі перемітує на пса, тота Хима. Отец духоўний казали піти подивити сі отаманам, аби зізнали, ци то є праўда властива, що він ї квіє, из правого боку; бо він зізнає, що ту собаку квіє из правого боку. Пішли, але нежива уже була; уже виїли на умерлі, що из правого боку квіта сокьброў. Єго обвілнали“.

(*Андрій Перожук*).

Відьма котом:

8. „Раз я бує у стайни, даваєм коровам. Але то разом прибігла Відьма кіткою и свіє! на вієно. Тай ні няўкала, ні вієц, а я подививі сі и погадає ї ловити, а она утекла; лиш погадаєм, тай утекла“.

(*Семен Попович*).

Відьма вужем:

„Є такі відьми, що сі перемітуют на вузі на Ивана досєвіта. То їх, котрі би могли нмити, то берут и зашивають у сирове полотно и кладут у дим над горішнєк. Там їх держі три доби тай за тих три доби будут сі уже просити, що ніколи не будут нти воюючи, то як би тогди пустиє, то уже не ме нти вужем, але такі так жінкою. То уже така ніколи білше не піде за манною“.

(*Петро Попович*).

9. „Оден чоловіє найшоє бує коло корови гадину, що сцала корову. Він підсунує сі по тихоньки и ту гадину буком! А она звела сі, и пішла... Але на другий день здабає тот чоловіє жінку на дорозі из проваленоє головоє; але хто її побиві, то нема чутки. Аж так сі трафило, що она пішла до ксьовдза сі сповідати и оден чоловіє тото усьо віслухає, що она казала, як ї ніби тот провалиє, и що она за єдна; тот стоєє блязь неї и чує то усьо“.

(*Мих. Попович, Он.*).

Вірять також, що Відьми „служіт сі карапанєм“ (ропуха жаба). Вони посылають їх відбирати у коров молоко, або й самі перемітують ся на карапані и так мандрують до людських обор.

Відьми родять ся вже непростими. Про се оповів Пет. Федоришин із Пасічної тає:

10. „Оден ожениє сі. Жінка зайшла у кьиготу. Наперла сі до матери у алоги. Добре. У вечір прийшоє під вієно и дивит сі, у хає свієтло. Дивит сі, штири баби є у хає, а тота уже породила дитину; єдна баба у однім куєтї, друга у другім, трета у третім куєтї, а четверта у четвертїм куєтї... И тота баба там заплєще у долонї — дитина литит від ві... тота у другім куєтї заплєще — дитина полетит від ні... котра заплєще, а дитина до неї летит. А тот

усьо то вигіу. Але як сі жінка уже вікурувала, як знаємо від дитини, тай поїхаў по ню чоловік брати д' хакі. Але їхаў він, и заїхаў серед ріки и стаў. Каже: Що там було, як ти родила? — Та шо було? нічо! — Кажи по праўгі, бо перевертаю віг... Шо ти баби штври робили из дитиноў? — Але она сі спудила и каже: Тотв штври баби то Відьми, тай я Відьма и такум дитину уродила. Тотв баби учили ї літати... Тай она приобіцела сі ему, шо сі сиовіст у ксьондаа, тай поїхали д' хакі“.

(Пасїчма к. Надвірної, 1908).

Пор. Етногр. Збірник, т. XV. ст. 193—194, ч. 316.

11. „На фентиралех є чоловік, шо у него корова ніколи не буде. Бо має таку жінку, шо зараз бере та потагає манну у сусїгїу. Тай як послїдит по маржинї, шо узла и зараз заверне тай ї корова гине у той мах. Аж би чужу тримаў, ци би купяў, то доўго ни подержит, бо, от як знаємо, шо єго жінка любит сі чужими коровами доробити, то зараз ї згіре корову“.

(О. Шпунта).

7. Вовкун.

Вовкуном звать чоловіка, шо може перемітувати ся на вовка; про жінок подібного віруваня я не здибав. Вовкуни живють у селї, мають жінки, діти і газдують як ниші люди, лиш „як прийде на них така мінута, то перевержут ся на вовка і їдут стинати“. Вони стоять „під комендоў“ всяких чьпрїўникїу“, шо їх шлють, де хотять, щоб виконали яку пімсту, значать, вистивати худобу. Належить примїтити, шо вовкуни ніколи не їдять звірат чи людий, а лишень стинають. В Зелениці є лиш одия вовкун, знаний менї як чесний і трудящий чоловік. Ось оповіданє за нього:

1. „У нас є оден такий воўкун. Він ходяў двї милї з бутяна до дому, а ишли біриші тай єго не здибали. У колибі питают сі єго товариші: Ци здибалисте того, шо ишоў у село? — Ми не здибали... — А кудиж би він пішоў?.. Тай так раз, другий раз — робїў цалу зиму и нї раз у колибі не ночуваў. Усе у вечір піде — уже по роботї — а досьвіта, чим люди маот ити з колиби до роботи, а він уже є з дому назад... Але оден чоловік єго раз сконтролюваў, шо він за єден. Пішоў М. ид хакї у вечір, а тот чоловік за ним у надзїр... Ишоў кїлко ишоў та вигіу по слїдови, бо то ў зимї, шо ишоў чоловіком, а разом пішоў псом, далї уже буў слїд песїй... И тогди вернуў сі тот чоловік ид колибі, бо уже зїзнаў, хто він є“.

(Семен Попович).

Наведу ще кілька оповідань про вовкунів:

„Воўкун не їст ніц, хиба вістывае и складе на купу. Раз у Ра-
файловіі, у одного гаади, вістываў кілко маў, лиш одно ярче лишіў
май пустше“.

2. „Оден ишоў з Веньгер тай го ніч посіла. У осеня то було.
Тай над дорогоў стаяў оборіг сїна тай драбина була приперта до
оборога. А він гадае: Я туй переночую. Тай віліз на оборіг тай
трохи там полежеў и зачеў дріматі. Але чуе, коло драбини шось
квіўчит. Він глишне сї на то, а то воўкун. Там доўго стаяў, вар-
туваў на него, аби го скеў, а як прійшоў яго час, то він собі пішоў.
А то була новослідиці. Тот гаада зліз из того оборога и гадае, буду
йти за слідом. Иде він, пде, в слід песій, але нараз послідіў, шо
так гей би з неба сиаў чоловік; уже буў слід чоловічий, не пса.
Дотіў ишоў псом, а далі прійшла на него тота мінута и перекинуў
сї назад на чоловіка“.

3. „Прійшоў раз воўкун до одного гаади з перед вікон. А тот
гаада схопвіў пушку и зачеў стрілеті. И кілька раз стріліў у него,
а він стаяў и кулі сї яго не брала“.

4. „Буў оден воўкун, але ніби так чоловік, як чоловік. Тай
раз кидали у поли сїно из жінкоў; она була на копеку, а він ме-
таў. Та пішоў він у ліс за паўзнем, тай відтіў приходат воўком.
И зачеў він скакати горі копеком, а она вилами яго, тай прігнала
бїду гет; пішоў назад у ліс и уже вернуў назад чоловіком. Она
каже: Ти дес пішоў, а ид мині приходіў якис пес скажениі, тай
скакаў горі копеком, тай я яго вилами прогнала. Він пішоў туди,
вуди ти ходвіў; ти яго не здібаў? — А то він сам буў... — Ні,
каже, я яго не здібаў. — Докидали копек, она злізла на землю,
посїдали відпочивати. Але узела она яго обискувати... Він зачеў
дріматі, давит сї она, а ему у зубах нитка; шо скакаў ид нї, то
шерпнуў за крайку, шо висїла, распerezала сї. Питае сї она: Шо
то за нитка у тебе у зубах? — Тай він оттак мусіў сї признати,
шо він воўкун; она дотіў не знала“. (Семен Попович).

5. „Раз пішоў чоловік из жінкоў у поле гребсти поліг. Тай
догребли они поліг, и склали уже у скіг, тай як докидали уже тот
скіг, питае сї чоловік жінки: Ци би ти, каже, хокїла вигіти воўка,
та ци бись сї бояла яго? — А жінка каже: Та де би я, каже,
бояла сї воўка; я би вилїзла на скіг, та бим была вільми, шо би
укік... Але тот чоловік пішоў у звір за паўзнем. Тай переверг сї
він на воўка, прійшоў ид стогови тай скакаў так по стогови ид
ті жінці, шо гет підраў ї запаску зубами. А она узела вили и бс.
Была до тої міри, шо він укік гет. Тай тақ переверг сї він у зворі

на чоловіка, нарубаў паўзині и прывіс. Як поклали свіг, каже тот чоловік до жінки: Кобис ні пообіськувала, бо ні, каже, вуші дуже їтъит. — Она стала обіськувати его и додивит сї, їму у зубах нитки из запаски. А она каже: А тобі, чоловіче, чого нитка из запаски за зубами? — А він каже: Е, то ни з запаски, то — каже — а шос їу тай зайшло за зуби... И вінеў ту нитку из зубий. А жінка дивит сї, а то кроў тече ему из ребра... А то чого тобі — каже — кроў иде? ти, каже, умреш! — Та то ти, каже, мене так поранила вилами... А жінка каже: Та де я тебе била? — А він каже: То я приходиў ид тобі воўком, а ти мене била... Тай так сварили сї до тої міри, шо він излютив сї тай вї скеў. (*Іван Крамарчук*).

6. Раз було, шо здібаў оден чоловік воўкуна на дорозі тай той дочіпуў сї до него, и він борониў сї гірше, як з перед воўка лісового. Тай як борониў сї и верг у воўкуна ножем; так махаў сї, шо верг у него тай він аж тогди від него пішоў гет из тим ножем. Той пішоў собі ид хакі. Тай такі швидко потому пішоў той газда у дорогу нивоў. Иде, доки иде, тай дес у однім селі хокіў заночувати, але не знає, де ити. Аг! гадає, я піду у першу-ліпшу хату и переночую. Тай так було, шо потрафвў до того воўкуна. Лиш увійшоў, пізнаў его по ножи (бо тот ніж буў у ребрі; ему не вільно самому вібрати). Тай той чоловік придивіў сї ему и каже, шо пізнаў свій ніж. А тот каже: Я напаў тебе у дорозі, бо я маў таку коменду, тай мусіў; я би буў тебе роадер, а то тобі Біг даў щіске, а мені нещіске, бо я тепер каліка, тай маю пайку від sweї старшини; а ти колис, каже, прийшоў, шос сам ми таке змалюваў, то я тебе тепер прошу, абис буў такий добрий, абис мені вібраў тот ніж, бо инчий з мене его не возьме. — Тот вібраў свій ніж тому воўкунови из ребра. А тот поўскуваў ему файно и каже: Другий раз, як ти сї то притрафит, то абис поўториў (ніба, аби другий раз ножем вергти у него, то ему нічо не пошкодит).

(*Семен Попович*).

7. Пішли раз на рибу ци би два, ци три хлопа — я там при кім не буў, не знаю; рибарили у день, а потому посіла ніч тай ночувати би. А в така смирека над рікоў, така, аж би и дождж ишоў, то там мож сховати сї; такі рибачка називає сї, бо під неў усе рибакі ночуют. Поклали они собі ватру під тоў смирекоў тай ночуют там. У ночи приходит до них деветь воўкіў. Они сї напудили дуже, бо тоти прийшли, посідали тай дивет сї на ні. Они узели тай каждому по рибети дали. Тай котрому дали тай він кікає гет из тим, а тот девстий издзіў то рибє тай не иде нігде, але настаўві лабу. Онч мечут зноў, а він озьме, издіст и настаўві лабу... Оў,

шо то є такого? Але они сї добагли, шо то є такого. Узели они єго за лабу, дивет сї — а там сук... (Десь як лекиї, так сук забнї сї у лабу; а він не настаїє сї уже, аби дати рибу, але настаїє сї, аби сук викигли з лаби). Виклигли они єму тот сук, и він пішої гет. Десь то сї провело, хто знає кїлко — може рїк, може два — упали кїсні рокп, нема єуди хлїба хокь гинь... Але чути, шо десь під другими царамн є хлїб. Они, тотн товариші, шо були на рибї, поїхали туди за хлїбом. Іхали, кїлько іхали, аж приїхали до того краю, де хлїб зародиї и захотет они до одного гадн тай просет сї на ніч. Той гадн каже: Чому? Приїму! — Приїмуї Іх на ніч, позаводиї конї, пофутруваї, увїшої у хату и зараз тотн за гадн скїл, злагодиї їм файну гостину. Він іх пізнаї, бо то буї самий, тот, шо єму сук виклигли из лаби; то ни були воїки — тих деветь — але воїкуни. Сїї тот гадн за скїї также, гокет сї — не було так, аби и не пїли шось тай розбалакали сї, (так, як то між людьми, зїшли сї ті відтїї, ті відтїї тай говорє: А, як там, каже, у вас? А як там у вас?). Тотн люди зачєли приказувати, шо їм колїсь на рибї трафїло сї; а тот їм априказуваї, як буї, куди буї, чим буї — усьо каже по праїї. Ми, каже, були післанї до гїдичї стадо коний вістнати; ми приїшли, а конї моцнї були — огери! — и не дали сї вістнати. Так ми відтїї ишли, ледви живї, такі голоднї. (Дуже іх голод изведїї). Як були стн нам по рибети не дали, то були бн ємо не гїшли до нашого сила... А менї ше й сук тот заважеї дуже; и показує їм руку, є слїд у долини, де буї сук, шо они тогди виклигли. Потому переночували они у того воїкуна, а на другий день гадн устаї, пішої, понабираї хлїба на фїри и тогди зної побалували сї, погостиї Іх тот гадн и не узєї за хлїб грошїй. А то за тоту доброту, шо они іх погодували тогди рїбамн и виклигли єму сук из лаби.

(Онуфрїй Попович).

8. Раз змовили сї пїти на рибу и там уже мали таке мїсце сїдне, и котрий уперед приїшої, то аби злагодиї лушницю, пїти з тим на рибу. Товариші ще не було, а він пішої тай нмїї двоє рибет тай пішої у колябу тай тото пїк. Надбїг воїк тай роздєвїї сї на него, а він тоту рїбку даї тому воїкови. Воїк тото лїгнуї тай пішої. А він печє другу. Як другу рїбку допїкаї, надбїгає другий воїк; даї и тому. А так бояї сї у колябї бутн — хто знає, кїлько іх приїде — тай вилїз у гачугу (ємерєку) тай доночовуваї. Відтак пішої він колїсь на Венїри у Ясїне, здибає чоловіка, а той сї з ним вигтає. Каже він: Не знаю, каже, вас, не вигїєм вас нїколи. — Ай вигїєс нї, каже, але нї не пізнаєш... Ци кемнш, каже, яєс ми даї рїбку, шос пїк у колябї? — У колябї? Я, каже, даї

рибу воўкови... То, каже, я сам буў; я в воўкун. Але я, каже, тепер такий, як і ти, бо я сї уже того сповіў (як який в, а буде сї сповідати, то ксьондз закліне, що він не буде уже мінити сї). Тай тот чоловік запросіў яго до себi і погостіў яго файно тай ро-зійшли сї. *(Петро Федоришин, Пастына ад Надвірна).*

9. „Однi чоловік в другим шось сї заперечили, а то воўкун буў тот другий. А у того не воўкуна була худоба на полонині; тай тот воўкун зібраў собі ще одинацїть и пішли стгнати тоту худобу. Прийшли у кошеру тай постынали віўці; пішли між корови, так само котрі менчі вибрали тай постынали. (Бо той воўкун, то буў старший межи ними, та пилуваў сї, аби швидко дійшли до коний). Прийшли між коні, затели 3 коні, а другі сї зворушили и на них набігли — а їх по трох, по штвирох брало сї до одного коне — а они спудили сї, шо то той газда направіў на них коні вітоптати и повтїкали. Лекїли цырез лїс и одному зайшла шкелка у передну лабу тай храмав. Зійшоў на звір — сам сї лишай — найшоў рибака, шо насильнў рибу на бангину над ватроў, аби схла. Воўк прийшоў и настаўлеє тому рибакowi лабеу... тот гадає, шо вовк просит рибу и верг ему одного петруга. Вовк іздэў и зноў настаўлеє лабу. Тот верг зноў одного петруга, а тот ще настаўлеє лабу. Так тот настаўлеў, шо рибак усю рибу відаваў ему. Як даў остатну, воўк не иде, але наставвў лабу. Той спудіў сї, але дивит сї, из лабки тече кроў; він узевў воўка за лабу тай вікиг відтіў кавалок сука, тай аж тогда воўк пішоў собі далше“. *(Гнат Онуфрак).*

8. Баїлники і Баїлі.

Баїлники „помагают“ звичайно у всяких хоробах та „замовляют“ від укушєня гадини. Знанає свое в сїм напрямі, одержують звичайно від котрогось в родичів вивчившись промов або „баю“ на память; то знов трафить ся, шо Баїлник научить кого там за гроші свого баю, хоч рідко се трафляєть ся. При сїм належить памятати, шо всякого баю можна навчати тїлько у „велике“ свято. Той, шо навчив ся, не сміє скорше трібувати своїх сил, аж доки на Святвечер¹⁾ ось як не зробить:

„Як сї намерєне, то має бути уже усьо на столі, навіть вода має бути, бо як сїў, то уставати не вілно — хоч би дитина у окропі, а медвідь на корові... Сїдає и просит на вечерю, каже: Прошу вас, будьте ласкаві, прихоїт на сєсю тайну вечерю усї гадини, бо може я буду колись из вами говорити!.. — По сїм

¹⁾ Чи й інші роблять се — не знаю.

вечерів. По вечери виходит на двір и каже: Як ви не були ласкаві до мене прийти на вечерю, так не можете людям побідовувати руки и ноги и худобу и на наші царині не можете сі знаходити за той гонор, шо сте не знали тепер вечерити“...

Баїльників і Баїлиць (Баїль) є в селі досить. Спішать до них люди, коли „зуби скіпают, очі болят, в ухах шулей (стріляє), гостец розбирає, ружі чинит сї, у крижіх ломит, голова лупає, у трупку ріже, кольки розпирают (кольками бере), болечка сї ўчинит; коли дитя перепудит ся, маржина заслабне, хтось здзіст (уирче) та хто дістане зду хоробу“ (epileps.).

Баїлик замовляє звичайно хоробу шепчучи молитви і заклятя послугуючись при сїм огнем, зілем і водою; уживають також часто ножа. Згадаю тут декілька баїв, які довелось мені пізнати, поми-наючи всюди назвиска Баїльників, бо під такими умовами повірили вони мені свої тайни.

На укушене довгої (гадини).

Коли трафить ся, шо „земльиний чирвак сказят“ чоловіка або маржину, треба зараз удати ся до Баїл-ї (нига), аби замов-ила (нв). До Баїлика треба іти того самого дня, нім сонце заїде, бо потому вже пізно, „вже не паніўне“.

1. „Мене раз укусила доўга отуй за ногу; ше є рубец на-вїть. Я вшоў дорогоў, а она була у болокі тай я на ню стаў тай — лиш ні разом колькнуло гей глоў... Я зразу погадаў, шо то мене бодечок бодьнуў у ногу, але як я сї додивїў тай зверещеў, шо страх. Але були там хлопці другі, та сказали: Скачи борше у воду. Бо чим би она була борше песок намочила, тим би мені гірше було. Тай я такі там ногу у ту кабатурку — а она пухне.... Тай полїз я ше за горечу у село; иду до тої, шо знає замоўлети, але швидко, бо сонце уже засьвечувало. Тай тота узела мене ид вої и тото шутрувала камінцем и заклинала. Потому я сї мієць кворуваў, в оден спуст тринаўем у вої, бо нога горїла так, як у ватрі“.

(Семен Попович).

Баїлик веде укушеного до води (в ріці, потїчку), натрає до трьох раз (де хто до девять) камінцем укушене місце? — „аби кроў тоту из жьвром вішутрувати“ — і шепче при сїм отсе:

„Поганая поганице, лютая-лютице! Заклинаю-кі не сам (а) собоў, божим словом, Присьвитоў Гївоў, сьветим Отцем Николаєм. Як кі Адам заклеў, шо не меш по землі шторцом ходити, як не

можеш ў ясным сонці, ў ясным місяці гніздо виси, так не можеш до серці сему ирценому жьир запустити. Аминь“.

Іншій Баїлник уживае такої деветословиці на замовлене гада:

„Сїмдесеть вір и сїм є на сьвікі, сїмдесеть язкїў и сїм; як не може ніхто тоти язкки малучити, разом ними говорити, так не можеш ти укуєти. Бо ти щєзни, жьир у себе закьигни, цись він, ци она, цись пір — цись пірна. Як не може ніхто сонце и місяць замовити и усї звїзди, шоби не сьвітили, так сї не може твій жьир розійти по сїм ирценому, породженому рабови (імя); як не може ніхто сьвікі з неба, мертві на гроба надоймити, так ти від тепер не маєш нікого и сказити. Кї заклинаю жупилем огнем и трепотом образом“.

Сю деветословицю відмовляє ся над гадиною і вона, як мене запевнив Баїлник, від тоді уже певно нікого не вкуєти, бо „заклята“. Її можна тоді „безпечно имити у руки и виймити из неї жьило“; воно добре до заправи коров.

Сего ба ю уживає він також на укуєне гада.

Заклинане крови.

Лучить ся, що хтось — чи при рубаню дров, чи при праці в бутнах — пошрамит сї сарсамоў (або порубає сї). В такім раві кличуть Баїлника і він „дає раду“ так:

Утирає мізинчиком девять разів скоренько рану, шепчучи скоренько раз-пораз (до девяти): „Присьвета Гїва ў Вефлєсвім сина уродила и сама була за мошу, и ї нї свирбіло, нї болїло — нї кроў ни текла; так и тобі ирценому (імя)“.

По сїм заклятю засяпує він скоро рану сухим порошком, сильно стискає своїми руками, опісляж — по кількох хвилях — завязує платком.

Як хтось здзість...

Висше бачили ми, що кождий т. зв. Непростий, дуже погааний на зір, чи то урікливий; подивить ся на чоловіка (маргу) „и здзіст“. „Заболит го у серци, ванїтує — видит сї — шо, не дивуйте, кьїлюхи из себе вікине и до трох діб гине. Чьисом є так, шо и добу не видержит, а чьисом від доби до сїм діб мучит сї“. Коли витримав сїм діб, то вже не вмире, лиш „упаде кїниці“ значить, спухнуть йому в колїнах ноги і лежить нераз і рік „нім почунє“. Зайде випадок, що хтось „надаїў“ другого, кличуть зараз Баїлника, а сей увійшовши, відмовляє „перший оченаш“, бере

в кубку води, виймає з ташки сірник шепчучи при сїм; — „Не сірник кьйгну, але из твого серці біль“ — і зажегнувши його швиденько, зараз такі занурює його в воду шепчучи: „Угашаю у серцю біль!“ — Тої води дає він хорому напити ся, умиває йому опісля (тою водою) лице і груди в околиці серця. В часі сего в хаті — крім хорого і Баїлника — нема більше нікого, бо він (Баїл.) усіх вигнав до одного.

Випадки подібної хороби лучають ся звичайно при всяких „оказнях“, де є більше число народу, отже — на весіллях, хрестинах, празниках, похоронах і в. Повірюючи менї свою тайну, Баїлник додає: „И маргу може лиха душе здзіств, але я марзі не хочу ити (баяти), бо я сї тим пеую... То є — не до вас кажучи — безроги між худобою; и безрогу урікне... То я не можу молитви зовати на того; а не зивай молитви — лиш так баяти — то безрозі не поможе; а другий каже: А не поміг!.. Тай менї уже нима між людьми честн. Мені вартніще хрискьинцьку душу ратувати, як худобечу.

Інші Баїлники „лічѣт ватру“, коли хтось здзіст. Беруть у кубку води і ножем — зробивши в перед над водою знак хреста — набирають з печі розжарених углїв і числячи на віглї (не девять, не вісім, не сїм і т. д.), вьждають у воду. Се повтаряють до трох разів. По сїм хрестять воду ще раз (уже рукою), дають хорому кушати (до 3 разів), натирають нею груди коло серця, микють лице і винїши її за девяту межу (дехто каже, коби за межу одну), виливають назад себе.

„У мене — раз вінеслам пацяшку маленьку ит хакї — тай так трафіло сї, шо була одна жінка из чоловіком, тай лиш пішли, так — паце лиш перевернуло сї и здихає... Тай я полекїла такї у той раз до того Андрія тата — ше жиў его тато — тай він шось туди побаяў, злічиў ватри и так сказаў менї, шо: „Була, каже, у тебе жона одна и здзіла“. И я такї прибїгла д' хакї тай борше до пацети — обмила того — не дивуйте — и улела тої води у гук и паце устало“.

(*Анна Дирдюк*).

„Раз умираў и наш Василь так из очий. Прийшоў ид хакї, тай як лег — и умирає... Посинїў гей сукно и ванїтує тай ванїтує — не дивуйте, шо мало кьядюхи не даст из себе... Та ми закликали борзо такї нибошника, Андр. тата, и даў раду“.

(*Анна Дирдюк*).

Зла хороба.

Злу хоробу можна дістати тоді, як у чоловіка „влїає Осинавєц“. Він „рощибає“ своєю жертвою зразу рідко коли, опісляж шо

раз частійше, аж у кінці доходить до того, що хорим „мече“ що дня — або кожної ночі — і остаточно „замучить“ його на смерть.

Мене запевнював один Баїльник, що коли епілепсія окажется ся у чоловіка у перше, то він дасть зараз раду.

„Як закличут, то перший раз на за ніхтний беру ему (хорому) лівою рукою пороху и даю у рот — а правою хапаю відразу за ноги, но то прутко, нима чьису, ним телепле! — беру за ноги и здоймаю у гору тай петами ударю три рази до того хреста, що є на драґари; и кажу: Як не може сї сеє хрест перевернути, так не може сї до тебе се лиха назад вернути“...

По сїм кладе хорого на землю и він лежить уже сповійно и поволи приходить до свідомости. Баїльник хвалив ся, що хороба більше не вертає, розказував мені кого таквилічив и кілька барнів дістав за те як раз, що хороба вже не вертала.

9. Песіголови.

„Буў один чоловік васьковий. Тай дуже му гірко було у ваську, бо даўно доўго служили и він адвизнтираў. Але кікаў він до свого сила и заблудиў у чужий край там, де є Песіголови. Иде він, дивит сї, а то є такі ієри, пиўниці такі — а то їх хати. Тай гадає він собі: Повертаў бим? Ё, може буду чекати, аж хтось вїде; лечно лізти у ти ієри... Иде він далі, дивит сї — а то коло одної пивниці стоїт чоловік оброслий, з одним лицем чоловічим, а другим песім; тай махнуў тот на него... Тай той, дизинтир, повернуў, а він его залудиў у хату. Увійшли они у хату и той Песіголова рад би из ним шось говорити, але ні той того не розуміє, ні той того. Ай прийшоў ше один. Але цей шось трєха розуміє по руськи, питає сї: А як ти гуї, у сей край, зайшоў? — А то там, де ті Песіголови, то май дуще варта пильнує границі. — Але той десь чуў, що то за люди — тай істаў страх; але гадає собі: Гій сї божа волі! Раз мати родила! Тай ти его не пустили, ай держьит у хакі, тай дают ему їсти — дают кобилече молоко и волоські горіхи; а робити не застаўлеюг. Тай він перебуў тиждень — дивит сї на руки, а руки пухнут, такий сї его поправок бере від тої їди, що они ему дают. Держели его місць и на самім тім кьилшину, то він сї такий зробиў грубий, що чуд. Тай за якие чьис він не зміг їсти ніц — так изсит. Але раз два Песіголови пішли на лови — бо їх було три — а тому третому казали, аби того годованці зрихтуваў на вечеру, як они прийдут. Бо ти Песіголови лиш из того живют, що иде куж-

дої днини на лови, що име — звір то звір, чоловіка то чоловіка, усеку живину тай то їст... А той напалиў зелізну піч — а до тої печи є возок — тай Песїголова показує єму, як аби легаў на тот возок, що хоче го у піч завести и спечи... Тай як тот лег Песїголова, а тет лиш розмахне сї — а візек из ним лиш заджуронит у ту піч... А тот укік; адиміў раз-два! Тай прийшоў на границу и пустили го. Прийшоў ид свеї компанії и дослужиў свої роки и тогда пішоў до дому. А кари не маў жадної, бо він усьо сказаў по праўті, у явнх він руках буў и їму даровано.

(Семен Попович).
